LUMEA '90

ALMANAH

DEŞTEAPTĂ-TE, ROMÂNE!

Deşteaptă-te române, din somnul cel de moarte,
În care te-adînciră barbarii de tirani!
Acum ori niciodată croieşte-ţi altă soarte
La care să se-nchine şi cruzii tăi duşmani!

Acum ori niciodată să dăm dovezi în lume,
Că-n aste mîini mai curge un sînge de roman
Şi că-n a noastre piepturi păstrăm cu fală-un nume,
Triumfător în lupte, un nume de Traian!

Priviţi mărețe umbre: Mihai, Ştefan, Corvine
Româna naţiune, ai voştri strănepoţi,
Cu braţele armate, cu focul vostru-n vine
„Viaţă-n libertate ori moarte!" strigăm toţi.

Să ne aducem, totdeauna, aminte

Anii '80 s-au sfîrşit în România cu cel mai minunat Crăciun pe care l-am avut noi, generaţiile postbelice, uimitor, încîntător şi sperat în adîncul fiinţelor noastre obosite de atîta martiriu. Alungarea tiranilor şi prăbuşirea structurilor unui regim despotic ce nu avea nimic comun cu aspiraţiile neamului au fost însoţite de o descătuşare formidabilă a energiilor. Valul de mînie populară a dovedit că există o demnitate naţională pe care n-o poate fura nici un tiran. Unitatea poporului n-a putut fi zdrobită de anii de imobilism şi închistare, de pecetea inculturii cocoţate pe treapta cea mai înaltă, de politica de dezbinare naţională, o politică absurdă şi conservatoare în fapt, contrară intereselor naţiunii. România a revenit peste noapte în pas cu vremea, mulţumită generaţiei tinere care n-a mai suportat minciuna şi care a şi dat martirii în dezlănţuirea măcelului terorist stîrnit de toate acele lichele şi lachei ai despotului, clică arogantă şi sfidătoare a legilor sfinte. Ţara întreagă şi-a ţinut respiraţia şi s-a împotrivit represiunii. Lucrurile nu se mai puteau, nu se mai pot întoarce. Clipa eliberării este urmată de bucuria imposibil de surprins în cuvinte a libertăţii, a vieţuirii într-o ţară liberă cu adevărat şi de care cu adevărat ne mîndrim, cum au făcut-o moşii noştri din veac. Eroi au fost, eroi sînt încă.

Vor urma greutăţi mari, probleme imense de soluţionat, repunerea economiei pe picioare, pe baze cu adevărat economice, învăţarea democraţiei şi a vieţii parlamentare, iniţierea dialogului şi a respectului opiniei celuilalt, reconcilierea naţională — toate îndatoriri fără a căror împliniri Revoluţia din 22 Decembrie îşi pierde sensul.

Almanahul nostru era practic gata de tipar în clipa Revoluţiei. De aceea, în parte el mai este tributar unei concepţii uşor depăşite. Întreaga secvenţă care urmează am pregătit-o în primele zile ale acestui an, în febra care ne-a cuprins pe toţi, cu dorinţa de a ilustra

momente ale acestui superb act al eliberării. Ne-au lipsit unele imagini semnificative, şi sperăm că cititorii noştri vor înţelege. Toate aşezările ţării au participat, într-o formă sau alta, la acest moment, dar unele oraşe au plătit un tribut mai mare de sînge — Timişoara, Bucureşti, Sibiu, Braşov. Din păcate, nu am avut nici o imagine de la cele întîmplate la Sibiu sau Braşov. Revoluţia din 22 decembrie a fost însă a noastră a tuturor, indiferent unde s-au dat lupte, martirii sînt ai noştri ai tuturor şi îi vom plînge şi le vom preacinsti memoria totdeauna. Lacrima, gîndul nostru le va însoţi drumul în nefiinţă, mîngîierea noastră se va îndrepta spre mamele, soţiile, fiicele rămase nemîngîiate.

Pentru toţi aceştia, avem datoria să ne purificăm şi să apărăm idealurile unei Revoluţii pe care ar fi gîndit-o la fel şi cei adunaţi pe cîmpul de la Alba Iulia, şi cei îndîrjiţi în faţa redutei de la Rahova, şi cei strînşi pe cîmpul de la Islaz, şi toţi cei din veac care îşi lăsau ogorul să-şi apere ţara, la prima chemare. Scumpă Românie, asta îţi doresc!...

■

Vă prezentăm, pe parcursul cîtorva pagini, fotografii document grăitoare, prin ele însele, din zilele fierbinţi ale revoluţiei.

COPIII NOSTRI
VOR FI
LIBERI

Varşovia, dovezi ale solidarităţii cu poporul român

La Chişinău - lumînări şi rugăciuni pentru sufletele românilor răpuşi de gloanţele terorii ceauşiste

În Hong Kong un chinez aduce un omagiu victimelor dictaturii

Primele ajutoare din Ungaria la punctul de frontieră Nagylak

Secretariatul Organizației mondiale

Instituția secretariatului internațional de la origini pînă în prezent (III)*

...În 1639, doi coloniști englezi, George Holmes și Thomas Hall, au deschis aici o plantație de tutun cunoscută sub denumirea de golful Broasca Țestoasă...

Vocea plăcută, desfășurînd firul întîmplărilor, aparține unei tinere în uniformă albastru-marin. Privești prin peretele de sticlă. Nici urmă de plantație de tutun sau fermă. Pe retină se întipăresc doar linia frîntă a zgîrie-norilor și scurgerea leneșă a vapoarelor oceanice spre puzderia de cheiuri de pe East River. A dispărut și arborele de care a fost spînzurat, în timpul războiului american de independență, Nathan Hale, viteazul cercetaș al generalului George Washington. Legenda îi atribuie aceste ultime cuvinte: „Singurul meu regret este că am numai o singură viață care să o dau țării mele". E încă o filă ținînd de memoria istoriei. Vizitatorii — și sînt trei mii care se perindă zilnic — ascultă politicos introducerea ghidului. Dar nu pentru ea au venit să petreacă aici o oră, cît durează un tur la cartierul general din New York al Națiunilor Unite. Ei vor să vadă „diplomația pe viu". Nu de puține ori, această fascinantă curiozitate le este deplin satisfăcută în cetatea cu linii arhitectonice ultramoderne, cu statut de extrateritorialitate,** din inima „capitalei neîncoronate" a Statelor Unite.

De obicei, ghidul își începe explicațiile în fața unei machete care, cu toată mărimea ei, cu greu poate reda vastitatea ansamblului sediului ONU: calota de marmură a Adunării Generale, paralelipipedul de sticlă verzuie al Secretariatului, trăsura de unire dintre ele — clădirea pentru conferințe — și bibliotecă. Totul răspîndit pe o suprafață de opt hectare, care înmănunchează o personalitate arhitectonică remarcabilă a civilizației secolului nostru.

Căutarea locului sediului ONU a început imediat după semnarea Cartei la San Francisco. Au fost luate în considerare mai multe ipoteze. S-a propus chiar instalarea cartierului general pe un vapor, care să poată naviga spre diferite puncte ale globului. După ce Grenwich (Connecticut) a refuzat să fie gazda Organizației, un factor care a influențat decizia privind New York-ul a fost oferta de donație a terenurilor pe care s-au înălțat clădirile. Oferta a fost generată de calculele oamenilor de afaceri care se ocupau cu terenurile imobiliare. Marele agent imobiliar William Zeckendorf i-a sugerat lui John D. Rockefeller jr. unul dintre cei mai bogați proprietari de terenuri din New York, că regenerarea zonei golfului „Broasca Țestoasă" ar spori enorm valoarea tuturor terenurilor învecinate. Pe atunci, aceste locuri reprezentau un labirint de abatoare, fabrici de bere, case de raport. Rockefeller și-a însușit raționamentul lui Zeckendorf și a oferit ONU suma de opt milioane și jumătate de dolari pentru a cumpăra locul***. Cu trecerea anilor, profeția lui Zeckendorf s-a realizat pe deplin: ca ciupercile după ploaie, în jurul sediului ONU au apărut noi clădiri pentru birouri și apartamente, „Broasca Țestoasă" devenind una dintre cele mai atractive zone ale insulei Manhattan.

O poziție unică

Frămîntările din organismele ONU pătrund și pleacă mai ales sub forma unei Niagare de hîrtii. Studii de dimensiunea enciclopediilor, procese-verbale, texte de cuvîntări, rapoarte, sinteze, documente de

* Partea întîi în „*Lumea '88, Caiet de vacanță*" pp. 27—31, 45, partea a doua în „*Lumea '89, Almanah*", pp 35—42.

** La 26 iunie 1947, Secretarul general al ONU și Secretarul Departamentului de Stat al SUA au semnat un acord referitor la privilegiile și imunitățile Sediului. Conform acordului, ONU are dreptul să aplice reglementările necesare în perimetrul sediului (vezi *L'ONU pour tous*, XX, Huitième edition, Nations Unies, New York, 1968, p.30). Privilegiile și imunitățile funcționarilor ONU, schițate în art. 105 al Cartei Națiunilor Unite, au fost dezvoltate într-o Convenție, la care sînt, în prezent, părți 123 de state. Într-un Raport al Secretarului general al ONU adresat sesiunii a 43-a a Adunării Generale, acoperind perioada 1 iulie 1987 — 10 iunie 1988, se menționa că „autoritățile țării-gazdă, Statele Unite, au supus funcționarii originari dintr-o serie de țări socialiste europene „la noi restricții vizînd deplasările dincolo de o rază de 25 mile de la Columbus Circle (New York). Secretarul general a prezentat un protest împotriva acestor noi măsuri, indicînd că ele instituie, între funcționarii Secretariatului, o discriminare bazată numai pe naționalitatea lor" /A/C.5/43/18, 4 Noiembrie 1988, p. 5).

*** În iulie 1947, în preajma golfului „Broasca Țestoasă" au început demolările. Piatra fundamentală a clădirilor ONU a fost pusă la 24 octombrie 1949. Ea conținea, simbolic, un exemplar al Cartei Națiunilor Unite. Un an mai tîrziu, funcționarii internaționali cu început să se instaleze în zgîrie-norul Secretariatului, iar, în 1952, mai întîi Consiliul de Securitate și, ulterior, Adunarea Generală, s-au întrunit în ședințe plenare în noile clădiri ce le erau destinate.

tot felul les pe bandă rulantă*. „Fenomen pozitiv sau negativ?" se întrebau, în urmă cu două decenii, A. Bolintineanu și Mircea Malița, și tot ei răspundeau: „Oricum este preferabil ca tensiunea internațională să se descarce prin valuri de elocință în sălile de conferință decît pe cîmpul de luptă". În același sens răspundea detractorilor ONU, care o declară „templul cuvîntului și inacțiunii birocratice", ambasadorul canadian Stephen Lewis: „mai bine să existe bătălii cu cuvinte decît cu arme". Un volum de familiarizare cu activitatea ONU, editat de Departamentul de Informații Publice, apreciază că „activitatea Secretariatului este tot atît de variată, ca și lista problemelor abordate de Națiunile Unite. Ea include: administrarea operațiunilor de menținere a păcii; organizarea Conferințelor internaționale pe probleme ce preocupă lumea; urmărirea tendințelor economice și sociale mondiale; pregătirea de studii privind astfel de subiecte, ca drepturile omului, dezarmarea și dezvoltarea; traducerea cuvîntărilor, a documentelor și furnizarea, către mediile de informare ale lumii, a știrilor despre Națiunile Unite" *(Basic Facts about the United Nations*, U.N., New York, 1987, p. 13).

În ultimii ani, la sesiunile Adunării Generale a ONU, inclusiv la cea începută la 19 septembrie 1989, au fost nelipsite pe agendă punctele „Probleme de personal" și „Criza financiară ONU". În legătură cu prima temă evocată, Secretarul general a prezentat, anual, un raport privind compoziția Secretariatului. La 30 iunie 1988 (conform A/43/659, 10 October 1988), Secretariatul cuprindea 13534 persoane**. Acest număr indica o reducere de peste 13 la sută a totalului existent în 1985. Un alt document, remis aceleiași sesiuni a Adunării Generale de Secretarul general și prezentînd punctele de vedere ale personalului Secretariatului, nota: „Organizația Națiunilor Unite traversează, în prezent, una dintre crizele cele mai întunecate din cei 43 de ani de existență. Această criză a fost precedată de altele: consecințele macarthysmului*** în anii '50, opoziția la internaționalism, atacurile împotriva politicii unor secretari generali, criticile adresate Organizației înseși și, mai recent, instabilitatea financiară și insolvabilitatea..." (A/C.5/43/27,31 octobre 1988). Aceste constatări nu pot umbri faptul că, în paralel și în pofida crizelor cu care a fost confruntată, Organizația Națiunilor Unite a devenit un instrument indispensabil în afirmarea păcii, securității și colaborării internaționale. Încă U Thant subliniase: „Organizația Națiunilor Unite nu este un guvern mondial și Adunarea Generală nu este o cameră însărcinată să legifereze pentru lume. Ea este, într-un sens, un Parlament al umanității, această Adunare, pentru că permite țărilor mici, ca și celor mari, să-și facă auzite, pe picior de egalitate, vocile, și acesta este sensul etimologic al cuvîntului, «Parlament****». Dar ea nu este o cameră legislativă mondială investită cu dreptul de a vota legi care ar avea valoare obligatorie pentru toate statele; rezoluțiile sale sînt, mai curînd, recomandări decît legi. Dar dispozitivul organizației se pretează la diplomația multilaterală, diplomație care nu exista altădată. Pe măsură ce ea reunește, an de an, mai mulți membri și devine universală, statele care o alcătuiesc găsesc mijlocul de a se întreține cu toate celelalte țări din lume în același timp, ceea ce căile normale ale diplomației bilaterale nu permit".

Poziția unică a Organizației Națiunilor Unite decurge din faptul că este un amestec de diplomație deschisă, publică și de convorbiri confidențiale și negocieri, într-o mare diversitate de probleme, dintre care unele pot avea un caracter exploziv și fiind chiar concomitente. Desfășurarea plenarelor Adunării Generale este urmărită de televiziune, de comentatorii de radio, de fotoreporteri din boxe speciale, iar de ziariști din loja ce le este rezervată. Pentru necunoscători sensul activității rămîne adeseori indescifrabil. Mi-aduc aminte că, în urmă cu două decenii, circula o anecdotă despre un vizitator care dorise neapărat să urmărească dezbaterea dintr-unul din Comitete. La încheierea ședinței a remarcat: „Încă sînt confuz, dar la un nivel mai înalt". La această situație contribuie și limbajul propriu folosit: delegați argumentînd interminabil dacă să se ia „act" sau să se „reafirme" o rezoluție anterioară; să se „deplîngă" ori să se „regrete" ori să se „condamne" o acțiune prezentă. Limbajul public este codificat și numai celor familiarizați li se dezvăluie sensul corect: „în timp ce avem un profund respect pentru distinsul delegat al..., care și-a exprimat punctele de vedere cu inteligență și convingere, trebuie să subliniez...", semnifică: nu sînt de acord. „Propunerea este foarte interesantă, dar trebuie să evităm dublarea activității altor organizații" este egal: „propunerea nu aparține acestei organizații".

De fapt, la ONU, ai adeseori impresia că asiști la două sesiuni în același timp. Una — cea oficială — se desfășoară în săli impunătoare, atrăgînd, în cursul desfășurării, între 2000—3000 diplomați. Are ordine de zi, președinte, ciocănel, care anunță începerea sau încheierea ședinței și luarea unei hotărîri, iar fiecare cuvînt rostit este captat de microfoane, înregistrat pe bandă magnetică și disc, stenografiat cu mașina sau manual, transcris în procese verbale. În diplomația multilaterală „se joacă șah simultan cu foarte mulți adversari", observa Valentin Lipatti în *„Însemnări despre arta negocierii"* și opina că „multilateralistul" este „un om de texte, el trebuie să știe să redacteze bine într-o limbă de circulație internațională, trebuie să cunoască fără greș procedurile după care se conduc reuniunile la care participă, căci, de cele mai multe ori, bătăliile de procedură sînt bătălii politice pe care trebuie să le cîștige... Trebuie să aibă prezență de spirit... să poată oricînd lua cuvîntul în mod eficient... El acționează în funcție de toți partenerii pe care îi

---

* În 1970 „producția de hîrtie" tipărită a Secretariatului era de un milion de pagini pe zi. În 1985, ea ajunsese la un miliard de pagini pe an.

** Din punctul de vedere al „privilegiilor și imunităților", conform unui raport al Secretarului general „există și alte persoane asimilabile funcționarilor, care au calitatea de experți în misiune, de exemplu observatorii militari (A/C.5/43/18, 4 Noiembrie 1988).

*** De la numele senatorului republican Joseph R. McCarthy, care, îndeosebi în intervalul 1950—1954, a declanșat în Statele Unite o dezlănțată „vînătoare de vrăjitoare" sub flamura anticomunismului. „McCarthysmul — scria în memoriile sale președintele D.D. Eisenhower /1953—1961/ — și-a luat plata în multe persoane și de la națiune. Nimeni nu era în siguranță în fața acuzațiilor nesăbuite făcute sub paravanul imunității senatoriale. Profesori, funcționari guvernamentali și chiar miniștri au devenit vulnerabili. Adeseori, costul a fost tragic". Vezi „Lumea '88, Caiet de vacanță", pag. 31 și 45.

**** Întreaga activitate a lui U Thant a fost punctată de pledoarii asupra misiunii țărilor mici. Încă în mai 1962, el sublinia că „un rol legitim revine micilor țări, acela de a arunca un pod deasupra prăpastiei care separă pozițiile extreme luate prea adeseori — cel puțin public — de către marile puteri". În aceeași cuvîntare se sublinia că țările mici au, de asemenea, atribuții legitime de a face auzite „vocea conștiinței împăcate" și a „adevărului, așa cum le apare". Totodată, U Thant atrăgea permanent atenția asupra răspunderii statelor mari: „Este de sperat că, în cele din urmă, puterea marilor state, acum ținută într-un echilibru precar prin armamentele nucleare, va fi schimbată spre sprijinirea, pe toate căile, a Națiunilor Unite, care numai atunci vor deveni o adevărată autoritate mondială" (cuvîntare din 3 aprilie 1964).

are în faţă şi nu numai de unul singur. Jocul lui poate fi mai fragil, e în tot cazul, mai complicat..." Oricum, la ONU, dat fiind natura dublă a activităţii — publică şi tainică —, reprezentantul ideal ar trebui să îmbine abilitatea diplomatică tradiţională cu cea a unui bun politician, să știe să se descurce în cele mai delicate negocieri şi să fie un factor potrivit şi credibil de apariţie pe ecranul televizoarelor, cînd la cuvîntul în şedinţe, şi impresia asupra publicului poate fi mai importantă decît asupra colegilor săi. Sociabilitatea este, de asemenea, o calitate indispensabilă, nenumăratele recepţii zilnice fiind o obligaţie pentru a menţine şi dezvolta contacte, iar absenţele nu numai că pot fi interpretate de gazdă ca o insultă, dar pot provoca pierderea unui vot la o rezoluţie importantă.

Desfăşurarea celeilalte „sesiuni" nu este consemnată în nici un document public. Ea are drept cadru saloanele delegaţiilor sau sălile pentru întruniri restrînse şi prilejuieşte consultări între delegaţi, care, atît ca număr, cît şi ca amploare, depăşesc, de regulă, tot ceea ce cunosc analele diplomatice. Implicaţiile celei de a doua „sesiuni", de altfel singura permanentă, au importante repercusiuni asupra lucrărilor oficiale, a vieţii internaţionale, a relaţiilor bilaterale. După calcule făcute la începutul anilor '70, profesorul american Chadwick F. Alger arăta că numai o optime din statele existente aveau reprezentanţi diplomatici în peste jumătate din capitalele lumii, dar şapte optimi sînt membre sau au legături cu Organizaţia mondială. Astfel, aceasta furnizează posibilitatăţi directe de comunicare bilaterală şi de negociere, fie că au sau nu relaţii diplomatice oficiale.

Locul preferat al acestor contacte este „Salonul-nord al delegaţilor". În jurul barului, al măsuţelor joase, al nenumăratelor telefoane, întîlneşti, de dimineaţa pînă noaptea tîrziu, delegaţi, consilieri, experţi discutînd aprins sau calm, sondînd opinii sau parînd. Acestui loc i se acordă, adeseori, o importanţă mai mare chiar decît sălilor de şedinţe. Semnificativ poate fi cine cu cine discută. Semnificativ poate fi cine lipseşte; dacă nu cumva este vorba de o persoană importantă, care se află angajată într-o negociere delicată în alt loc al sediului sau în vreuna din clădirile numeroaselor misiuni permanente de pe lîngă ONU. Pentru cunoscătorii sediului ONU, marele avantaj al celei de-a doua „sesiuni" este tocmai caracterul neoficial, faptul că, în general, furnizează adăpost pentru convorbiri discrete, fiind un loc ideal atît pentru adepţii cu preceptul lui Richelieu de „a duce negocieri permanente", dar şi pentru cei ai cerinţei omului politic britanic din perioada interbelică, Alfred Duff Cooper: „Toate negocierile, fie că se referă la vînzarea unui cal sau la o propunere de măritiş, trebuie desfăşurate pe o bază confidenţială".

„Echipa de dezamorsare"

Funcţia principală a diplomaţiei multilaterale* constituia, în concepţia bunului cunoscător al scenei şi culiselor ONU care era U Thant, conformă cu misiunea ce şi-o propusese, luînd în considerare epoca: „Timpurile pe care le trăim sînt de grea încercare. Din toate părţile percepem evenimente de rău augur, situaţii precare şi noi încă n-am descoperit cum să le facem mai puţin periculoase. Noi sîntem ca o echipă de dezamorsare, care ştie primejdiile mecanismului, îi aude tic-tac-ul, şi neliniştea noastră sporeşte să îi ştim pe ceilalţi zguduiţi şi răsturnaţi de înspăimîntătorul exploziv". Ziua începea întotdeauna pentru el la ora 6,30, primele minute fiind rezervate meditaţiei. Lua micul dejun, citea ziarele şi vorbea la telefon cu biroul. La ora 9, părăsea casa acoperită cu iederă din apropierea fluviului Hudson, în secţiunea Riverdale a districtului newyorkez Bronx. El rămînea în sediu pînă la ora 21. O singură dată a părăsit biroul mai devreme: cînd i s-a adus la cunoştinţă că fiul său, student la Rangoon, decedase într-un accident de circulaţie. Şeful său de cabinet, care ştia cît de mult ţine U Thant la fiul lui, l-a putut auzi murmurînd: „biata mea soţie". A doua zi, programul s-a desfăşurat obişnuit. Cînd revenea noaptea acasă, se îmbrăca în longyi**, discuta cu soţia, lua cina împreună cu ea, fiica şi ginerele său, retrăgîndu-se apoi pentru a citi. Activitatea în „carlinga tensiunii mondiale" — cum denumise U Thant Organizaţia Naţiunilor Unite — a lăsat urme asupra sănătăţii, la sfîrşitul anului 1964 fiind internat pentru două săptămîni cu ulcer stomacal. Soţia lui, care nu vorbea engleza, spera că, la încheierea mandatului, familia va putea reveni în Birmania.

În ultimul an al mandatului, U Thant, personal, a început să lase dubii asupra dorinţei lui de a fi numit pentru un nou termen. El îşi manifesta, tot mai frecvent, nemulţumirea faţă de extrem de înceata creştere a programelor Naţiunilor Unite consacrate dezvoltării economice, faţă de absenţa unor progrese decisive spre dezarmare, de lipsa unui consens în privinţa „operaţiunilor de menţinere a păcii" şi a finanţării lor. Obstrucţiile prin care Republica Populară Chineză era menţinută în afara Organizaţiei Naţiunilor Unite erau un alt motiv de frustrare pentru U Thant. Dar există puţine îndoieli că dezamăgirea sa cea mai puternică a fost războiul din Vietnam, violenţa cu care se desfăşura, folosirea napalmului în cursul bombardamentelor americane asupra populaţiei civile. U Thant nu numai că a fost, de la bun început, împotriva acestui război, dar din 1964 a întreprins numeroase demersuri personale şi confidenţiale pentru frînarea escaladării conflictului, care vicia întreaga atmosferă internaţională, şi pentru căutarea unei soluţii la masa negocierilor. Adresîndu-se ziariştilor la 24 februarie 1965, U Thant spunea: „Sînt sigur că, dacă marele popor al Statelor Unite ar cunoaşte realitatea faptelor şi tot ceea ce se află în spatele evenimentelor al căror teatru este Vietnamul, ar fi de acord cu mine că este inutil să continue vărsarea de sînge. El ar fi de acord cu mine că, numai prin discuţii şi negocieri politice şi diplomatice, vom crea condiţiile care vor permite Statelor Unite de a-şi retrage, cu graţie, trupele din această regiune a lumii". U Thant era, evident, preocupat că, „în timp de război şi ostilităţi, după cum ştiţi, prima victimă este totdeauna adevărul". Dacă, în aprilie 1965, erau 50 000 de soldaţi americani în Vietnam, în iulie acelaşi an, preşedintele L.B. Johnson a autorizat trimiterea altor 150000. Constatînd că în problema vietnameză ONU este „redus la neputinţă", U Thant nu este dispus, totuşi, să „renunţe la găsirea unei soluţii paşnice şi juste", afirmînd la 12 mai 1966: „În declaraţiile şi actele mele, trebuie să mă călăuzesc după ideile statelor membre, în special după cele ale marilor pu-

---

* Actualul Secretar general, Javier Perez de Cuellar, considera că „adînc înrădăcinate diferenţe politice au dat naştere, în unele cercuri, la o îndepărtare de la multilateralism şi la respingerea, de către unele state membre, a unor programe adoptate" (**Report of the Secretary General on the Work of Organization, 1987, p. 21**)

** Îmbrăcăminte tradiţională birmaneză, un fel de fustă lungă purtată de bărbaţi şi femei.

teri şi să mă fac ecoul lor. Totuşi, dacă ONU nu poate juca un rol prea important în Vietnam, am încercat, cu titlu personal, după cum o ştiţi, să fac, de trei ani, tot ce este în puterea mea în vederea unei reglementări paşnice a problemei". La 1 septembrie acelaşi an, U Thant a adresat Consiliului de Securitate şi tuturor reprezentanţilor permanenţi la ONU o scrisoare în care anunţă că nu va fi disponibil pentru al doilea mandat de Secretar general. La 19 septembrie, în ajunul începerii sesiunii a XXI-a a Adunării Generale pe a cărei agendă provizorie se afla şi punctul „numirea Secretarului general al Naţiunilor Unite", U Thant a declarat la o conferinţă de presă: „Pentru a fi sincer, am resimţit tot mai numeroase dificultăţi în exercitarea funcţiilor de Secretar general, aşa cum le concep; în al doilea rînd, nu fac parte din rîndul celor care socotesc că Secretarul general nu trebuie să fie decît şeful unei administraţii sau, altfel spus, o înaltă notabilitate. Cum am mai afirmat-o de atîtea ori, Secretarul general trebuie nu numai să administreze, ci şi să ia iniţiativele necesare în domeniile politic şi diplomatic. Aceste iniţiative politice şi diplomatice constituie, după opinia mea, un element esenţial al funcţiunilor sale". Cu acelaşi prilej, U Thant s-a declarat de acord să rămînă la post după 3 noiembrie 1966, cînd îi expira mandatul, pînă la încheierea sesiunii. Deşi nimeni n-a pus la îndoială că U Thant, din motive „personale, oficiale şi politice", voia să plece, el ştia prea bine că marile puteri nu puteau şi nici nu doreau să se înţeleagă asupra altui candidat. Într-adevăr, din primul moment, eforturile diplomatice s-au îndreptat spre a-l convinge pe U Thant să servească un nou mandat. La 29 septembrie, Consiliul de Securitate a exprimat consensul privind „rolul important şi pozitiv jucat de Secretarul general dl. Thant, în activitatea Organizaţiei Naţiunilor Unite" şi dorinţa de a-l sprijini în cazul că ar dori un nou mandat. La 28 octombrie, Consiliul de Securitate a recomandat prelungirea termenului pînă la sfîrşitul sesiunii, ceea ce Adunarea Generală a acceptat la 1 noiembrie. La apelul făcut de preşedintele sesiunii, ca „Secretarul general să ajungă la o decizie pe care întreaga Organizaţie să fie în măsură să o salute", U Thant a răspuns: „Hotărîrea mea finală va trebui să ia în considerare o multitudine de elemente pe care le-am menţionat, inclusiv, bineînţeles, interesele pe termen lung ale Organizaţiei Naţiunilor Unite, perspectiva păcii în Asia şi în alte locuri ale lumii". Declaraţia a fost interpretată şi ca un semnal al marilor presiuni ce se exercitau asupra lui U Thant de a accepta reînnoirea mandatului, dar şi ca un indiciu că, „fără a obţine ceva", se va retrage, mai cu seamă dacă nu i se va recunoaşte dreptul său de a lua poziţie publică asupra problemelor politice internaţionale şi nu se va da curs iniţierii unor paşi concreţi pentru reglementarea problemei vietnameze. Poziţia lui U Thant s-a bucurat de sprijinul ţărilor mici şi mijlocii, ceea ce s-a reflectat într-o scrisoare confidenţială a preşedintelui Adunării Generale, din 11 noiembrie 1966, care exprima „dorinţa presantă" de a rămîne la postul său.

Suspansul a durat pînă la sfîrşitul lunii noiembrie, cînd, după ce marile puteri au insistat separat să accepte un nou mandat, dîndu-i asigurări că îl vor sprijini, U Thant s-a întîlnit cu reprezentanţii lor şi al Uruguayului, care, de la 1 decembrie, prelua preşedinţia Consiliului de Securitate. În după-amiaza de 30 noiembrie, Consiliul s-a întrunit într-o şedinţă oficioasă şi secretă pentru a redacta un apel prin care U Thant să accepte un nou mandat. Deşi acest text, care rămîne o mostră de formulări diplomatice, nu satisfăcea pe deplin cerinţele lui U Thant, el apărea ca fiind cel potrivit, al candidatului tuturor, inclusiv al marilor puteri, care primea o serie de garanţii. Era pentru prima oară la Organizaţia Naţiunilor Unite şi, în general, în istoria organizaţiilor internaţionale, iar cazul rămîne unic, cînd capacitatea diplomatică a unui om, folosind la maximum conjunctura existentă, a obţinut o asemenea performanţă, care nu prezenta doar un triumf personal. În primul rînd, au fost blocate divergenţele privind interpretarea funcţiilor conferite de Cartă şi care consolidau rolul Secretarului general, în interesul Organizaţiei. La 2 decembrie 1966, înainte de adoptarea rezoluţiei de recomandare a lui U Thant pentru al doilea mandat de cinci ani, preşedintele Consiliului de Securitate a dat citire unei declaraţii, în numele Consiliului, prin care membrii acestuia făceau apel să accepte mandatul şi îi precizau că „îi respectă în întregime poziţia şi iniţiativa pe care le-a luat atrăgîndu-le atenţia asupra problemelor fundamentale care confruntă organizaţia şi asupra evoluţiei neliniştitoare a situaţiei din atîtea regiuni ale lumii, aşa cum a făcut-o în declaraţia sa din 1 septembrie, căreia îi acordă cea mai mare atenţie"*. În aceeaşi zi, Adunarea Generală, prin vot secret, l-a numit, în unanimitate, pe U Thant pentru un nou mandat, ce trebuia să expire la 31 decembrie 1971. În prezent se poate observa că acesta a fost apogeul carierei sale, momentul culminant al staturii sale politico-diplomatice, deşi, cum a explicat atunci U Thant, decizia sa nu s-a datorat faptului „că ar fi survenit vreun element nou în ultimele săptămîni sau vreunei speranţe înşelătoare", ci simţul datoriei şi convingerii că „Organizaţia Naţiunilor Unite trebuie să rămînă şi să se afirme ca centrul indispensabil de armonizare a măsurilor pe care naţiunile le iau pentru a realiza obiectivele noastre comune, că ea va rămîne şi se va afirma ca un instrument din ce în ce mai eficace de pace şi dezvoltare".

Marile priorităţi

În perioada celui de-al doilea mandat, U Thant s-a consacrat, cu o şi mai mare energie, promovării — conform unei inspirate formule ce îi aparţine — celor trei „D" — Dezarmare, Dezvoltare, Decolonizare, care exprimau principalele priorităţi pentru acţiunea Organizaţiei Naţiunilor, reclamate de noua majoritate, creată prin infuzia noilor state independente de la începutul anilor '60. Acest interval a coincis cu negocierea — sub auspiciile Organizaţiei Naţiunilor Unite ori cu sprijinul acordat prin rezoluţii ale Adunării Generale a ONU — a *Tratatului cu privire la principiile care guvernează activitatea statelor în spaţiul extraatmosferic, inclusiv Luna şi alte corpuri cereşti* (1967), care interzice plasarea de arme nucleare şi alte arme de distrugere în masă pe orbita terestră şi pe planete sau staţionarea lor în Cosmos. *Tratatului de interzicere a armelor nucleare în America Latină* (Tratatul de la Tlatelolco, 1967); *Tratatului de neproliferare a armelor nucleare* (1968); *Tratatului cu privire la interzicerea amplasării de arme nucleare şi alte arme de distrugere în masă pe fundul mărilor şi oceanelor şi în subsolul lor* (1970); *Convenţiei cu privire la interzicerea perfecţionării, producerii şi stocării armelor bacteriologice (biologice) şi cu toxine şi la distrugerea lor.* (1971). Încă în vara anului 1966, într-un raport adresat ECOSOC, Secretarul general al ONU conchidea că „dezar-

* În declaraţia din 1 septembrie, U Thant se referise la insolvabilitatea financiară a Organizaţiei, funcţionarea operaţiunilor de menţinere a păcii, problema vietnameză, care a ocupat locul principal, „nemulţumirea că Organnizaţia nu a realizat încă universalitatea" şi „lipsa de progres în domenii fundamentale de dezarmare".

marea, independent de problemele de tranziţie care s-ar putea pune, va aduce avantaje incalculabile tuturor naţiunilor".

Deceniul în care U Thant a fost Secretar general a marcat şi antrenarea Secretariatului, pe baza mandatului Adunării Generale, în elaborarea de studii privind dezarmarea, ceea ce a intrat de atunci în practica ONU şi a căpătat, treptat, o tot mai mare extindere. În 1967, în urma unei cereri a Adunării Generale, Secretarul general a publicat un raport asupra efectelor eventualei folosiri a armelor nucleare şi incidenţelor pe care le-ar putea avea pentru state, atît pe plan economic, cît şi pentru securitatea lor, achiziţionarea şi perfecţionarea acestor arme. În 1968, Adunarea Generală i-a cerut pregătirea unui raport asupra armelor chimice şi bacteriologice (biologice) şi efectelor eventualei lor folosiri, care a fost publicat la 1 iulie 1969. În 1969, Adunarea Generală a solicitat ca Secretarul general să se adreseze tuturor statelor membre pentru a furniza date privind staţiile lor seismologice, în legătură cu preocuparea de control a observării unui Tratat de interzicere a experienţelor subterane cu arme nucleare.

În 1970, România a pus în faţa Adunării Generale a ONU chestiunea examinării aprofundate a fenomenului complex al cursei moderne a înarmărilor, sub toate aspectele sale, în vederea unei mai bune cunoaşteri şi a evaluării globale a consecinţelor negative ale acestora, pe toate planurile, a marilor primejdii pe care le generează, a degajării unor concluzii care să slujească realizării unor măsuri practice de stăvilire şi reducere neintîrziată a acestei competiţii iraţionale. În urma acestei iniţiative, Adunarea Generală a cerut Secretarului general să pregătească un raport asupra consecinţelor economice şi sociale ale cursei înarmărilor şi ale cheltuielilor militare. La aceeaşi sesiune, Secretarului general i s-a cerut să formuleze sugestii cu scopul stabilirii de legături între Deceniul Dezarmării şi al doilea Deceniu al Dezvoltării, de a propune măsuri de mobilizare a opiniei publice mondiale în favoarea stabilirii unei legături între dezarmare şi dezvoltare şi de a intensifica, astfel, negocierile pentru realizarea de progrese în vederea dezarmării generale şi complete, sub control internaţional eficace.

Acestea au fost ultimele două probleme în legătură cu care U Thant a fost angajat să acţioneze în problemele dezarmării. În preajma încheierii mandatului, el atrăgea, încă o dată, atenţia că intensificarea cursei înarmărilor nu numai că „pune supravieţuirea umană în primejdie", dar, admiţînd că va scăpa de cataclism, „este o ameninţare canceroasă la adresa bunăstării umane". „A venit, desigur, timpul — spunea U Thant, la 5 mai 1971 — cînd fiinţe umane inteligente trebuie cel puţin să facă un început în a repune în ordine priorităţile naţionale şi internaţionale, astfel ca avuţia şi energiile să poată fi concentrate mai curînd spre îmbunătăţirea decît spre posibila distrugere a vieţii şi societăţii pe această planetă".

Cu energie s-a dedicat U Thant aplicării *Declaraţiei cu privire la acordarea independenţei ţărilor şi popoarelor coloniale* (14 decembrie 1960), al cărei mecanism de realizare a fost stabilit la sesiunea următoare, aceeaşi care l-a numit prima oară în funcţie*.

În ultima *Introducere la Raportul anual al Secretarului general asupra activităţii Organizaţiei* (19 septembrie 1971), U Thant constată că, de la preluarea funcţiei, 24 de noi membri s-au alăturat ONU, dar că rămîn o sursă de îngrijorare pentru el milioanele de oameni care n-au putut să-şi exercite dreptul la autodeterminare. În anul anterior, Adunarea Generală a ONU îşi însuşise un program de acţiune pentru deplina aplicare a *Declaraţiei* adoptate cu zece ani înainte. Colonialismul era calificat drept o crimă şi se sublinia că popoarele au dreptul de a lupta prin orice mijloace, pe care le au la dispoziţie, împotriva puterilor coloniale, care le înăbuşă aspiraţiile la libertate şi independenţă. Pentru a sublinia legitimitatea luptei armate, Adunarea Generală a decis să invite reprezentanţi ai mişcărilor de eliberare naţională să participe la organele Naţiunilor Unite**.

Ca exponent al *lumii a treia*, U Thant a depus întregul zel posibil ca Organizaţia şi toate mecanismele ei să servească progresului ţărilor în curs de dezvoltare, subliniind în permanenţă că problemele umanitare, economice şi politice se întrepătrund atît de intim, încît este aproape imposibil să faci distincţie între ele. În deceniul şapte, însuşi sistemul Naţiunilor Unite s-a dezvoltat, creîndu-se *Programul alimentar mondial* (1963), *UNCTAD* – Conferinţa Naţiunilor Unite pentru Comerţ şi Dezvoltare (1964), *PNUD* – Programul Naţiunilor Unite pentru Dezvoltare şi *UNITAR* — Institutul Naţiunilor Unite pentru Formare şi Cercetare (1965), *ONUDI* – Organizaţia Naţiunilor Unite pentru Dezvoltare Industrială (1967) iar, în 1969, s-au pus bazele pentru ceea ce a devenit *Fondul Naţiunilor Unite pentru Activităţile privind Populaţia (UNFA)*. În urma unei iniţiative din 1969 a lui U Thant, şi-a început, în 1973, activitatea *Universitatea Naţiunilor Unite*. Dar, atunci cînd această instituţie, a cărei raţiune primordială o concepea a fi promovarea înţelegerii internaţionale atît pe plan politic cît şi cultural, U Thant, care adesea atrăgea atenţia — „istoria nu se repetă" —, dispăruse din luminile rampei.

„Istoria nu se repetă..."

...New-York-ul era cuprins de febra cumpărăturilor şi pregătirilor de Crăciun în acea zi de miercuri 22 decembrie 1971, iar cartierul general al ONU se afla pe punctul de a deveni pustiu pentru tradiţionalele sărbători de sfîrşit de an, cînd Adunarea Generală, cu mare întîrziere şi chiar după ce limita de timp a programului ei se epuizase, a desemnat pe noul Secretar general. U Thant şi-a ocupat pentru ultima oară locul la tribună, alături de preşedintele sesiunii, care, peste cîteva minute, avea să anunţe încheierea lucrărilor din acel an. Adresîndu-i-se lui U Thant, preşedintele Adunării Generale, Adam Malik (Indonezia), i-a spus: „Toată lumea vă regretă plecarea, dar vă respectă hotărîrea". U Thant a răspuns printr-o scurtă alocuţiune, aparent neutră, dar, de fapt, tristă: „Plec într-un moment în care Organizaţia are multe probleme nerezolvate... Doresc să închei spunîndu-vă „au revoir" (în original — n.n.), mai curînd decît rămas bun prietenilor şi colegilor reuniţi aici. Sper să fiu „primprejur" pentru un timp, şi intenţionez să folosesc răgazul pentru activa propagare şi înaintare a scopurilor şi principiilor Cartei ONU, faţă de care am un atît de profund sentiment de angajare personală".

Hotărîrea de a nu mai servi un nou mandat, indiferent de circumstanţe, a fost comunicată de U Thant

---

* În 1963, Adunarea Generală a ONU a aprobat o listă preliminară cuprinzînd 64 de teritorii cu o populaţie de 87 milioane locuitori, care intrau în sfera de aplicare a declaraţiei. La 30 iunie 1987 figurau 19 teritorii (inclusiv Namibia) cu 2,5 milioane locuitori.

** Pe această bază, în decembrie 1973, Adunarea Generală a recunoscut SWAPO ca o mişcare autentică de eliberare naţională şi, ulterior, ca unicul reprezentant al poporului namibian. Încă în 1968, Adunarea Generală hotărîse adoptarea oficială a numelui de Namibia.

încă la 23 ianuarie 1971. Se credea, şi poate se şi dorea, pe coridoarele „sesiunii permanente", că se va „repeta istoria" din 1966 şi că U Thant va accepta, în cele din urmă, încă o prelungire de mandat. Cert este că, deşi la 3 iunie, cu prilejul dejunului anual al Asociaţiei corespondenţilor de la ONU, şi la 19 septembrie, în *Introducerea la Raportul anual al Secretarului general asupra activităţii Organizaţiei*,* U Thant a confirmat public că nu se pune chestiunea unui nou mandat, demersurile n-au încetat şi, pînă în luna noiembrie, nici nu s-a început căutarea unui alt candidat. Situaţia a fost şi a rămas unică. Nimeni pînă atunci şi de atunci n-a fost în situaţia de a fi solicitat pentru un al treilea mandat de Secretar general, şi a fost singurul care, încheindu-şi integral durata pentru care fusese numit, a plecat din proprie dorinţă, în pofida insistenţelor de a rămîne.

La 2 noiembrie 1971, U Thant fusese spitalizat, deoarece, cum s-a anunţat oficial, survenise o reapariţie a ulcerului**. La externare, în 27 noiembrie, s-a comunicat că, după convalescenţa pe care o va petrece la reşedinţa sa, îşi va relua, la 6 decembrie, activitatea „la început cu orar parţial". U Thant nici nu voia să mai audă de un nou mandat.

Abia la 18 decembrie, Consiliul de Securitate s-a reunit pentru prima oară pentru a recomanda pe noul Secretar general, dar, vădindu-se că cei cinci membri permanenţi nu erau de acord asupra candidatului, au întocmit o listă cuprinzînd nouă nume. După două zile — în care timp, duminică, au continuat consultările —, Consiliul de Securitate s-a întrunit din nou, dar faţă de cei mai bine plasaţi candidaţi se exprimase cîte un veto. La 21 decembrie, după o lungă şedinţă, Consiliul de securitate l-a recomandat pe K. Waldheim (Austria) cu 11 voturi pentru, 1 contra şi 3 abţineri***. În şedinţa de a doua zi a Adunării Generale, un mare număr de vorbitori a deplîns plecarea lui U Thant şi poate cel mai bine a redat sentimentul general reprezentantul Franţei: „Dragă domnule Thant ne părăsiţi, dar dv. rămîneţi cu noi". Alocuţiunea lui U Thant s-a dovedit, însă, nu doar un „la revedere" cum dorise, ci un veritabil adio, nemairevenind pe malul East River-ului cît a mai trăit.

În amintirea tuturor a rămas un om demn, cu total respect pentru demnitatea umană, de un calm imperturbabil, fără se ridice glasul vreodată, de o desăvîrşită integritate, care nu a acceptat niciodată un rol pasiv pentru el sau pentru Naţiunile Unite, chiar în cele mai controversate probleme. Cu discreţia, reţinerea şi flexibilitatea caracteristice, îmbinînd subtilitatea în tratarea persoanelor cu hotărîrea în abordarea cazurilor, cu o meticulozitate de pedagog, U Thant a folosit autoritatea şi prestigiul funcţiei sale ca o forţă a păcii, reconcilierii şi cooperării, a îmbunătăţirii climatului moral în lume. Lipsa prejudecăţilor şi a vanităţii, modestia firească şi accesibilitatea dovedite pentru oameni sau idei l-au făcut pe cel care au avut de-a face cu el să le fie imposibil să-şi imagineze că ar fi fost animat de motive dăunătoare sau egoiste şi, din această cauză, putea spune şi întreprinde acţiuni care ar fi fost imposibile pentru altcineva. Cei care l-au cunoscut l-au preţuit şi ca un povestitor plăcut, vesel. Era amator de anecdote, în special politice, inclusiv depre el. Se amuza povestind că, după funeraliile lui J.F. Kennedy, (noiembrie 1963), fusese prezentat unui şef de stat în vîrstă, care nu-i pricepuse numele, dar, înţelegînd că este de la ONU, i-a prevenit complice: „Vezi că şi şeful tău este pe aici". I-a atras atenţia jocul de cuvinte al unui ambasador: „Cînd există o dispută între două ţări mici, pînă la urmă disputa dispare. Dacă într-o dispută sînt implicate o ţară mică şi o mare putere, ţara mică poate dispărea. Şi dacă este o dispută între două mari puteri, Consiliul de Securitate dispare".

Cît a trăit, U Thant n-a explicat, public, raţiunea refuzării celui de al treilea mandat. Se spunea că era „la capătul puterilor", că starea sănătăţii şi insistenţele familiei ar fi fost, de asemenea, un factor, că îl nemulţumea scoaterea din sfera Organizaţiei Naţiunilor Unite a unor probleme importante. În ce priveşte acest ultim aspect, o anumită lumină aduce o opinie, care a apărut sub semnătura sa postumă şi care atribuia politicii „sferelor de influenţă" „principala cauză a neputinţei Naţiunilor Unite în îndeplinirea primei sale funcţii — menţinerea păcii... În cele mai multe cazuri, Naţiunile Unite au fost ocolite în rezolvarea de dispute internaţionale, în special de marile puteri, cînd aceste dispute se desfăşurau înăuntrul sferelor lor de influenţă".

Moştenirea

Testamentul politic al lui U Thant, deşi asupra persoanei lui s-a aşternut un nemeritat colb al uitării, apare cercetătorului ca păstrîndu-şi actualitatea. Acest testament poate fi descifrat chiar în luările sale de poziţie oficiale, îndeosebi într-o suită de declaraţii făcute în ultimele luni, înainte de a se retrage din viaţa publică. Cunoaşterea acestui „testament" permite şi proiectarea unui veritabil autoportret al lui U Thant şi schiţarea, din propriile declaraţii, a portretului său robot:

— *Am fost educat în convingerea că viaţa omului este sacră. Am oroare de violenţă şi de moartea violentă. Nu viaţa mea mă îngrijorează, dar mă preocupă mult copiii de azi – ce trebuie învăţaţi, cum să fie crescuţi, ce mod de viaţă să aibă şi căror valori să li se ataşeze. Şi nu fac nici o distincţie între viaţa propriilor mei copii şi cea a copiilor altora, după cum nu fac nici un fel de distincţie între vieţile birmane şi cele americane, ruseşti sau chinezeşti* (31 martie 1967).

— *Aş dori să vă împărtăşesc o idee, care în trecut am discutat-o mult cu prieteni, cînd mă ocupam nu numai de probleme economice, ci şi de cele politice şi sociale. Vreau să vă vorbesc de importanţa primordială a factorului uman. Modul nostru de a aborda problemele trebuie să ţină esenţial seama de factorul uman, încă mai mult decît de cel politic, militar sau oricare alt factor. Şi cînd vorbesc despre importanţa factorului uman, vreau să spun că trebuie ca sentimentele omeniei să-şi recapete forţele în inimile voastre. Pentru a ilustra gîndurile mele, am să mă refer la două idei. Un copil mort în braţele bunicii sale este şi copilul meu. Un ostaş rănit – fie el american sau vietnamez, evreu sau arab –, care inevitabil se*

* În partea finală a acestui document se poate citi: „Nu pot încheia fără să exprim profunda mea apreciere guvernelor ţărilor membre, care mi-au acordat sprijin neslăbit şi cooperare în decursul acestor zece ani. M-am bucurat de această cooperare la fiecare nivel, de la şef de stat sau de guvern pînă la ministru de externe şi reprezentant permanent şi colegii săi. Acest sprijin a fost manifestat cel mai notabil în 1966, cînd am anunţat intenţia mea de a accepta un al doilea mandat. Acum, cînd pare să existe un simţămînt, printre numeroase guverne membre, de a fi convins într-un fel să accept un al treilea mandat, aş dori numai ca, în afară de a le mulţumi în modul cel mai sincer pentru continua lor încredere, să fi fost în situaţia să mă conformez acestei dorinţe. Regret foarte mult, dar aceasta nu este posibil".

** În iulie 1969, mai fusese spitalizat pentru ceea ce a fost descris, la vremea respectivă, ca „o minoră operaţie rectală".

*** Scrutinul fiind secret, singura deducţie posibilă este că votul împotrivă nu a fost exprimat de un membru permanent al Consiliului de Securitate. Buletinele de vot, care se introduc într-o cutie de lemn, nu cuprind numele ţării, pe cinci dintre ele fiind imprimate doar cuvintele *Membru permanent*.

gîndeşte la căminul său, la familie, la satul, oraşul, ţara sa, acest soldat rănit este *fiul meu* (22 mai 1968).

– Nu este nici un secret că există două şcoli de gîndire privind funcţionarea Organizaţiei mondiale. Prima şcoală susţine că Naţiunile Unite trebuie să fie doar un for de discuţii şi dezbateri. A doua preconizează ca Naţiunile Unite să devină un adevărat instrument eficient pentru concilierea internaţională şi menţinerea păcii. Eu aparţin celei de a doua şcoli. Sînt ferm convins că, de dragul păcii şi pentru ca omenirea să supravieţuiască, Naţiunile Unite trebuie să devină un instrument mai puternic pentru realizarea dezarmării generale şi totale şi pentru a ajuta la ridicarea nivelului de trai al popoarelor lumii. Toate naţiunile membre, mici sau mari, indiferent de sistemele lor politice sau sociale, trebuie să-şi unească eforturile pentru realizarea acestor obiective (7 mai 1963).

– Dezvoltarea fantastică a mijloacelor de transport şi comunicaţii a redus universul la dimensiunile unui judeţ. Într-o astfel de lume, este esenţial ca să sesizăm identitatea de interese care ne leagă pe toţi împreună şi să nu exagerăm problemele care ne divizează, oricît de vaste ar fi aceste probleme, oricît de profunde ar fi aceste diviziuni. Trebuie să ne gîndim la lume ca la o unitate, tot aşa cum socotim un oraş sau un judeţ ai căror locuitori au o completă identitate de interese şi, în special, au toţi interesul să nu dispară (25 mai 1962).

– Omenirea a ajuns la o răspîntie a istoriei, cînd trebuie să ia una din următoarele două decizii: fie ca ţările bogate şi cele sărace hotărăsc şi să meargă împreună spre un viitor planificat şi prosper, fie hotărăsc să meargă separat, pe căile lor proprii, şi să se îndrepte spre un viitor neplanificat şi haotic. Acestea sînt cele două alternative (3 iulie 1968).

– În fapt, după zece ani în funcţia deţinută, convingerea mea stă neclintită că Naţiunile Unite rămîn cel mai bun instrument prin care statele pot coopera pentru dezvoltarea şi pacea popoarelor lor. Eu mi-am dirijat întreaga fidelitate şi toate eforturile spre menţinerea şi dezvoltarea acestei Organizaţii ca un centru indispensabil de armonizare al acţiunilor statelor pentru realizarea scopurilor noastre comune şi ca un instrument tot mai eficace pentru pace şi dezvoltare (19 septembrie 1971).

– Trebuie să trecem de la vorbe la fapte, de la drepturi la obligaţii, de la interesul egoist la cel mutual. Trebuie să trecem de la pacea parţială la pacea globală (25 octombrie 1970).

– Schimbarea cea mai hotărîtoare, în ultimii 25 de ani, este, poate, schimbarea dimensiunii problemelor mondiale şi accelerarea ritmului acestei schimbări. Evenimentele produse în legătură cu populaţia, tehnologia şi păgubirea mediului ne-au arătat că autorii Cartei poate n-au evoluat, în mod suficient, că progresul ştiinţific şi tehnologic este cel mai important factor în producerea de schimbări nu numai în viaţa oamenilor, dar şi în echilibrul de forţe în lume. Naţiunile Unite, ca o organizaţie globală, au de jucat un rol vital în controlul acestor noi fenomene de masă, mondiale, ai căror martori, aproape neputincioşi, sîntem în prezent. Un sistem de rezolvare a unor chestiuni, cum ar fi resursele vitale ale planetei noastre, incluzînd aerul şi apa, reprezintă o necesitate urgentă şi de mult reclamată. Asemenea probleme pot fi efectiv abordate numai la scară mondială. Pentru a se pune capăt actualei risipe de resurse, incluzînd timpul şi energia umană, s-ar putea să fie nevoie de o nouă şi cuprinzătoare evaluare a stilului de viaţă al rasei umane (19 septembrie 1971).

■

După încetarea mandatului de Secretar general, U Thant s-a retras la Harrison, o mică localitate rezidenţială din vecinătatea New York-ului. Legăturile pe care le avusese cu fostul premier U Nu nu erau de natură să-i înlesnească revenirea în Birmania, unde fusese ultima oară în 1967. Din 1972, ca membru al Institutului de probleme internaţionale „Adlai Stevenson", el a beneficiat de sprijin material în vederea redactării memoriilor. De fapt, prima carte la a cărei scriere a trecut, după cum a mărturisit-o, „nu era de memorii în sensul tradiţional al termenului", nici o autobiografie, „ci o vedere de la etajul 38 al clădirii ONU". După mărturisirea ginerelui său, Tyn Mint-U, povestirea propriu-zisă a vieţii sale ar fi urmat să constituie subiectul unui al doilea volum.

La 11 noiembrie 1973, U Thant care, exceptînd familia şi cîţiva apropiaţi, nu se mai vedea cu nimeni, a fost operat de o „tumoare facială benignă". În realitate de un cancer al laringelui. În mai 1974, U Thant a încheiat redactarea cărţii sale, care avea să apară, însă, după patru ani (*View from the UN*, New York, 1978).

Într-o zi de noiembrie, a trebuit să fie din nou internat într-un mare spital newyorkez (Harkness Pavillion of Columbia Presbyterian Medical Center), unde fusese operat în anul anterior şi unde, după patru zile, la începutul după-amiezii, a decedat. În aceeaşi zi de luni 25 noiembrie 1974, preşedintele sesiunii Adunării Generale a ONU, Abdelaziz Bouteflika (Algeria), a informat plenara asupra decesului „după o boală îndelungată", şi, la capătul unei suite de scurte alocuţiuni de omagiu, şedinţa a fost suspendată.

De miercuri 27 noiembrie la amiază, pentru 24 de ore, imensa sală de intrare de la parterul clădirii Adunării Generale, cu ferestre spre East River, şi dominată de o pictură murală reprezentînd pacea, chiar în apropierea „camerei de meditaţii", a fost locul de unde s-a putut lua rămas bun de la U Thant. Apoi, rămăşiţele sale pămînteşti au fost transportate la Rangoon, reîntorcîndu-se, în cele din urmă, acasă. La 2 decembrie, în Adunarea Generală a avut loc o şedinţă comemorativă omagială, pe care, deschizînd-o, preşedintele sesiunii a spus: „În cele mai grave momente de criză, U Thant şi-a păstrat omenia. Devotamentul său faţă de cauza umanităţii va rămîne un exemplu şi o încurajare. În nobleţea sa naturală el s-a identificat cu smerenia celor de jos. El a fost unul dintre acei oameni excepţionali care au făcut din echilibru şi armonie o normă de conduită care impune".

În amintirea celor care l-au cunoscut, U Thant a rămas — aşa cum l-a desemnat cu intuiţie încă în 1955, după ce îl văzuse la Bandung, publicistul şi istoricul francez Arthur Conte — *diplomatul diplomaţilor*.

dr. Eugen Preda

Un insolit muzeu la Tokio, care prezintă vizitatorilor peste 300 de tipuri de tobe din toată lumea

1990 - Anul internațional al alfabetizării

Prapastia dintre lumină și întuneric n-a fost niciodată în istorie mai mare ca astăzi...

Astăzi, cînd trăim în „era nucleară", în „era informației", în „era spațială"...

Dincolo de albastrul cerului „roiesc" sateliții, ochii și urechile lumii către Pămînt și Univers, în căutare permanentă de noi și noi cunoștințe...

În acest timp, pe glob asistăm la minunate inflorescențe ale civilizației, microelectronica, informatica, biotehnologiile și comunicațiile creînd o realitate care a dat viața unor scenarii ce ieri păreau fanteziste și configurînd un salt spectaculos spre o nouă calitate a omului. Distanțele dintre țări și continente s-au topit într-un flux neîntrerupt de valori și idei, interdependentele au dat un impuls nemaiîntîlnit colaborării între popoare, majoritatea statelor și națiunilor se afirmă pe arena politică, iar mase mari de oameni cer guvernelor să regîndească pacea și războiul...

În acest timp, însă, pe același mapamond, milioane de ființe umane mor în conflicte, ori secerate de maladii, o mare parte a omenirii este flămîndă și desculță, economia mondială trece prin convulsii, mediul ambiant ne trimite semnale de suferință, un miliard de semeni de-ai noștri caută un acoperiș deasupra capului, 900 de milioane semnează cu degetul, iar peste 100 de milioane de copii nu știu cum arată o școală...

O plagă care costă scump

De vreo trei decenii, de cînd omenirea și-a dat seama că problemele comune ale popoarelor nu pot fi abordate și soluționate decît în comun (îndeosebi după apariția unui impresionant număr de state independente pe ruinele unor imperii coloniale repudiate de istorie), s-a încercat și se tot încearcă un sugestiv efort global, concertat, de conștientizare și de acțiune în direcția unor transformări radicale, necesare și posibile, în domenii în care, însă, racilele trecutului și interese anacronice, dar încă puternic manifestate, grevează asupra civilizației contemporane.

Una din expresiile efortului respectiv o constituie, între altele, proclamarea frecventă, într-un cadru universal, de regulă sub auspiciile Națiunilor Unite, a unor momente speciale, de natură să contribuie la aducerea în centrul preocupărilor generale a unor situații ce reclamă examinarea și rezolvarea lor, în consens cu aspirațiile majore ale popoarelor. Așa au apărut anumite „zile internaționale", una a păcii, alta a mediului ambiant, alta a copilului, alta a alfabetizării etc; tot așa, există o „săptămînă mondială a dezarmării"; de asemenea, s-au marcat mai mulți „ani internaționali", cum au fost cel al copilului, al păcii, al tineretului, al luptei împotriva apartheidului și discriminării rasiale ș.a.; ca să nu mai vorbim de deceniile pe anumite probleme: dezvoltare, dezarmare, decolonizare, deșertificare, pentru apa potabilă ș.a.m.d.

La Sesiunea a 43-a a Adunării Generale a Națiunilor Unite, din toamna lui 1988, anul 1990 a fost proclamat „An internațional al alfabetizării". Rațiunea unei asemenea decizii izvorăște dintr-o realitate ce se cere a fi grabnic corectată, pentru că nu face deloc cinste nivelului de civilizație la care a ajuns omenirea la sfîrșitul acestui secol de excepție în istorie. Trebuie spus că momentul nu a fost ales întîmplător. 1990 se află la pragul unui nou „deceniu al dezvoltării", cel de-al patrulea pe tema respectivă, și se pare că va fi o etapă deosebită, cu obiective mai realiste, ținîndu-se seama că strategiile precedentelor trei decenii ale dezvoltării au eșuat.

Între posibilitățile de progres ale popoarelor (cu deosebire ale celor rămase în urmă) și nivelul de instrucție și educație, de formare profesională și culturală, există o strînsă legătură, de prisos a mai fi comentată.

Totuși, să amintim, succint, opinia de necontestat potrivit căreia analfabetismul costă scump. Starea de accentuată înapoiere în care se află numeroase țări din „lumea a treia" - rezultat al dominației și exploatării colonialiste și neocolonialiste - a fost și este favorizată și de marele număr de persoane care nu știu să scrie și să citească. Cele mai sărace state în curs de dezvoltare sînt și cele în care această plagă are proporții de masă. Procesul dezvoltării, edificarea unei economii moderne nu se pot înfăptui cu oameni neinstruiți.

În pofida tuturor măsurilor luate de autoritățile din tinerele state independente (unele din primele acțiuni programate pe plan național, în fiecare țară, după eliberarea de lanțurile asupririi coloniale), de ONU și de alte organisme internaționale specializate, dreptul la educație rămîne o aspirație îndepărtată pentru aproape a cincea parte din omenire. În „lumea a treia" se înregistrează 98 la sută din neș-

tiutorii de carte pe plan mondial, dintre care jumătate sînt femei.Există în prezent în lume, după cum s-a arătat mai sus, circa 900 de milioane de analfabeți, iar unele estimări recente arată că, dacă nu se vor întreprinde măsuri concrete, potrivit unei noi strategii în acest domeniu, numărul celor care nu beneficiază deloc de dreptul la educație nu va scădea pînă în anul 2000, așa cum s-a sperat, ci, dimpotrivă, va crește. Tocmai în vederea evitării unei asemenea evoluții nefaste a fost proclamat „Anul internațional al alfabetizării". Înainte de a evidenția, însă, ce se intenționează să se întreprindă în 1990, să aruncăm o scurtă privire, revelatoare asupra radiografiei realităților contemporane, ținînd seama că analfabetismul este un flagel ce se întîlnește atît în țările în curs de dezvoltare, cît și în cele dezvoltate, dar neuitînd, totuși, faptul că polarizarea sa pe plan internațional urmează una din trăsăturile fundamentale ale epocii, aceea a împărțirii omenirii în bogați și săraci. Să citim, deci, cîteva date semnificative în cartea... neștiutorilor de carte.

Handicapați ai civilizației și culturii

Exprimat în procente, numărul analfabeților pe plan mondial înseamnă, potrivit unor statistici ale UNESCO, 27,7 la sută din populația totală a Terrei în vîrstă de peste 15 ani. Pe continente și în cifre absolute, cei 900 de milioane de excluși de la lumina științei de carte, generatoare de demnitate și de personalitate umană, se împart, aproximativ, astfel: 666 de milioane în Asia, 126 de milioane în Africa și 44 de milioane în America Latină și zona Caraibilor, restul aparține altor țări, inclusiv celor puternic dezvoltate. Este adevărat că, pe plan mondial, datorită acțiunilor întreprinse de tinerele state independente și de organizațiile internaționale, s-a înregistrat, în ultimele decenii, o scădere a indicelui analfabetismului de la 37,1 la 27,7 la sută (din populația totală). Totuși, în cifre absolute, a survenit un spor al neștiutorilor de carte, ca urmare a creșterii demografice. Evident, expresia „ca urmare" nu echivalează cu noțiunea de „consecință", ea exprimă doar un raport, sporul demografic nefiind nicidecum cauza fenomenului.

Insuportabila povară a uriașei datorii externe a „lumii a treia" – datorie care a depășit 1300 miliarde dolari – a creat un nou flux de analfabeți, alături de o înrăutățire a condiției umane din alte puncte de vedere, iar cei care suferă, în primul rînd, incalculabilele consecințe ale acestui fenomen nefast sînt copiii, după cum se relevă în ultimul raport al UNICEF, intitulat „Situația copiilor în lume". Între altele, documentul semnalează, cu justificată îngrijorare, că în ultimele 12 luni, 500 000 de tinere vlăstare au decedat ca urmare a încetinirii dezastruoase a procesului dezvoltării în unele regiuni ale planetei. În ultimii ani, cele mai sărace 40 de țări de pe glob s-au văzut constrînse – sub povara achitării unor datorii imense și injuste – să reducă cu 50 la sută resursele consacrate sănătății și cu 25 la sută pe cele planificate pentru educație. În aproape jumătate din numărul țărilor în curs de dezvoltare, indicele de înscriere școlară a copiilor între 6 și 11 ani se află într-un puternic recul. Tot din surse ale UNESCO aflăm că în „lumea a treia" circa 135 de milioane de copii de această vîrstă nu pot beneficia de o instruire școlară: 90 de milioane în Asia, 36 de milioane în Africa și 9 milioane în America Latină.

Consecință firească a fenomenului subdezvoltării, procentul neștiutorilor de carte depinde de nivelul infrastructurii instrucției, de numărul de școli și de cadre didactice. Există state în care procentul analfabeților atinge cifra de 85–90. Nu întîmplător, această situație apare de o gravitate mai evidentă în acele țări cele mai slab dezvoltate din punct de vedere economic. De pildă, în Burkina Faso, 91 la sută din populație este analfabetă. În Gambia și Mali, numărul analfabeților depășește, de asemenea, 85–90 la sută.

Într-o serie de țări în curs de dezvoltare au fost lansate campanii de alfabetizare la scară națională, zeci de mii de tinere cadre didactice luînd parte la organizarea și conducerea cursurilor de alfabetizare a adulților, obținîndu-se rezultate evidente, cu implicații însemnate pe plan social, ca și în viața persoanelor care au beneficiat de instrucția cuvenită. „Pe vremea cînd nu știam să citesc – mărturisea un lucrător agricol brazilian – am primit niște hîrtii să le semnez. Nu știam să scriu; atunci cel care mi-a adus hîrtiile a semnat el în locul meu. Și a trebuit să părăsesc pămîntul pe care îl munceam, fiindcă în hîrtii scria că sînt de acord să plec dacă mi se dă o sumă de bani. Nu mai știu cîți. Cred că 300 000 de cruzeiros. Nu știu unde sînt acești bani, cred că la Banca Agricolă, sau în altă parte, fiindcă eu nu puteam să completez hîrtiile ca să-i încasez. Asta se întîmpla cu zece ani în urmă. Acum știu să citesc și nimeni nu o să mă mai poată înșela, deoarece cuvintele scrise rămîn scrise și nimeni n-o să spună

altceva decît ceea ce este scris. Asta-i bine pentru familia mea și pentru mine, fiindcă acum știu să citesc".

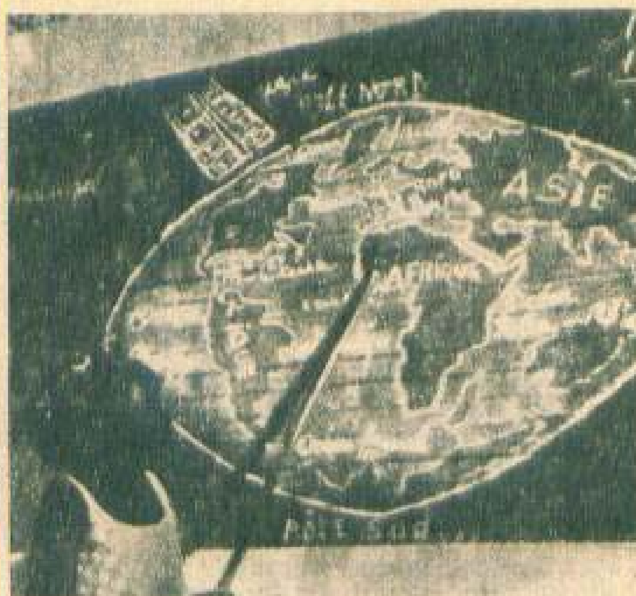
Această sugestivă mărturisire, inserată de Bertrand Schneider în lucrarea „Revoluția desculților"*, conturează elocvent prăpastia dintre întuneric și lumină pe planul personalității și demnității umane, dintre starea îngrozitoare de **paria**, de neputință totală în care se simte individul analfabet, și încrederea de sine pe care i-o dă unei persoane cunoașterea scrisului și cititului. Cei rămași în afara dreptului fundamental la instruire și educație reprezintă nu numai o simplă masă de ignoranți, față de care se manifestă o doză mai mică sau mai mare de compătimire și regrete. Noaptea spirituală perpetuă pe care o trăiesc constituie o dramă nu numai pentru ei, ci și pentru societățile ai căror membri sînt. Ei trag înapoi aceste societăți sau, în cel mai bun caz, le silesc să bată pasul pe loc. Nu numai că nu pot participa, în deplinătatea capacităților lor, la programele naționale de dezvoltare, de progres, dar nu înțeleg nici conținutul și spiritul acestor programe, nu înțeleg deciziile care se iau și care îi privesc și pe ei. Deseori sînt jefuiți, pur și simplu, datorită ignoranței lor, ca în cazul citat mai sus. În marea lor majoritate, adulții analfabeți sînt șomeri, iar atunci cînd găsesc locuri de muncă sînt subplătiți pentru activitățile pe care le prestează. Sînt oameni mereu rătăciți în labirintul social, orbecăind pe întuneric sub soarele zodiei computerelor din lumea de azi. Mulți rătăcesc – în înțelesul nefigurativ al noțiunii – în viața de zi cu zi, fiind incapabili să citească indicatoarele de pe autobuze, ori semnele de circulație. La fel de mulți sînt cei care se află în pericol de moarte, de pildă cei care nu pot descifra etichetele de pe flacoanele de medicamente și modul de administrare a acestora. Colin Power, director general adjunct al UNESCO, a prezentat, în acest sens, cazul tulburător al unei mame africane al cărei copil se îmbolnăvise. Consultînd un medic, a primit o doctorie, o dată cu explicațiile referitoare la folosirea ei, dar, cînd a ajuns acasă, a constatat că uitase indicațiile medicului; atunci a alergat la un vecin pe care l-a rugat să-i spună ce scrie pe flacon, dar cînd s-a reîntors acasă copilul murise...

Sărăcia este incompatibilă cu școlarizarea, nu numai din cauza cheltuielilor pentru cărți, rechizite, uniforme, transport, ci și pentru faptul că mulți copii sînt nevoiți să participe la întreținerea familiilor

---

* Tradusă în românește, în colecția „Idei contemporane", Editura Politică, București, 1988.

lor, să muncească de la o vîrstă fragedă, în detrimentul educației. Absențele, renunțarea la cursuri și pierderea anului școlar constituie indici ridicați în multe țări în curs de dezvoltare. Potrivit unor date difuzate de Uniunea sectorială de cercetări și planificare a învățămîntului, din Guatemala, circa 200 000 de copii din această țară nu au acces la învățămîntul primar, deși accesul la porțile sale este reglementat de prevederi constituționale. Organismul mai sus amintit semnalează că, între 1982 și 1987, mii de copii din familii nevoiașe nu au urmat nici o școală, iar alții au părăsit-o foarte repede. Din 300 000 de copii guatemalezi cuprinși într-o anchetă, numai 88 000 au obținut certificate de absolvire, înregistrîndu-se un indice de părăsire a școlii de 70 la sută. Uneori, în special în zonele rurale, înșiși părinții nu permit accesul copiilor la instruire. Fenomenul ar părea inexplicabil la o primă vedere, dar, observîndu-l atent, se înțelege că accentuarea dramei este facilitată și de faptul că ignoranța naște ignoranță... Pentru a străpunge acest zid al întunericului, autoritățile și grupurile animatoare din unele țări trebuie să recurgă la o activitate deosebită de influențare, de atracție spre lumina științei de carte. Desigur, acolo unde există și educatori, pentru că unul din marile neajunsuri care grevează asupra procesului de alfabetizare și formare profesională îl constituie și lipsa de cadre, insuficiența resurselor și mijloacelor de educare a... educatorilor. Dar să revenim la activitatea de influențare cu un caz din Ghana, relatat în „Forum du développement", publicație a Națiunilor Unite. Aici, Comisia Națională pentru copii, organism creat cu prilejul Anului internațional al copilului (1979), a avut ideea să folosească teatrul în dificila muncă de propagare eficientă a obiectivului școlarizării. O trupă de actori a pus în scenă o piesă în care sînt înfățișate necazurile pe care le suferă un neștiutor de carte, piesă de factură comico-dramatică și care a înregistrat un mare succes pretutindeni unde a fost jucată. Consecințele n-au întîrziat să apară, subliniază „Forum du Développement": reînscrierile la cursuri au crescut simțitor.

Acest exemplu nu are decît menirea să întărească una din laturile realității complexe a fenomenului pus în discuție, anume efortul întreprins constant pentru eliminarea analfabetismului, dat fiind că, uneori, se mai aud voci care recurg la acuzații gratuite și răuvoitoare în acest domeniu, arătînd că de vină pentru marele procent al neștiutorilor de carte

din „lumea a treia" ar fi autoritățile din statele afectate de respectivul flagel. Este o încercare de mistificare a adevărului. După cum spuneam, au existat și există numeroase și generoase programe de instruire și educație în țările în curs de dezvoltare, dar insuccesul lor s-a datorat cauzelor pe care le-am înfățișat. Oricum, în foarte multe din aceste state s-au obținut rezultate notabile și sînt în curs de lansare ori de aplicare efectivă noi proiecte. De pildă, recent, în Egipt s-a proclamat un „Deceniu al alfabetizării" pentru anii '90. Se prevede ca în perioada respectivă să se lichideze această grea moștenire a trecutului colonial. Acțiunea constituie urmarea aplicării, în ultimii ani, a altor programe de alfabetizare în Egipt. Acestea au contribuit la o reducere substanțială a numărului neștiutorilor de carte din țară – de la 62 la sută din populație la 49,4 la sută. O atenție deosebită se va acorda acelor categorii de persoane adulte în rîndurile cărora analfabetismul are proporții mai mari, și anume femeile și locuitorii unor zone rurale.

Noua campanie la nivel global de luptă împotriva analfabetismului a fost lansată prin intermediul Programului ONU pentru Dezvoltare (PNUD), al UNESCO, UNICEF și Băncii Mondiale, iar Adunarea Generală a ONU a decis, anul trecut, să se proclame „Anul Internațional al Alfabetizării" în 1990. Această campanie vizează asigurarea unui nivel de bază comun în materie de educație – înainte chiar de sfîrșitul secolului – pentru cel puțin 80 la sută din copiii pînă la 14 ani. Detaliile programului vor fi puse la punct în cursul unei conferințe internaționale care se va desfășura la Bangkok între 5 și 9 martie 1990. Înalți reprezentanți ai statelor lumii, delegații ale multor organisme naționale și internaționale de specialitate, educatori și cercetători vor participa la această mare reuniune care va avea ca temă „Dreptul fundamental la educație, un drept pentru toți locuitorii planetei". Conferința a fost concepută ca o primă etapă a luptei împotriva analfabetismului la scară mondială și se va încheia cu un plan de acțiune.

Un scurt-circuit permanent...

Fără îndoială – așa cum pe bună dreptate se afirmă – alfabetizarea trebuie corelată cu dezvoltarea, ținîndu-se seama că rata înaltă a neștiinței de carte periclitează această dezvoltare, mai ales în „lumea a treia". Iată de ce s-au făcut sublinieri că, în cadrul campaniei de eradicare a flagelului respectiv, cursurile de scriere și citire trebuie corelate cu îndeplinirea altor cerințe, între care asigurarea unei continue pregătiri profesionale și crearea de locuri de muncă, pentru că numai astfel imensul număr al handicapaților civilizației și culturii contemporane va înțelege sensul învățăturii. Există riscul – subliniază specialiștii – că, dacă nu vor fi întrunite asemenea condiții, campania va eșua. De altfel, imperativul subliniat mai sus nu privește numai țările în curs de dezvoltare, ci chiar și statele occidentale industrializate, unde numărul analfabeților – deși redus ca procent – este, totuși, destul de ridicat, ținînd seama de posibilitățile acestor țări. Circa 2 la sută din populația lor este afectată de această plagă, dar, în unele regiuni, cum ar fi cele din sudul Europei occidentale, procentul se ridică pînă la 23.

Cifra de 2 la sută nu pare să acopere, însă, întreaga realitate, pentru că în ea nu sînt incluși cetățenii trecuți prin anumite forme de instruire primară și cotați drept alfabetizați, dar care sînt, de fapt, incapabili să citească, între altele, inscrisurile de pe cutiile de conserve sau de pe cele de medicamente. Astfel, potrivit unor surse, în Statele Unite ar exista circa 23 milioane de analfabeți, iar în Franța – 6 milioane. Alte multe milioane se înregistrează în celelalte state occidentale. Prezentăm, ca foarte semnificative în acest sens, două aprecieri: „Fiecare al patrulea american matur nu ar fi în stare să citească această carte" – scria Jonathan Kozol, autorul lucrării „America analfabetă". La rîndul lui, cunoscutul scriitor francez, Paul Claudel, spunea că Franța a suferit un scurt-circuit permanent: 15 la sută din totalul persoanelor adulte sînt analfabete, iar 60 la sută sînt abia alfabetizate, adică știu să citească un indicator de circulație, dar nu înțeleg sensul unei fraze scrise (vezi și caseta).

Zeci de milioane de ființe umane din statele puternic dezvoltate nu pot fi considerate – din punct de vedere al standardelor internaționale – drept alfabetizate. Unul din patru canadieni nu știe să citească, să scrie și să socotească – se apreciază în documente ale UNESCO. În Republica Federală Germania, numărul analfabeților se ridică la 400 000–800 000. Dar, la acesta, se mai adaugă milioane de persoane pentru care scrisul și cititul reprezintă o mare dificultate. Ei fac parte din categoria numită a „analfabeților funcționali". Cu un an în urmă, o reuniune de experți, desfășurată la Hamburg, estima că 10 la sută din populația țărilor industrializate nu poate nici să citească, nici să scrie într-o manieră corectă. În documente ale UNESCO se relevă, însă, că situația pare să fie mai gravă, întrucît trebuie avute în vedere și persoanele care nu au beneficiat de o școlarizare adecvată, ori nu au efectuat decît minimul școlar legal și care, dat fiind că nu au folosit bruma de cunoștințe însușite, le-au pierdut și au uitat – parțial sau total – să scrie sau să citească. Analizînd acest fenomen, revista „Prospects" scria că, dacă pînă nu demult se considera că analfabetismul este un apanaj al țărilor „lumii a treia", acum Europa occidentală recunoaște că nici ea nu este imună la acest flagel.

Au produs un puternic șoc, în opinia publică internațională, o serie de anchete efectuate în mai multe școli din Statele Unite. Revista „Newsweek" relevă în acest sens: „O comisie guvernamentală apreciază că elevii de liceu se află într-o deprimantă stare de ignoranță în legătură cu date fundamentale de istorie și literatură. Este limpede că Johnny (tipul elevului american mediocru, așa cum îl definesc mijloacele de informare în masă) e pe cale să capete o foaie matricolă deplorabilă. În anii '70, avea probleme cu scrisul și cititul. În anii '80, a căpătat note proaste la matematică și fizică. Anul trecut, n-a putut lua note de trecere la geografie pentru că a confundat pe hartă Statele Unite cu Brazilia..."

În revista citată se subliniază că, „după teste îndelungate, Fundația Națională pentru Științe Umaniste a constatat că, din 800 de elevi de liceu în vîrstă de 17 ani, 68 la sută nu știu cînd a avut loc Războiul Civil din Statele Unite, iar un elev din trei credea că navigatorul Columb a ajuns în America după 1750".

Într-o rezoluție adoptată de Națiunile Unite se subliniază că eliminarea analfabetismului trebuie să se înscrie ca una dintre principalele preocupări ale comunității internaționale. Documentul relefează că flagelul respectiv, existent cu precădere în numeroase țări în curs de dezvoltare, prejudiciază în mod grav procesele de dezvoltare economică, socială, culturală și spirituală la nivel global.

Virgil Tatomir

Viața internațională postbelică a cunoscut o evoluție sinuoasă. Nici nu se stinseseră bine flăcările celei mai pustiitoare conflagrații cunoscute în istorie că lumea a și fost aruncată în „războiul rece". Întreaga omenire avea să fie scuturată, în perioada următoare, de crize puternice, care, nu o dată, au fost pe punctul de a conduce la declanșarea unui nou război mondial. Perioadele de destindere s-au dovedit a fi de scurtă durată și fragile. Blocurile politico-militare, lupta pentru împărțirea și reîmpărțirea sferelor de influență și dominație, desfășurată cu intensități mai mici sau mai mari, dar în permanență, în perioada postbelică, au alimentat o continuă atmosferă de neîncredere și suspiciune în relațiile internaționale și o aberantă cursă a înarmărilor care a condus la acumularea unor arsenale de armamente capabile să distrugă de cîteva ori întreaga planetă.

Putea lumea postbelică să cunoască și o altă evoluție? Fără îndoială că putea. În ce direcții s-ar fi putut produce această evoluție? Este o întrebare la care răspunsul lasă mult loc de speculație politică. Cert este, însă, că ar fi putut fi evitate o seamă de situații pentru care omenirea a plătit din greu și care au generat perioade de gravă încordare și extremă complexitate, așa cum este cea care caracterizează relațiile internaționale în anii '80. Multe din aceste situații ar fi putut să nu aibă loc dacă n-ar fi existat... ocaziile pierdute. **Ne propunem să ilustrăm afirmația cu cîteva exemple din istoria politico-diplomatică postbelică.**

OCAZII PIERDUTE

Proliferarea armelor nucleare

Privind retrospectiv, efortul de stăvilire a răspîndirii armelor nucleare, materializat în Tratatul de neproliferare a acestor arme (din 1968), a survenit cu o întîrziere de mai bine de două decenii, cu rezultatele cunoscute: Tratatul n-a reușit să pună capăt nici proliferării orizontale (noi posesori) și nici proliferării verticale a armelor nucleare (noi arme în arsenalele posesorilor). Cursa înarmărilor nucleare a continuat neabătută, efectul Tratatului fiind minim. Se poate spune chiar că acest efort a intervenit prea tîrziu.

Într-adevăr, o primă ocazie de a preveni răspîndirea armelor nucleare a fost pierdută în 1946. Pe atunci, Statele Unite erau singura deținătoare de arme nucleare. Încă în timpul Administrației Roosevelt, Oppenheimer – unul din „părinții" bombei atomice americane – a elaborat un plan, ajustat apoi de Administrația Truman și prezentat la O.N.U. în iulie 1946, intrat în analele diplomației sub denumirea de „planul Baruch", după numele reprezentantului S.U.A. la Națiunile Unite. În esență, planul prevedea interzicerea producției de arme nucleare și plasarea tuturor activităților civile vizînd folosirea energiei nucleare sub un control internațional, creîndu-se, în acest scop, o „Agenție Internațională pentru Dezvoltarea Atomică". Aceasta ar fi avut, între altele, atribuții privind: „1. Controlul, administrarea sau proprietatea asupra tuturor activităților implicînd energia atomică și care ar fi prezentat un pericol potențial pentru securitatea mondială; 2. Capacitatea de a controla, inspecta și autoriza toate celelalte activități atomice".

Tot atunci, în iulie 1946, Uniunea Sovietică a venit cu o contrapropunere, respectiv cu un proiect de convenție prin care se interzicea producerea și folosirea armelor nucleare, urmînd ca, în timp de trei luni de la intrarea în vigoare a convenției, toate armele nucleare existente la vremea aceea să fie distruse.

Într-o atmosferă politică internațională normală, elemente ale ambelor acestor propuneri – care, evident, reflectau, fiecare în mod preponderent, interesele autorilor lor, unul în raport cu celălalt – ar fi putut forma baza unei înțelegeri care ar fi eliminat „din fașă" arma nucleară și ar fi pus temelia unei ample cooperări internaționale pentru folosirea energiei atomice în scopuri pașnice. În schimb, mai tîrziu, în cursul aceleiași luni, bomba a fost din nou „experimentată", adică etalată lumii întregi ca simbol al puterii Statelor Unite, angajate, astfel, în „diplomația atomică" a „războiului rece".

Dezbaterile asupra celor două propuneri, care au avut loc în Comisia pentru energia atomică din cadrul O.N.U., au ajuns destul de repede la impas, devenit definitiv în cursul anului 1948, cele două mari puteri situîndu-se pe poziții aparent ireconciliabile. U.R.S.S. a susținut că o convenție pentru scoaterea în afara legii a armelor nucleare trebuie să preceadă un acord privind controlul internațional asupra activităților nucleare, propus de Statele Unite. La rîndul lor, S.U.A. și alte țări occidentale susțineau că o convenție de genul celei propuse de Uniunea Sovietică, fără garanții internaționale corespunzătoare privind controlul folosirii energiei nucleare, nu ar avea valoare, putînd fi lesne încălcată.

Ce a compromis șansele unei înțelegeri la vremea aceea? Analiștii sînt de acord că nu numai „nu"-ul sovietic la planul american, ci, în primul rînd, credința falsă a Statelor Unite, copleșite de preocuparea paralizantă pentru păstrarea secretului producerii bombei, că Uniunea Sovietică n-ar fi putut trece la fabricarea bombei, cel puțin în viitorul apropiat, datorită stadiului mai puțin dezvoltat al tehnologiei sale. Conducătorii americani ai vremii erau pradă utopiei că S.U.A. și-ar putea menține monopolul nuclear și, în consecință, o influență hotărîtoare în viața politică mondială. Deșartă iluzie. În mai puțin de trei ani, U.R.S.S. a fabricat propria sa armă nucleară. I-au urmat Marea Britanie în 1952, Franța în 1960 și China în 1964.

Ne putem imagina care ar fi fost evoluția lumii dacă, în 1946, s-ar fi realizat o înțelegere privind interzicerea producției de arme nucleare și instituirea unui sistem internațional de cooperare pentru folosirea energiei atomice în scopuri pașnice.

Interzicerea experiențelor nucleare

În 1961, Conferința de la Geneva asupra încetării experiențelor nucleare, la care participau Marea Britanie, Statele Unite, Uniunea Sovietică și un reprezentant al secretarului general al O.N.U., conferință deschisă în 1958, a ajuns la un impas total. Punctul de dezacord: sistemul internațional de control. În primăvara anului 1963, în Comitetul celor 18 state pentru dezarmare (astăzi, Conferința pentru dezarmare) de la Geneva se conturase un consens de a se negocia un tratat privind interzicerea completă a experiențelor nucleare.

În legătură cu experiențele nucleare subterane s-a ajuns la același impas, legat de problema verificării internaționale a tratatului prin inspecții la fața locului. După ce, la început, s-a opus oricăror inspecții la fața locului, U.R.S.S. a fost, în cele din urmă, de acord că s-ar putea proceda la „două sau trei" inspecții pe an. Statele Unite și Marea Britanie, care inițial se pronunțaseră pentru 12-24 inspecții pe an, au considerat numărul de inspecții propus de sovietici ca fiind „complet inadecvat", diminuîndu-și, totuși, exigențele inițiale și insistînd ca numărul de inspecții anuale să fie „cel puțin șapte sau opt". La un moment dat, Marea Britanie a acceptat să se convină asupra unui număr de trei inspecții anual, însă S.U.A s-au cramponat de cifra de șapte, făcînd să se piardă o ocazie unică de realizare a unei înțelegeri asupra interzicerii tuturor categoriilor de experiențe nucleare. Eforturile țărilor neutre din Comitetul de la Geneva de a se ajunge la un compromis au fost găsite de americani ca fiind „fără rost".

În retrospectivă, disputa dacă să fie trei sau șapte inspecții la fața locului, pe an, pentru a se verifica respectarea Tratatului, nu poate apărea decît derizorie. Și totuși, datorită ei s-a ajuns ca Tratatul semnat la Moscova, la 5 august 1963, să interzică experiențele nucleare doar în trei medii - în atmosferă, în spațiul cosmic și sub apă. Tratatul nu a adus cu sine tendința, care ar fi fost de așteptat, spre scăderea experiențelor subterane. În afara incidențelor sale binefăcătoare asupra protecției mediului, Tratatul n-a avut nici un efect asupra încetinirii cursei înarmărilor. Cele două puteri nucleare care nu au semnat Tratatul au continuat, o vreme, experiențele în atmosferă, iar experiențele subterane s-au desfășurat într-un ritm alert în perioada care a urmat: de la încheierea Tratatului, în 1963, și pînă la sfîrșitul anului 1988, s-au efectuat peste 1100 de experiențe nucleare.

Dacă se ține seama de faptul că perfecționarea focoaselor nucleare și îmbunătățirile calitative și de precizie ale armelor nucleare ar fi fost, practic, imposibile fără aceste experiențe nucleare, este în afară de orice îndoială că, dacă ocazia realizării unui acord asupra încetării tuturor experiențelor nucleare n-ar fi fost irosită în 1963, lumea de astăzi ar fi fost cu totul alta; în orice caz, ar fi trăit într-un grad de securitate incomparabil mai mare decît în prezent.

Războiul din 1967 din Orientul Mijlociu

Rezultat al tensiunilor acumulate în timp, Orientul Mijlociu a fost, în iunie 1967, teatrul unui nou război între Israel și țările arabe, cu grave implicații pentru pacea și securitatea întregii lumi. Războiul și-a arătat din plin urmările dureroase, a provocat mari pierderi materiale și umane, a agravat și mai mult încordarea în această parte a lumii, a ridicat obstacole și mai mari în calea soluționării problemelor dintre țările arabe și Israel. În cursul acestui război, Israelul a ocupat o parte din teritoriile țărilor arabe vecine, pe care le-a menținut sub ocupație pînă în ziua de astăzi, excepție făcînd Peninsula Sinai, retrocedată Egiptului în 1982, în urma Tratatului de pace egipteano-israelian.

După izbucnirea ostilităților, Consiliul de Securitate al O.N.U. a ținut mai multe ședințe, dar nu s-a putut pune de acord asupra unei rezoluții decît în a treia zi de război, rezoluție prin care beligeranții erau chemați să înceteze focul. Consiliul n-a reușit, însă, să convină măsuri pe termen lung pentru realizarea păcii în regiune, datorită divergențelor dintre membrii săi permanenți, dotați cu dreptul de veto.

În aceste condiții, la 17 iunie 1967, a fost convocată o sesiune extraordinară de urgență a Adunării Generale a O.N.U., la propunerea Uniunii Sovietice, consacrată exclusiv situației din Orientul Mijlociu. Din multitudinea de rezoluții prezentate în cursul dezbaterii, pozițiile s-au polarizat, în cele din urmă, în jurul a două rezoluții: una prezentată de un grup de țări nealiniate, care se bucura de sprijinul statelor arabe și al Uniunii Sovietice, și cealaltă inițiată de un grup de state latino-americane, pe care o sprijineau S.U.A. și țările vest-europene. Puse la vot, la 4 iulie 1967, nici unul din cele două proiecte de rezoluție nu a întrunit majoritatea de două treimi necesară adoptării.

Proiectul țărilor nealiniate a suferit modificări succesive, menținîndu-și adeziunea statelor arabe, spre a veni cît mai aproape de abordarea preponderent juridică a latino-americanilor, ajungîndu-se, în preziua votului, ca diferențele de fond dintre cele două proiecte să devină minime. Iată cum se prezentau principalele lor prevederi:

Proiectul nealiniat: „Adunarea Generală,...

1. Cheamă Israelul să-și retragă imediat toate forțele pe pozițiile deținute înainte de 5 iunie 1967;...

3. Cere Secretarului General să desemneze un reprezentant personal care să-l asiste în eforturile sale de a asigura respectarea prezentei rezoluții și să se afle în contact cu părțile implicate;...

6. Cere Consiliului de Securitate să examineze toate aspectele situației din Orientul Mijlociu și să caute căi și mijloace de soluționare a tuturor problemelor - juridice, politice și umanitare - prin canale corespunzătoare, călăuzindu-se după principiile Cartei Națiunilor Unite, în special cele conținute în articolele 2 și 33 (referitoare la principiile raporturilor dintre state și, respectiv, la mijloacele pașnice de reglementare a diferendelor dintre state - n.n.)".

Proiectul latino-american: „Adunarea Generală....

1. Cere de urgență:
(a) Israelului să-și retragă toate forțele din toate teritoriile ocupate ca urmare a actualului conflict;
(b) părților în conflict să pună capăt stării de beligeranță, să depună eforturi pentru a stabili condiții de coexistență întemeiate pe buna vecinătate și să recurgă în toate cazurile la procedurile de reglementare pașnică indicate de Carta Națiunilor Unite;...

3. Cere Consiliului de Securitate să continue să examineze, cu titlu de urgență, situația din Orientul Mijlociu, lucrînd direct cu părțile și bazîndu-se pe prezența Organizației Națiunilor Unite pentru:
(a) aducerea la îndeplinire a prevederilor paragrafului 1 (a) de mai sus;
b) garantarea libertății de navigație pe cursurile internaționale de apă din regiune;
(c) soluționarea corespunzătoare și deplină a problemei refugiaților și garantarea inviolabilității teritoriale și a independenței politice a statelor din re-

giune, prin măsuri care să includă stabilirea de zone demilitarizate".

Cu un efort suplimentar, statele arabe - care, este adevărat, au făcut o suită de concesii de la pozițiile lor inițiale pe parcursul negocierilor angajate între autorii celor două proiecte de rezoluție - ar fi putut permite țărilor nealiniate să ajungă la o înțelegere cu latino-americanii pentru prezentarea unui text comun. Insistența asupra cerinței retragerii imediate a trupelor, ca o condiție prealabilă a examinării oricărei alte probleme legate de reglementarea de fond a situației din Orientul Mijlociu și instaurarea păcii în regiune, a făcut să se piardă consensul tuturor statelor la O.N.U., care se putuse realiza la acea dată, dar niciodată după aceea, căruia proiectul latino-american îi dădea expresie, și anume ca Israelul să-și retragă „toate forțele din toate teritoriile ocupate" în timpul recentului conflict - cerință vitală a unui proces autentic de pace în regiune. În contextul politic care se crease la acea vreme în Adunarea Generală, nici măcar Israelul nu a putut formula obiecțiuni la această cerință, acesta abținîndu-se de la vot asupra proiectului latino-american, după ce votase împotriva celui nealiniat.

Acest moment a fost pierdut. Un complex de factori a făcut ca, nu mai departe decît în toamna aceluiași an, un asemenea consens să nu mai fie posibil. Rezoluția 242 a Consiliului de Securitate din 22 noiembrie 1967 - care a fost acceptată pînă la urmă de țările arabe, și care este, în general, privită ca oferind un cadru instaurării unei păci juste și durabile în Orientul Mijlociu - formulează cerința retragerii Israelului din teritoriile ocupate în termeni ambigui, aceasta putind fi interpretată ca nevizînd retragerea din **toate** teritoriile ocupate. De altfel, această cerință nu a putut fi nici pînă astăzi materializată, cu excepția retragerii din Sinai, evocată mai sus.

În atmosfera politică ce prevala, în acel început de iulie 1967, cînd impactul războiului era încă proaspăt, un consens la O.N.U. asupra retragerii tuturor forțelor israeliene din toate teritoriile ocupate ar fi avut, cu siguranță, un alt ecou în cercurile conducătoare din Israel și, în general, asupra evoluției evenimentelor din regiune. El ar fi fost, poate, de natură să evite cel de-al treilea război arabo-israelian și alte mai bine de două decenii de confruntare în regiune, plină de pericole pentru pacea și securitatea internațională.

Problema rachetelor nucleare cu rază medie și mai scurtă de acțiune

Problema aceasta a devenit subiect de preocupare internațională în 1977. U.R.S.S începuse amplasarea de rachete mobile cu focoase nucleare triple de tipul „RSD-10" (cunoscute și sub denumirea de „SS-20"). La 12 decembrie 1979 - cînd se instalaseră circa 130 de rachete „RSD-10" -, Consiliul ministerial al N.A.T.O. a adoptat ceea ce s-a numit „decizia de dublă filieră" prin care se propuneau negocieri cu U.R.S.S. pentru limitarea, de ambele părți, a amplasării de arme nucleare cu rază medie de acțiune, dar, în același timp, pînă la încheierea cu succes a negocierilor, se hotăra modernizarea forțelor nucleare proprii prin amplasarea în Europa occidentală a 464 rachete de croazieră (GLCM - **ground-launched cruise missiles)** și 108 rachete Pershing II (GLBM - **ground-launched ballistic missiles)**, începînd din decembrie 1983. În legătură cu această decizie, U.R.S.S a declarat că rachetele „SS-20" înlocuiau rachetele mai vechi de tipurile „SS-4" și „SS-5" și că, astfel, se realiza o paritate aproximativă între cele două părți în ceea ce privește această categorie de arme.

Cînd au început negocierile sovieto-americane asupra acestor arme, în noiembrie 1981, la Geneva, S.U.A. au propus „opțiunea zero", adică eliminarea, de către ambele părți, a tuturor rachetelor cu rază medie de acțiune cu baza la sol. Susținind, în continuare, că există o paritate aproximativă între forțele nucleare ale N.A.T.O. în Europa și cele ale Uniunii Sovietice, partea sovietică a propus să-și reducă rachetele sale „SS-20" la nivelul forțelor nucleare combinate ale Marii Britanii și Franței, adică 162 de unități, cu condiția ca N.A.T.O. să renunțe în întregime la decizia sa privind amplasarea noilor rachete. O asemenea propunere n-a fost acceptată de Marea Britanie, Franța și S.U.A. pe temeiul că ar fi implicat un „drept" al Uniunii Sovietice la forțe egale cu cele ale alianței N.A.T.O., în ansamblul ei, și nu ar fi recunoscut „identitatea istorică și strategică" a forțelor de descurajare nucleară engleză și franceză.

Lăsînd de o parte problema forțelor nucleare ale Franței și Marii Britanii, în legătură cu care abordarea celor trei țări era vădit artificială, este un fapt că, prin nesesizarea posibilității oferite de „opțiunea zero" propusă de S.U.A., într-un anumit context politic, sub influența marilor mișcări populare împotriva amplasării preconizate a rachetelor nucleare în Europa occidentală, o mare ocazie de a se ajunge la eliminarea de pe continent a unei întregi categorii de arme nucleare a fost pierdută.

Timp de doi ani, negocierile n-au marcat deplasări sensibile în pozițiile celor două țări, iar, la 23 noiembrie 1983, U.R.S.S. a părăsit negocierile, după ce primele rachete de croazieră au început să fie amplasate în prima parte a lunii respective, iar, la 22 noiembrie 1983, Bundestagul vest-german a reafirmat hotărîrea sa de a permite amplasarea rachetelor Pershing II. Ca răspuns, U.R.S.S. a început, în aceeași lună, să amplaseze rachete nucleare cu rază mai scurtă de acțiune în R.D. Germană și Cehoslovacia.

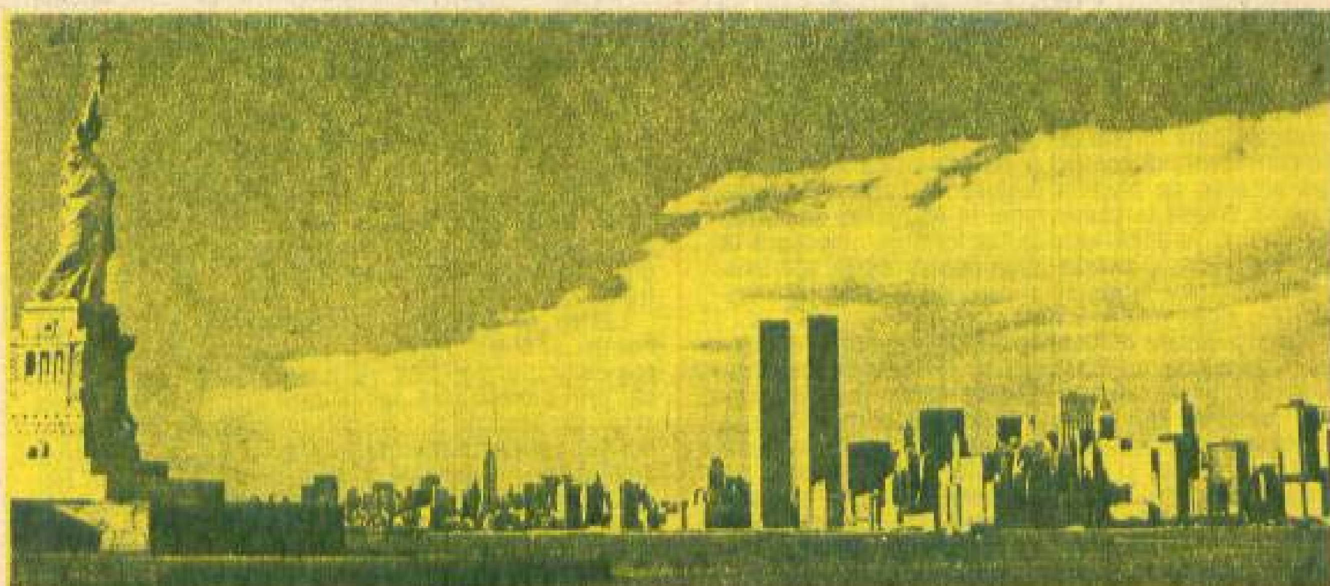
Negocierile sovieto-americane au fost reluate, la 12 martie 1985, la Geneva, într-un cadru nou, acoperind armele nucleare cu rază medie și strategice, precum și armele spațiale. Negocierile n-au marcat progrese pînă la întîlnirea dintre conducătorii S.U.A. și U.R.S.S. de la Reykjavik, din octombrie 1986, cînd cele două părți s-au apropiat de un acord asupra rachetelor cu rază medie de acțiune. Realizarea acordului a fost facilitată la începutul anului 1987, cînd U.R.S.S. a acceptat ca acesta să poată fi încheiat independent de realizarea unor înțelegeri privind forțele nucleare strategice și problemele spațiale conexe. Apoi, au fost soluționate și celelalte chestiuni referitoare la rachetele cu rază medie, inclusiv cele privind verificarea, în legătură cu care s-a convenit un program fără precedent, considerat a fi cel mai riguros și cel mai complet în istoria limitării înarmărilor și dezarmării. Acordul s-a făcut asupra unei soluții globale: eliminarea tuturor rachetelor cu rază medie de acțiune („opțiunea zero"), urmată de o înțelegere privind eliminarea și a rachetelor nucleare cu rază mai scurtă de acțiune („dubla opțiune zero"), materializat în Tratatul semnat de cele două țări la Washington, la 8 decembrie 1987.

Din fericire, în acest caz, ocazia pierdută în 1981 a putut fi recuperată relativ repede.

Traian Chebeleu

PAȘI PE MAPAMOND

Cîntînd în ploaie

Afară plouă. O revărsare cumplită de apă are loc sub ochii noștri și peste capul nostru. Peste zi a fost la fel. Ploi declanșate pe neașteptate, ca la comandă, surprinzîndu-te în mijlocul străzii și făcîndu-te burete în cîteva clipe. La primul chioșc, cauți din ochi o umbrelă. Acum, orice umbrelă s-ar da bătută. Drept care, nou-sosiții la Lincoln Center vor avea mai degrabă grija ajungerii prin viscolul lichid sub pridvoarele înalte decît să se mai încarce cu o povară în plus — umbrela.

O primă oprire pentru respirație adîncă, în fața la New York City Theater. Aici am văzut în două rînduri trupa de balet a lui Balanchin. Acum, Mr. B. nu mai este. Nici trupa lăsată în urmă de el, acum pe nu știu unde în turneu. Va reveni la sediu luna viitoare. Scena a fost lăsată liberă pentru artiștii de la New York City Opera. Doar că, la cîteva săptămîni de la deschiderea stagiunii, stagiunea nu s-a deschis încă. Retrași sub balustrada din fața intrării monumentalului edificiu, cîțiva instrumentiști din orchestra teatrului concurează zgomotele ploii cu refrene alese la întîmplare. Cei opriți să-și tragă sufletul după fuga prin ploaie sînt acroșați curtenitor și rugați să primească un fluturaș lămuritor. Membrii orchestrei teatrului de operă, scrie pe hîrtie, regretă că ei nu se află acum acolo unde le e locul, în fosă, la

Panoramic newyorkez

„New York City Opera", pentru a cînta, în beneficiul nostru, firește. Dar, spun în continuare, ei au cîntat deja jumătate de sezon fără contract. Conducerea teatrului pretinde ca orchestra să-și compromită veniturile. Aceasta, la rîndu-i, consideră că a făcut deja suficiente sacrificii. Membrii săi cîștigă oricum cu un sfert mai puțin decît colegii lor de la Opera lirică din Chicago și Teatrul de Operă din San Francisco. Și cu 50 la sută mai puțin decît confrații și vecinii de la Metropolitan. Ni se solicită înțelegerea și, desigur, ajutorul. Le place să cînte pentru noi, dar nu se simt în stare să accepte diminuarea în continuare a salariilor, și așa situate, prin contract, sub standardul firesc. Sîntem chemați, deci, să contactăm pe directorul general, Christopher Keene, ca și pe alți domni din conducerea companiei, ale căror adrese ne sînt notate cu scupulozitate.

La „Metropolitan", în schimb, iluminație de bal. Prin ferestrele de catedrală se sparge înserarea, torțele ce domină holul imens. Pe scările largi, ușor spiralate, cei veniți mai timpuriu urcă deja spre sala imensă. O alăturare stranie. Afară, lumea speriată de ploaie, precipitată, grăbită, iritată. Aici, liniștea trebuincioasă înaintea spectacolului. Și candelabrele revărsînd lumini în

cascadă. Au fost donate de stat
austriac, cu gîndul la prezența ant
hitleristă americană pe fronturil
Europei. Sala te surprinde prin pr
porții. Parter, plus cinci etaje d
loje laterale și alte 11 rînduri de
latul sălii, în partea ei cea mai d
sus. Te întrebi dacă se poate vorb
în atare condiții, de un tratamen
cît de cît unificator, care să facă p
cei din fotolii părtași la același ev
niment accesibil, să zicem, pătimaș
lor operei situați acolo, sus, la gal
rie. Întrebarea se naște în oric
teatru de tip italian, dar ea capă
proporții în asemenea circum
stanțe. „Metropolitan" s-a gînd
însă și la asta, oferind în compens
ție un premiu de conservare-acu
tică. Participarea la spectacol i
noră distanțe și unghiuri, pe sean
capacității de propagare a sunet
lui.

Am încercat, în zadar, un bilet
„Aida" pentru a-l prinde pe Placid
Domingo. Nu mi-a ieșit nici tent
tiva de a vedea și asculta pe L
ciano Pavarotti în „Rigoletto". Pî
la venirea Eugeniei Moldovean
pentru „Manon Lescaut", mai si
cîteva luni. M-am decis pentru „B
ema". Sala plină. Înainte de a apu
pe scările care te așteaptă în undu
rea lor lent urcătoare, ai la dispo
ție librăria de la parter. Te cheam
acolo discuri și benzi de casetofo
ce poartă în memorie voci de neu
tat. Tresari numai cînd vezi ce scr
pe anvelopele gîndite cu gust: C

russo, Callas, Gigli, Rossi. Videocasetele și-au oferit, la rîndu-le, serviciile. Spectacole întregi, înregistrate pe scena de la „Metropolitan". Cît stai în așteptare, cu cozi la casa de bilete sau pentru a-ți reveni după răfuiala cu ploaia de afară, îți faci de lucru în acest colț de clădire, unde pe monitor se transmite unul din spectacolele aflate în repertoriul stagiunii. Azi la prînz, am întîrziat în încăperea burdușită de casete și cărți urmărind „Boema", într-o distribuție alta decît cea de acum. Dirijorul Donato Renzetti debutează la Met în această toamnă. În ultimii ani s-a aflat la pupitrul unor teatre. A fost văzut la Carnegie Hall, la Opera lirică din Chicago, la Paris, la Luxor, la Londra, la Torino, la el acasă. Rodolfo, și el nou, Richard Leech știut în acest rol de la Chicago și de pe scena vecină — New York City Opera. Trebuia să cînte astă-seară Fiamma Izzo d'Amico. Peste numele ei a fost așezată o panglică de hîrtie purtînd alt nume: Hei-Kyung Hong în rolul lui Mimi.

Cine crede că „Metropolitan" își leagă intențiile de punerea în cauză a tradiției se înșeală. Punerea în scenă și jocul actoricesc rămîn tributare gîndului de început al realizatorilor de spectacol. Îți rămîne să te crezi în orice teatru renumit al lumii, unde muzica de operă trăiește în deplin respect. Să-ți dai seama că ești în această sală plină pînă la refuz unde se deapănă unduitor un crîmpei de viață, care, ca orice ține de om și de grijile vieții, ne interesează, în pofida scurgerii timpului și pe noi, și pe toți cei care gîndesc ca noi.

■

Spectacol de gală la „City Center Theater". Spectacolul de început de stagiune ale Trupei Martha Graham. S-a făcut o pregătire prelungită a noului sezon. Ziarele au adus în prim plan figura legendară a artistei, aflată în fruntea teatrului. Repertoriul s-a prezentat și el cu lux de amănunte, ca și interpreții prinși pe afiș.

City Center are înfățișare de templu maur. Asta și este. Un loc de întîlnire religios, construit în 1923. Fațada se înscrie într--un arc de cerc sub care stau grupate arcade și colonete, ferestre înalte. Era gata să fie demolat prin 1943. Primarul de atunci, La Guardia, a văzut aici o posibilitate deschisă iubitorilor muzicii. Așa a apărut sala de 3000 de locuri în care de patru decenii și jumătate se cîntă, se dansează. Spectacole ilustre și actori pe măsură au depus în contul celebrității.

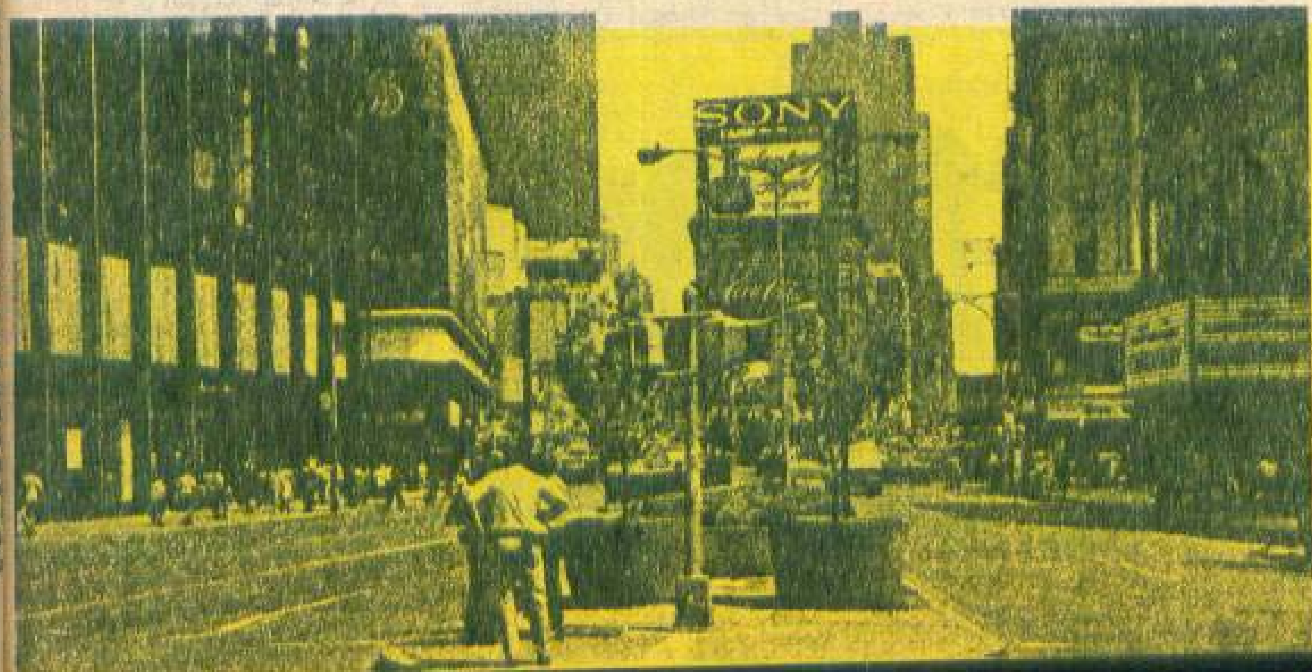
Totul are aerul evenimentului. Parterul este luat în stăpînire de gulere scrobite, papioane și smokinguri abia coborîte din limuzinele luxoase, înghesuite pe Strada 55, între Avenida 5 și Broadway. Ultimii vin așii — Frank Sinatra, Veronique și Gregory Peck. Holul n-are nimic din somptuozitatea clădirilor din Lincoln Center. Este chiar de tot domestic și mai ales supraaglomerat și din această pricină aproape imposibil de străbătut. Nici sala de spectacol nu oferă vreo atracție anume. Dar asta nu micșorează, văd, febra provocată de deschiderea stagiunii.

Martha Graham a pus, obicei mai vechi, spectacolul aniversar — acum al 63-lea an de existență al companiei — sub președinția de onoare a primei doamne a țării. Comitetul de organizare — din care mai fac parte, între alții, Woody Allen, Betty Ford, Bianca Jagger, Liza Minnelli — așază baletul de gală sub semnul sărbătoririi patroanei. Martha Graham împlinește 95 de ani. Prilej a ni se aminti că a fost comparată cu Picasso și Stravinski, la fel de mare în arta dansului, precum s-au dovedit de dominatori cei doi în pictură și, respectiv, muzică. Repertoriul ei cuprinde 179 spectacole. Chiar și acum ține să conducă, zilnic, repetițiile. Se susține că mari artiști i-au fost cîndva elevi. Sînt făcute ca și în alte împrejurări similare, liste de premianți: Bette Davis, Kirk Douglas, Gregory Peck, Joanne Woodward, Diane Keaton, Woody Allen.

Am citit fraze de-a dreptul șocante prin gîndurile exprimate la adresa Marthei Graham, proclamată de unul din președinții SUA „Tezaur național". O copioasă și impresionantă listă de distincții naționale și străine sînt trecute în dreptul numelui ei. Dacă ar fi să aleg dintre acestea una singură — aș trece chiar și pe lîngă Legiunea de Onoare, franceză, și Medalia Națională a Artelor, americană — preferînd să mă opresc la Diploma de onoare a Centenarului, care nu va mai fi acordată altcuiva decît peste 100 de ani.

Are trei părți acest spectacol de zile mari, deschis prin „Cîntec de noapte" de Carlos Nakai. O fată în mijlocul scenei, pe un stativ. Fundalul — peretele plin de umbre, traversat de un fascicul de raze venind din ambele părți. Totul este gîndit foarte economicos. Fata aceea este axul tabloului. Muzica ne-o oferă un singur instrument — flautul. Vor apărea fete și băieți cu gesturi reținute. Mîinile lor vor avea mereu ceva din desenul figurilor de pe vasele grecești. Vin mai întîi fetele, intră pe scenă băieții, vor reveni împreună. Trupurile se răsucesc atît cît să lase brațelor articularea necesară. Melodie pașnică, pagini de elegie. Dansul se derulează în ritmul palmelor, pocnite ușor-ușor, ca într-un solfegiu încredințat casta-

Times Square de pe vestita arteră Broadway

nietelor. Mă ia prin surprindere scena de luptă care urmează. Sulițî lungi unduiesc amenințător deasupra războinicului răpus. Decupate de pe frizele Eladei, opt fete aduc ghirlande de flori, ce vor împodobi dansatorii alături de care părăsesc cadrul scenei. Nu cunosc povestea așa cum a fost ea scrisă. Imaginația doamnei Graham, atît de devotată motivelor grecești, trebuie să fi pornit de la o scenă venind de acolo, o scenă de luptă, o scenă în care nu se aude și nu se vede marșul dedicat învingătorilor — mulți —, ci un cîntec de despărțire de cel învins.

Seara de gală a mai cuprins „Ritualul primăverii" de Igor Stravinski. Același personaj leit-motiv, de astă dată, un bărbat. Muzică dornică, risipind bucuriile primăverii. Dansatorii — gesturi ritmate, timbrate — jubilează sub sărutul soarelui. Marile bucurii cer, nu o dată, sacrificii și venirea primăverii intră în aceste sărbători care ne ajung din urmă revendicînd tribut. Muzica devine gravă, dansul întărîtat. Un ritual prelung, ce antrenează finalmente întregul ansamblu.

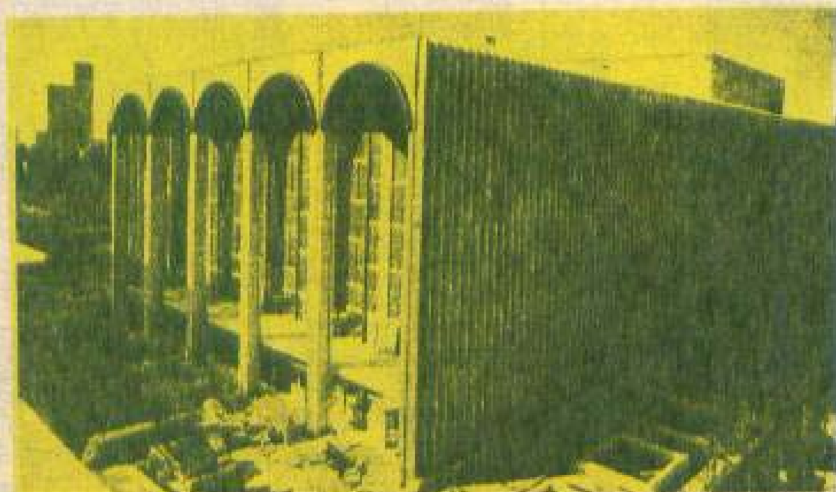
Dar piesa serii rămîne fără doar și poate „American Document". O suită de texte din declarația de independență, din Seneca, Abraham Lincoln, Thomas Paine, Martin Luther King, John Kennedy. Un balet desfășurat pe fundalul citatelor rostite de actrița aflată în scenă. Un spectacol cu acest titlu, avînd la bază discursuri ținute de-a lungul timpului de lideri politici sau scriitori americani, era pus în scenă de Martha Graham în 1938. Ideea îi venea ascultînd tiradele propagandiștilor naziști. Era convinsă că pot fi găsite cuvinte și fraze capabile să mobilizeze oamenii, să-i împingă la acțiune. Baletul din această seară nu reprezintă varianta refăcută a celui anterior. Este un spectacol nou, avînd doar anumite elemente comune cu cel anterior. Se dansează cu piciorul gol, se dansează în stilul „Graham", se dansează după legi altele decît ale baletului clasic. Se rostesc diferite date istorice, dansu[l] devine sugestia acelor idei-docu[ment]. Figura centrală a spectacolu[lui] este, fără îndoială, Mihail Bariș[nikov], solistul invitat special pentr[u] a puncta suplimentar grandoare[a] serii. Bustul dezgolit și un pantalo[n] albastru deschis. Mișcări exacte, sa[l]turi de maestru, reveniri fără ezi[tare] în punctele de start.

Ziarele sînt pline în ultimele zil[e] de referiri la activitatea lui. Solistu[l] din fața noastră a fost, ani și ani, di[rector] artistic la „American Ballet". De curînd a anunțat că se retrage[.] Mai exact, atunci cînd i s-a imputa[t] că ignoră în anumite privințe inte[re]sele instituției pentru a-și serv[i] propriile interese. El, oricum, î[și] anunțase, în 1990, intenția de a pă[ră]si renumita trupă. S-a distanța[t] de „American Ballet" tocmai în anu[l] cînd acesta urma să-și serbeze 50 de ani de activitate. Un incident de duzină cu conducerea administra[ti]vă a condus la acest deznodămînt[.] Vedeta a cerut să-i fie șters nume[le] de pe afișe și din broșurile teatrulu[i] și își rezervă dreptul să decidă dac[ă]

Statuia mitologicului Atlas în fața lui Rockefeller Center

Noua Metropolitan Opera ridicată în Lincoln Center

lucrările puse în scenă sub direcţia sa vor mai fi sau nu reluate. La imputarea că nu-l prea interesează starea financiară a teatrului, Barişnikov a amintit că de mai mulţi ani n-a pretins salariu şi, pe deasupra, a adus atîţia prieteni cu bani pe lista donatorilor.

A acceptat să joace în spectacolul Marthei Graham. Doar pentru rolul de „American Document" şi doar pentru această seară. Poate în amintirea altor apariţii pe scena de la City Center. Cu siguranţă în semn de omagiu la adresa celei care în anii trecuţi îl chemase nu o dată să interpreteze partituri în baletele sale cu tematică descinsă de sub cerul Eladei.

Iată-l acum, la ultima ridicare de cortină cerută de spectatori, alături. E Barişnikov susţinînd de braţul înmănuşat în albastru pe Martha Graham, cea care îi spusese cîndva: Cînd te văd dansînd simt că dai o viaţă nouă baletelor mele.

■

„Avery Fisher Hall" este sediul filarmonicii newyorkeze, împlinind careul avînd în centru „Metropolitanul" şi ca pandant „New York City Theater". Mi-aş fi dorit şi aici să prind pe Leonard Bernstein la pupitru. Din păcate, afişul este neiertător: „Laureate Conductor", cum este anunţat în catalogul stagiunii, nu va dirija decît luna viitoare, cînd eu voi fi acasă. Am privilegiul unui concert desfăşurat sub bagheta lui Zubin Mehta, directorul muzical al filarmonicii. În holul spaţios, dominat de alcătuiri metalice — din bronz probabil — coborîte din înalturi pînă spre capul nostru, plante agăţătoare desfăşurate larg şi scările rulante dispuse să te ducă acolo unde te-au fixat preferinţele — şi costul biletului —, agitaţie de fulgarine şi umbrele, de rochii foşnitoare şi paşi grăbiţi. Schimburile de saluturi lipsesc, semn că fiecare vine pentru sine şi se consideră debarasat de preocupări privind vecinii.

Mehta este la a douăsprezecea stagiune ca director artistic la New York Philarmonic. La încheierea contractului actual (în programul 1990—1991), va stabili şi un record pe postul ce-l ocupă. Este născut la Bombay, într-o familie de muzicieni. Tatăl, director muzical al orchestrei tineretului american din Los Angeles, a fost şi cofondator al orchestrei simfonice din Bombay. La 18 ani, Zubin Mehta, student în medicină, se hotărăşte pentru Academia muzicală vieneză. Petrece anual 22 de săptămîni cu orchestra, avînd prevăzute 55 de apariţii la pupitrul ei. Deţine titlul de dirijor pe viaţă al orchestrei filarmonice din Israel. Apare anual ca dirijor în sălile de la Viena, Coven Garden, Florenţa.

Astă-seară a optat pentru un tandem Mozart-Mahler. Din repertoriul mozartian a fost preferată una din cele trei lucrări scrise la sfîrşitul carierei, în numai două luni. Adică altceva decît unduirea liniştită din alte părţi. O orchestră simplificată se adună disciplinat sub privirea relaxată a dirijorului lipsit de marjă, dar nu de monumentalitate, aşternînd în spaţiul sălii un covor de motive şi fraze sonore de mare rafinament. Dirijorul duce lucrurile ca şi cum ar avea în faţă o pasăre: gesturi feline, discrete, comise fără efort. După pauză, Simfonia nr. 5 de Gustav Mahler, considerată de autor drept „gigantică". Formaţia orchestrală capătă proporţii, publicul este solicitat la o schimbare a registrului de receptare, instrumentele angajează fluxul melodic de largă cuprindere. Treceri de la solemn la ritmat, de la static la arcuiri neaşteptate.

■ În aşteptarea renului albastru

De unde va fi venind această putere a oraşului de a se şti blînd şi dătător de protecţie şi de linişte, odihnitor şi aşezat în lumină, de unde încrederea că, între pereţii caselor şi în lungul străzilor sale, furtunile n-au acces şi nici nu vor căuta să ajungă? Sînt locuri pe planetă unde căderea razelor soarelui şi absenţa sloiurilor de gheaţă întreţin climatul de seră în care vor creşte, cît este anul de mare, magnolii şi arbori greu de numit, făcuţi să sprijine mersul prin zi şi prin noapte al păsărilor cîntătoare. Ni se întîmplă să avem alături de noi, în tren, la slujbă sau pe scara blocului de acasă, oameni ce n-au cunoscut cuta pe frunte, tonul apăsat, ridicătura din sprîncene şi, cel mai adesea, ştim că asta le vine din tihna copilăriei, din pasul ocolit de surprize, dintr-o pricepere pe care o au puţini în a se feri de zgomote şi înţepături gratuite, aducătoare de stres şi nesomn.

Iernile nordului ajung la Helsinki atît de insistente şi consistente, de năbădăioase şi nepuse pe fugă, de amestecate şi biciuitoare. Temperatura medie nu trece de 6 grade, abia tînjind, în iulie, spre 20. Haina groasă este la ea acasă şi arareori părăseşte poziţia cuierului la îndemînă. Dacă ne-am lua după starea de linişte trecută prin verigile secolelor, nici atît. Mai degrabă, o anume stare de veghe, o pornire filozofică, o înţelepciune din care se naşte uitarea relelor trecute şi înmormîntarea lor pe veşnicie, speranţa clădită pe echilibru. Are destule tăieturi severe în carne, pentru a nu-şi dori, pentru trupul de azi, potolire şi împăcare. În 1570, la două decenii de la fondare, Helsinki era devastat de incendiu. Peste trei sferturi de veac, un alt pîrjol înghiţea cea mai mare parte din oraş. Înainte de sfîrşitul acelui veac şaptesprezece, se va năpusti ceea ce cronicile numesc Marea Foamete. Doisprezece ani mai tîrziu, epidemia care suprimă două treimi din populaţie. În 1713 oraşul este ars pînă în temelii de incendiu. Şi din nou, peste mai puţin de un secol, flăcările prind să rumege, cu poftă din casele ce nu au timp să îmbătrînească. Un blestem s-a dovedit tot acest drum disputat de încercări şi izbituri nemiloase. Un exerciţiu dureros întins în timp, trimiţînd spre noi obrazul odihnit de acum. Aerul molatic, negraba, combinaţia de uscat şi apă din care răsar tematoare,

parcă să nu deranjeze, speriate chiar de pasul prea în față, semnele trăirii.

Altfel, cum să spun, străzi drepte ca peste tot, case arătoase și mai puțin, gara în mijlocul orașului, primăria la marginea lui, o esplanadă trasă la riglă de la Marski, hotelul unde stăm. Piața de zarzavaturi, prin care plutesc în plimbare tineri și vîrstnici, muzici de promenadă și gulerele halbelor cu bere, scoase pe mese ținute în stăpînire de dragul vorbei.

●

Și nici măcar finlandezul nu-ți sare în ochi cu toate ale lui, cît să-l desparți de lume, și să poți ști de departe: ăsta e!

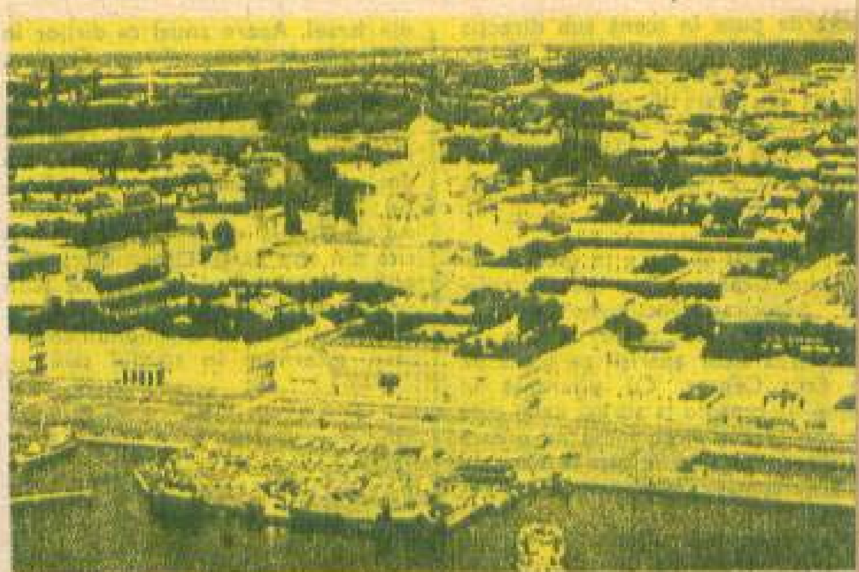
Erik Allardt este un nume în țara lui, și chiar dincolo de ea. Om la 60 de ani, bărbat solid și plin de merite în sociologie, în diferite alte sectoare conexe. Iată cum îl arată fișa biografică, profesor și cercetător laborios, ales în cele mai neașteptate foruri științifice naționale și străine. Și, așa cum ne așteptam, autor lăudat de studii și cărți apărute în limbi felurite pe mapamond.

Expansiv, în ciuda vîrstei, mai tînăr decît îl vor ochelarii. Știe multă lume de pe la noi, știe pe Marx și Durckhei dar, mai ales, poate ca nimeni altul, ce se întîmplă în viața finlandezului, în gîndurile și sufletul lui.

Nu-mi dau seama dacă îl bucură deranjul pe care i-l provocăm, pot constata doar, eu și colegii mei ziariștii, oaspeții de azi, că avem de cîștigat de pe urma acestei convorbiri. Ni se vorbește de marile schimbări sociale în Finlanda. Industrializarea rapidă din anii '60 a antrenat după sine deplasări însemnate, de durată. Mulți s-au mutat de la sat la oraș. S-a produs o migrație spre sudul țării. Oamenii au fost scoși din obiceiurile lor, fiind invitați, împinși să se adapteze la condiții noi, pentru care erau sau nu pregătiți. În 1960, 35 la sută din populația Finlandei trăia din agricultură. În 1975, procentul ajunsese la 12 la sută. Acum este 10...

Solicit un portret al finlandezului de azi. Încerc astfel să trec de draperia superficială, transparentă aproape, dar atît de subiectivă și neconvingătoare, a impresiei de stradă. Un om bine îmbrăcat rămîne ce se vede — un om bine îmbrăcat. Un om vesel rămîne ce este — un om vesel. Doar cel nevesel, cel ne-bine-îmbrăcat, cît de mult poate spune despre cel de dincolo de el, luați în parte...

S-au produs schimbări, insistă profesorul Allardt. Dar nu în sensul americanizării, ca în alte țări. Cultura tinerilor este mai ales îndreptată spre tehnică. Evident că finlandezul s-a schimbat, deoarece puțini

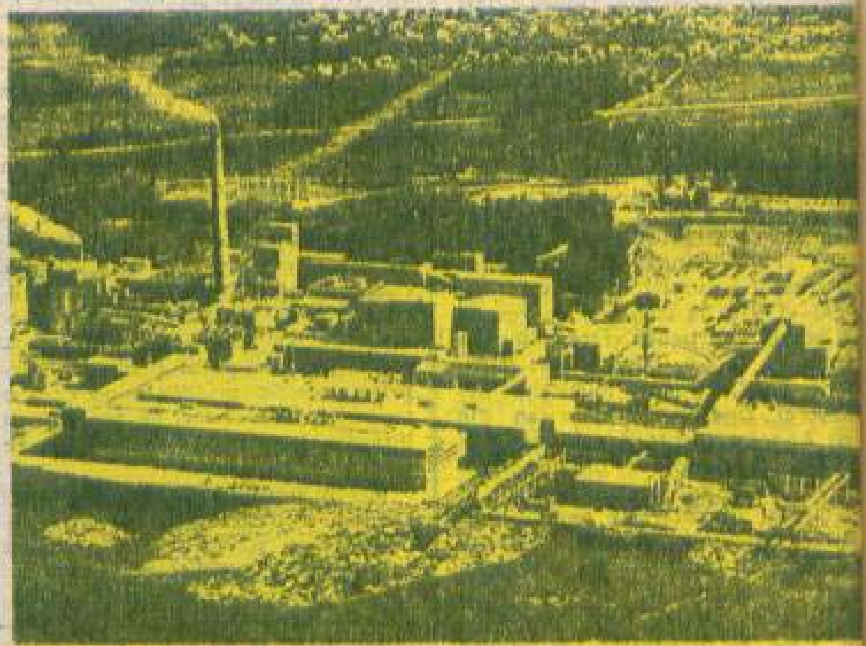
Helsinki – vedere panoramică

au rămas la țară. Și atitudinea față de muncă s-a schimbat, deoarece puțini au rămas la țară. Și atitudinea față de muncă s-a schimbat, deoarece oamenii așteaptă și altceva de la muncă decît salariul. În cercetările sociologice de pînă acum, întrebai: ce este mai important în viață? Răspunsul sosea invariabil: munca. Acum, și se replică: ce se poate căpăta prin muncă? Nivelul de trai a crescut, economia finlandeză decurgîndu-se destul de bine. Finlandezul este, în mare parte, un om al societății industrializate. Să înțelegem, prin aceasta, o alunecare spre izolare a individului? Nu, societatea finlandeză nu se va individualiza. Nu va fi o tendință de însingurare. Sau nu va îmbrăca form[...] unui fenomen. Vă sperie ceva, m[...] întreb, gîndindu-mă la viitor? N[...] este frică de războiul nuclear, vi[...] răspunsul. Înarmările constitu[...] spaima numărul unu. Poate ne spe[...]rie și alte lucruri mai mici din jur[...] nostru, din economie. Pentru [...] țară îndepărtată, la periferia Eur[...]pei, este important să ne știm l[...]gați de alte țări, de Estul și Vest[...] continentului.

●

Înaltă, impunătoare, înarmată c[...] numeroase coloane, clădirea parl[...]mentului face impresie. Nu sin[...] multe asemenea construcții în He[...]

Finlanda este un mare și tradițional exportator de hîrtie; în imagine fabrica din Kaukopaa

sinki. Este şi motivul pentru care sare în ochi. Scările, monumentale şi ele, te pot proiecta la baza acestor ţîşniri verticale de marmură lucind în soare. Dincolo de ele, viaţa îşi urmează cursul. Deputaţii, 200 la număr, în rotondă, sînt în şedinţă şi deloc cu ochiul la cine intră sau cine iese din balcoanele pentru public. Discută, se susţin, se contrazic, avansează spre punctul cînd se va trece la vot. Din 1906, parlamentul unicameral a luat locul dietei cu mai multe nivele. Votul, nimic nou sub soare, începe la 18 ani. Cu unele excepţii, oricine a trecut de această vîrstă poate fi ales în forul suprem.

Sîntem în loja presei şi ne uităm, observăm, notăm, punem întrebări. În şoaptă, desigur, pentru că acolo, în sală, se vorbeşte. Pe pupitrele deputaţilor, microfonul şi cîteva butoane. Cînd se votează, oricare îţi stă la dispoziţie. Cam ca la intersecţia străzilor, şi aici —, la intersecţia deciziei: verde pentru da, roşu pentru nu, galben — abţinere, albul — absenţă. Şedinţele obişnuite au loc marţi şi vineri. Se vorbeşte în finlandeză sau suedeză. Nu este limitată durata intervenţiilor, aşa cum nu se restrînge numărul lor, dar pentru asta trebuie urcat la tribună. De pe fotoliul din sală poate fi cerut cuvîntul o singură dată şi doar pentru două minute. Dreptul la replică se rezumă, şi el, la aceleaşi două minute. Într-o încăpere pentru primiri de oaspeţi, vom sta de vorbă cu cîţiva deputaţi. Reprezintă diferite partide, au fost în România, ne ştiu bine politica externă. Cu o excepţie, persoane în vîrstă, aşezate. Discutăm despre ei ca parlamentari, despre parlamentul în care lucrează.

Se munceşte mult în parlament? sună o întrebare de-a noastră, mai mult jucăuşă. Răspunsul vine dintr-o nevoie de exactitate nemţească. În decursul unei legislaturi, au fost supuse dezbaterii parlamentare 12 500 de dosare. Guvernul a înaintat o mie de teme: 966 — adoptate, 2 respinse, peste 30 anulate, 5 lăsate în suspensie. Cîteva n-au putut fi examinate. Dintr-o sumă de 8 600 „iniţiative" ale deputaţilor, circa 100 au fost adoptate, peste 4 700 respinse, 3 800 n-au ajuns a fi dezbătute. S-au înregistrat peste 1 500 de întrebări scrise pe adresa parlamentului, circa 1 200 au fost puse direct în sală, de 5 ori s-au formulat interpelări.

Un piuit ciudat a început să ne circule prin urechi, ca şi cum clopoţe minuscule pornite din senin au invadat locul unde sîntem. Deputaţii s-au ridicat, ca la comandă — piuitul era pentru ei: convocarea pentru vot! Vor reveni să ne spunem la revedere, cînd vom afla, în discreţie scuzabilă, şi tema legii adoptate: dreptul femeii de a-şi păstra, după căsătorie, numele de fată...

•

Opinia despre localnici, ne dăm mereu seama, are gir şi credibilitate. Cînd localnicii sînt cetăţenii ţării iar vorbitorul chiar preşedintele ei, orice îndoială rămîne de-o parte. Despre finlandez am tot discutat. Cu preşedintele Koivisto e prima dată. L-am citit în presă, îl ştim demult ca om politic, aflăm, în schimb, că este căutat şi pentru studiile sale de sociologie. S-a ocupat, la un moment dat, de probleme monetare. Ca preşedinte de bancă, ne-a şi vizitat ţara. Avea să devină ministru de finanţe şi, mai apoi, prim-ministru.

Vorbeşte, acum, ca şef de stat cîtorva ziarişti români. Accesul la locul de întîlnire comportă, pentru noi, obişnuitele precauţii cînd se merge către birouri de rang înalt. Lumea din jur ni se pare preocupată, noi de asemeni, ce va fi dincolo, în sala unde-l vom asculta vorbind? Mai nimic special. O masă mare, rotundă, în jurul căreia ne vom aşeza, tablouri, nişte ferestre mari prin care năvăleşte lumina nordului şi toată panorama portuară. Doar ne rotim privirea prin încăperea în cauză, şi trecem alături, unde, în picioare, preşedintele ne va strînge mîna rînd pe rînd, cu o mînă distinsă, cu ochi pătrunzători aţintiţi asupră-ne, cu o uşoară înclinare a capului. Ne va invita pe o canapea, va lua loc pe un fotoliu în apropiere, nu înainte de a scutura bine spetează acestuia, în timp ce spune zîmbind: Mobila asta e atît de veche, încît trebuie întîi să te asiguri!

Ne face o introducere de durată în problematica zilei, înainte ca, în faţa aparatului de filmat şi a magnetofonului nostru în priză, să răspundă unor întrebări despre care îl avertizasem. Se referă la interesul pentru politică al populaţiei şi găseşte potrivit să remarce o dare înapoi din acest punct de vedere. Se discuta mai mult, mai aprins, prin anii '60, societatea finlandeză se dovedea, la ora respectivă, mai agitată, mai activă. Opinia publică are, acum, o preocupare destul de slabă, mult mai puţină ca în trecut, pentru politică. Stînga, majoritară cîndva, a cedat teren, făcînd loc forţelor conservatoare. Societatea finlandeză se vede pe sine într-o fază aparent liniştită.

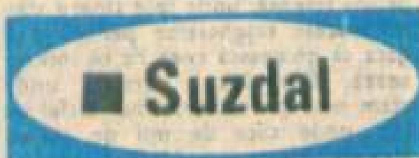
Evocă perioada industrializării intensive de acum un sfert de veac. O treime din venitul naţional a fost investit în dezvoltarea industrială. Este perioada cînd s-au construit două centrale nucleare, a fost dublată capacitatea de prelucrare a petrolului, s-a intensificat industrializarea lemnului. Pentru a susţine acest program, s-a apelat la împrumuturi externe. Totuşi, cu doi ani în urmă, ni se spune, eram ţara nordică cu cele mai mici datorii.

În ce priveşte situaţia internaţională, ne bucurăm că trăim între prieteni, declară preşedintele Koivisto. Nu avem probleme cu nimeni. Au fost şi perioade în istoria Finlandei cînd inamicii erau aproape şi amicii departe. Acum este invers: prietenii sînt aproape, iar duşmanii, dacă sînt, nu se văd.

Pentru interviu, revenim în salonul de dinainte. Întrebărilor trimise de noi le-au fost pregătite răspunsurile. Ele sînt deja transcrise şi, printr-un dispozitiv, vor fi proiectate pe ecran pentru a se putea citi de la distanţă. Este pentru prima dată cînd foloseşte sistemul în cauză. Citeşte cursiv normal, aşezat.

Se referă, bineînţeles, la drumul spre România, pentru care este deja pregătit. Conchide optimist:

Între ţările noastre nu există probleme litigioase. De aceea, plec la Bucureşti cu sufletul uşor, cu convingerea că putem discuta, la nivelul şefilor de stat, la modul liniştit despre toate.

Suzdal

Mă cred, la Suzdal, într-o nacelă urcată spre noi din afunduri de vreme pentru a ne fi martor şi prieten de drum. Ca şi cum cineva ar fi avut ideea să arunce un ştergar peste tot ce i-a ieşit în drum, o copertă de sticlă, un capac meşteşugit prin care timpul să nu se dovedească în stare a trece. Nici dinspre noi către într-acolo şi nici invers. Să rămînă, aşadar, firesc în locul unde se află pentru a fi în măsură să vadă, să măsoare, să aprecieze cu obiectivitate ce vede, ce simte, ce poate vedea şi simţi.

Suzdal. Nume descoperit într-o carte îmbrăcată în zale de zile multe, rătăcitoare în căutare de rădăcini prin veacuri îndepărtate. Cronicile l-au dat de nume prin 1024. Un sat, un superb sat uitat de timp, aşa cum l-au scos la lumină secolele în fulgurarea lor. Veneam de la Moscova, pîndind la fiecare colţ de drum ivirea acelui loc, cîndva capitală, din inima unui întreg ţinut şi centrul de comandă al pulsului vieţii aici şi în împrejurimi. Păduri de mesteceni ne-au flancat

trecerea preţ de două sute de kilometri, copaci tineri, fulgerări fragile, albe, în răscolirea culorilor de toamnă.

N-aveam să-i vedem decît ajunşi de tot aproape, mai exact atunci cînd marea de cupole s-a lăsat ademenită pe retină, modelate în fel şi chip, ascuţite, ţipătoare ori molcome, potolite în arcuirea bulbilor, răscolitoare şi trufaşă revărsare de orgoliu şi ştiinţă a trăirii, frunţile aurite greu de numărat şi ţinute sub ochi dintr-o simplă plimbare de privire, ele şi marea de sunete recrutate din filme şi din referinţe departe de noi, dar atît de concrete.

O stradă principală, lungă, trasată cu rigla în întinderea cîmpiei, venind parcă din convingerea că lipsa de altitudine poate fi compensată prin asemenea supradimensionări ale coordonatelor plane. De-o parte şi de alta stau cuminţi casele joase cu broderii de lemn aplicate la partea dinspre stradă, cu ferestre atît cît să nu lase viscolele cîmpiei să-şi facă de cap, cu garduri obişnuite şi ele, într-o armonie cîndva constituită cu gîndul de a se păstra la fel acum şi totdeauna. Centrul comercial, şi el gîndit şi rămas pe stilul vremurilor trecute. O construcţie lungă, mărginită pe laturi de coloane, divizată în zeci de prăvălioare la care se accede de pe prispa imensă, unde fete tinere stau în spatele tejghelelor pentru a fi gata să ghicească ceea ce te interesează. Complexul turistic unde stăm este pe măsura unui astfel de loc, unde sute de mii de turişti aleargă pentru a întîlni această icoană desprinsă din ghirlanda amintirilor.

Sînt cîteva zeci de monumente istorice şi de arhitectură în Suzdal. Botezate în fel şi chip, ele se adună într-o aceeaşi haină a probei de măiestrie constructivă, inspiraţie şi pricepere de rezistenţă la timp.

Un vast complex de clădiri, dominate acum de solfegii neîntrerupte. În înaltul turnului, doi bărbaţi au în mînă mai multe funii, cu ajutorul cărora provoacă dansul asurzitor al clopotelor. Cînd totul părea să se fi terminat, încep din nou. Întărîtaţi de spectatorii ce le stau la picioare, cad de acord din priviri să transforme momentul într-un spectacol de durată. Le dansează degetele, le dansează mîinile, dansează ei înşişi pentru a avea mai multă forţă în smulgerea fulgerelor sonore. Este absolut senzaţional ce fac. La sfîrşit, noi cei de jos aplaudăm din nou, ei ne răspund ca de la o tribună ruptă direct din cer. Mă opresc în loc, în faţa acestei faţade, ninsă de sus pînă jos pînă la orbire, brăzdată de arce născute din dansul încins al creionului pe verticala turlelor de argint. Turnul de la intrare, pătrat şi înalt, masiv, netulburat, se descreţeşte doar cît să lase loc mersului de firide şi de sprîncene delicat arcuite în desfăşurarea ferestrelor abia ghicite.

Un drum de ţară ocoleşte aşezarea, ca şi cum ar fi fost gîndit să reasigure convocarea din ochi a monumentelor. De la hotel facem la stînga şi, în mersul lent al autocarului, desluşim din nou punctele de sprijin ale afirmaţiei cum că, la Suzdal, timpul a preferat să rămînă pe loc, pentru a lăsa neatinse de intemperii ceea ce ţine de parfumul şi metabolismul traiului de atunci. Kamenka merge, curge fără grabă, lăsînd, în oglinda-i limpede, loc pentru desenul vechi al zidurilor din preajmă. Ca nişte săgeţi gata să sară, turlele. Ciudat: secolele sub acoperămîntul cărora s-au întrupat aceste explozii de frumos turnat în bolţi, arcade, ziduri, turnuri de pază, cupole sînt mereu altele, dar dorinţa de a le conferi personalitate şi durată n-a scăzut niciodată. Dimpotrivă. Un resort anume a împins de la spate mistria pusă pe lucru pentru a nu repeta deja-văzutul, încurajînd-o în a decupa ceea ce nu se ştie şi a-l aduce de tot aproape, acceptînd concurenţa, dorind-o, căutînd-o cu orice preţ. De-ar fi să rămînem la ce ne oferă acoperişurile bătute de soarele de toamnă tîrzie... Aici, bulbi rotunjiţi cu grijă, pentru a-şi ţine în strălucire trupul zvelt, în grupaje neaşteptate de culori şi amplasare, mai încolo, turnul-hexagon, perforat pînă în vîrf de ferestrele mici, luminatoare iscusite în epiderma de roşu aprins. În alt loc au fost preferate verticale gemene cu urme cărămizii stropind albul mereu de efect. Sînt şi construcţii albe-albe, suportînd doar verdele de pe cupolă.

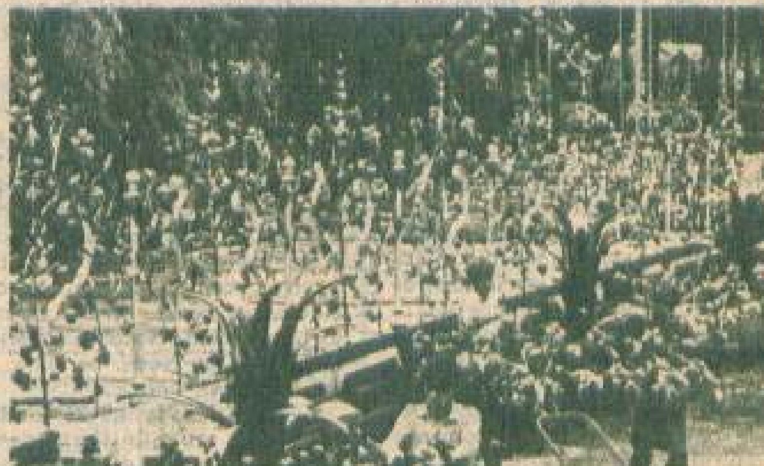
Soarele stă să scapete. În lipsa unor troiene pe măsură şi a troicilor care să alerge întru sfidarea lor, ne rămîne ocazia unei plimbări cu trăsura. Face parte din programul unui drum la Suzdal. Trec lîngă surugiu, lăsînd locurile de onoare pentru cei mai puţin exersaţi în mersul la trap. Vadim, purtătorul biciului, pur decorativ şi eminamente ineficient, struneşte cu încîntare calul de rasă dat în grijă. Molot pe numele lui, vînjos, negru ca pana corbului. Îl urmează la distanţe egale, în pas mărunt, întreaga coloană de cai albi, aduşi şi ei de dragul nostru, cu trăsurile în spate. Copaci desfrunziţi, tufe de liliac încă pline de frunze asistă la jocul nostru de copii, încîntaţi să revedem orăşelul destinat neuitării.

Neagu Udroiu

1000+1 • 1000+1 • 1000+1

1000+1

1000+1 • 1000+1 • 1000+1

„Vegetaţia" decorativă din imagine este opera unor tineri fierari din Alma Ata, devenind atracţia cafenelei Akku din capitala Kazahstanului

MATERIAL INTERZIS PÎNĂ ACUM

SFÎRŞITUL DINASTIEI ROMANOVILOR

1917 a fost pentru Rusia un an de ample desfăşurări revoluţionare cu urmări dintre cele mai profunde în viaţa social-politică internă şi internaţională. Sub presiunea năprasnicului şuvoi, monarhia s-a prăbuşit. Ţarul Nicolae al II-lea[1] şi membrii familiei sale au fost arestaţi şi ţinuţi în diferite locuri, timp de mai bine de un an, cu intenţia de a fi judecaţi. Sub presiunea evenimentelor, în noaptea de 16 spre 17 iulie 1918, au fost, însă, împuşcaţi cu toţii.

În legătură cu dispariţia ultimilor reprezentanţi ai dinastiei Romanovilor — scrie ziarul „Sovetskaia Rossia" — circulă numeroase versiuni generate, în cea mai mare parte, de faptul că subiectul respectiv este permanent întreţinut în Occident, unde a luat naştere o întreagă „industrie romanovistă".

În legătură cu acest subiect, ziarul citat a publicat, sub semnătura lui G. Z. Joffe, doctor în ştiinţe istorice, un amplu material care se află la baza celor relatate mai jos.

Monarhia şi evoluţia evenimentelor

În legătură cu persoana ţarului Nicolae al II-lea şi a soţiei sale există numeroase opinii. Potrivit, însă, celei tradiţionale, el era o nulitate totală, iar soţia lui – o exaltată mistică. Dacă aceasta ar fi fost realitatea, nu se creează oare impresia că, dacă s-ar fi aflat pe tron un alt ţar, evoluţia evenimentelor ar fi fost alta?

Aprecierile istorice existente referitoare la persoana ultimului împărat al Rusiei şi al politicii ţarismului în ajunul prăbuşirii sale conţin multe lucruri eronate şi simpliste, superficiale. Nicolae al II-lea este înfăţişat de obicei, ca un om lipsit de voinţă, de inteligenţă, chiar debil mintal, care habar nu avea, de fapt, de ceea ce făcea, un fel de unealtă docilă în mîinile soţiei sale, Alexandra Feodorovna, şi ale lui Grigorii Rasputin. Ce-i drept, noile cercetări ştiinţifice au spulberat, în mare parte, acest stereotip, dar urmările unor imagini formate de-a lungul anilor se mai fac simţite şi acum, scrie G.Z. Joffe. Vom remarca doar faptul – adaugă el – că, la afirmarea acestei versiuni, a contribuit intens presa din perioada de după Revoluţia din februarie.

Într-adevăr, Nicolae al II-lea a fost o persoană destul de mediocră. În orice caz, Rusia a cunoscut ţari mult mai „mari". Ultimul ţar al Rusiei este înfăţişat, uneori, în străinătate ca un om extrem de evlavios, care se încredea aproape cu smerenie în „voia Domnului", un fel de Alioşa Karamazov sau cneazul Mişkin. Religiozitatea era, într-adevăr, o trăsătură specifică a lui Nicolae al II-lea, dar nicidecum nu constituia dominanta activităţii lui politice. Există numeroase mărturii care îl caracterizează pe ultimul ţar ca o persoană extrem de ascunsă, încăpăţînată şi vicleană. Potrivit părerii lui S.I.Vitte[2], Nicolae al II-lea cumula trăsăturile specifice lui Pavel I (încăpăţînarea) şi Alexandru I (viclenia, perfidia), trăsături care se armonizau perfect cu situaţia politică în care a trebuit să conducă ţara. Era perioada în care Rusia se afla la răspîntie de drumuri în evoluţia ei istorică şi trebuia să găsească ieşirea din impasul în care o adusese absolutismul ţarist. Această realitate declanşase cea mai aprigă confruntare între trei tabere social-politice: revoluţionar-democrată, burghezo-liberală şi ţaristă. Democraţia revoluţionară (clasa muncitoare şi ţărănimea) urmărea lichidarea monarhiei şi instaurarea republicii democratice; liberalii, temîndu-se de revoluţia populară, „pedalau" pe transformarea absolutismului în monarhie constituţională; ţarismul, care se baza pe toate elementele reacţionare, conservatoare, urmărea menţinerea şi consolidarea absolutismului.

În aceste împrejurări complexe, Nicolae al II-lea a dat dovadă – trebuie s-o recunoaştem – de o mare artă de manevrare politică, făcînd uneori concesii parţiale burgheziei liberale, organizaţiilor acesteia (Dumei şi altora), cu intenţia de a slăbi presiunile din „stînga", alteori dînd înapoi cu scopul de a consolida poziţiile „dreptei", principiul absolutist. Politica lui semăna, în multe privinţe, cu un pendul ale cărui mişcări deviau, ce-i drept, tot mai mult spre dreapta.

Cîteva cuvinte despre Romanova. Potrivit tradiţiei – preluate, de asemenea, din literatura burgheză bulevardieră – Romanova este considerată uneori, şi mai este şi acum, ca o „spioană germană". Ceea ce este, desigur, greşit. Venind în Rusia, această prinţesă de Hessa, educată în Anglia, s-a lăsat copleşită de spiritul religiei ortodoxe a epocii dinaintea lui Petru I, cu întregul ei cortegiu de habotnici, delirănţi mistici etc. Avînd un caracter voluntar şi exaltat, a încurajat permanent la Nicolae al II-lea „înclinaţiile absolutiste", îndemnîndu-l să devină un Ivan cel Groaznic, un Petru I...

Era oare posibilă, în ajunul prăbuşirii ţarismului, o altă politică în afara celei promovate de Nicolae al II-lea? Se poate afirma, fără nici un risc, că politica respectivă era singura posibilă; în orice caz, pe deplin impusă, în acele condiţii, de motive obiective, concrete. Este o altă chestiune că această politică era lipsită de perspectivă, deoarece nu asigura soluţionarea problemelor social-economice majore, ci le amplifica şi mai mult, punînd ţarismul în faţa unor

[1] Nicolae al II-lea (Nicolai Alexandrovici Romanov, 6 V. 1868 – noaptea de 16 spre 17 iulie 1918), fiul cel mare al lui Alexandru al II-lea. El a fost ultimul ţar al Rusiei (21.X.1894 – 2 (15).III.1917). S-a căsătorit în anul 1894 cu Alisa, prinţesa de Hessa, care îşi luase numele de Alexandra Feodorovna. A avut patru fiice (Olga, Tatiana, Maria, Anastasia) şi un fiu – Alexei, moştenitorul tronului.

[2] Vitte Serghei Iulievici (1849–1915) – înalt demnitar al Rusiei. A deţinut, în perioada 1892–1903, funcţia de ministru al finanţelor, iar în anii 1905–1906 – funcţia de preşedinte al Consiliului de Miniştri.

situații fără ieșire. De fapt, țarismul nu avea o altă alternativă decît să manevreze în condițiile unei situații incandescente, amplificînd-o și mai mult.

Abdicarea și reabdicarea

Potrivit unei versiuni aflate în circulație, Nicolae al II-lea ar fi renunțat foarte ușor la tron, predînd puterea, ca și cum ar fi „predat un escadron de cavalerie". În ce măsură corespunde aceasta realității?

Trebuie spus că versiunea respectivă este doar una din cele aflate în circulație cu privire la abdicare, iar „aforismul" referitor la „escadron" îi aparține istoriografului țarist N. Dubenskoi, unul din acei „credincioși" care, după abdicarea lui Nicolae al II-lea, s-a grăbit să se dezică de „măria sa împăratul" și cum se spunea pe atunci, de „regimul prăbușit".

Există și o altă versiune, prin excelență monarhistă, care prezintă abdicarea ca un act de „sacrificiu" al țarului pentru „binele" Rusiei. Nici una din aceste versiuni nu are, însă, nimic comun cu realitatea. Încă în anul 1927, apăruse la Leningrad o interesantă culegere de memorii ale martorilor abdicării țarului, a cărei prefață era scrisă de Mihail Koltov[3]. El văzuse ceea ce nu au văzut (sau nu au vrut să vadă) istoricii profesioniști. „Unde-i cîrpa? Unde-i prizărîtul? – scria Koltov despre Nicolae al II-lea. Unde-i omul de nimic, lipsit de voință? În gloata speriată a apărătorilor tronului vedem doar un singur om rămas credincios sieși – pe Nicolae însuși. Este neclintit, ferm și mai puțin laș decît alții".

Să reconstituim, la modul cel mai general, evenimentele derulate la Moghiliov[4] (Cartierul General), unde l-a surprins pe Nicolae al II-lea Revoluția din februarie, iar apoi la Pskov, unde nimerise după tentativele nereușite de a ajunge la Țarskoe Selo.

Deși la Petrograd revoluția s-a declanșat pe 23 februarie, autoritățile țariste au anunțat Cartierul General despre incapacitatea lor de a înăbuși „revolta" și au cerut ajutoare de pe front abia pe 27 februarie. Care a fost decizia luată de Nicolae al II-lea? Să înăbușe revoluția cu forța. În noaptea de 27 spre 28 februarie, la Petrograd sînt trimise trupe de pedepsire, sub comanda generalului N.I.Ivanov, iar țarul însuși pleacă la Țarskoe Selo.

În timp ce trupele de represiune se îndreptau spre Petrograd, situația din capitală se schimbase brusc, întreaga garnizoană trecînd de partea muncitorilor răsculați. Lupta armată împotriva revoluției cerea noi forțe și timp. Și Nicolae al II-lea – căruia trupele revoluționare i-au barat, practic, drumul spre Țarskoe Selo, obligîndu-l să se îndrepte spre Pskov, unde se afla Statul major al Frontului de Nord – își schimbă, sub presiunea puternică a liderilor Dumei și a generalilor superiori, tactica. Urmărește, acum, să pună capăt revoluției prin metode politice, acceptă crearea unui „minister de răspundere", satisfăcînd, practic, revendicarea opoziției din Dumă. Masele din Petrograd cer, însă, cu hotărîre lichidarea monarhiei, fapt care obligă opoziția burgheză să recurgă la o nouă manevră. Ea ridică problema abdicării lui Nicolae al II-lea în favoarea „moștenitorului legitim" Alexei, sub regența fratelui țarului, marele cneaz Mihail Alexandrovici. Se sconta ca, prin această concesie, să fie, în cele din urmă, oprit valul revoluționar. Numai sub puternica presiune a generalilor de la Cartierul General și a comandanților frontului, Nicolae al II-lea, rămas fără nici un sprijin, acceptă acest ultimatum de facto.

Se părea că istoria abdicării putea fi socotită încheiată. Dar n-a fost așa. Cînd trimișii Dumei, Gucikov și Șulghin, au sosit la Pskov după „abdicare", Nicolae al II-lea le-a declarat pe neașteptate că s-a „răzgîndit" și a propus o nouă variantă de abdicare: din partea sa și a fiului său Alexei, în favoarea lui Mihail. Era o vădită încălcare a legii succesiunii tronului: țarul nu putea declara abdicarea în numele moștenitorului direct. Unii istorici din emigrație (P.N. Maliukov și alții) considerau că „reabdicarea" urmărea un scop politic precis: pe de o parte (în cazul schimbării situației), abdicarea să fie declarată nulă, iar, pe de alta, să se complice situația, încurcînd ițele liderilor opoziției din Dumă. În favoarea unei asemenea concluzii există temeiuri. La 3 martie, plecînd de la Pskov la Cartierul General, Nicolae al II-lea își făcuse în agendă următoarea consemnare: „În jur e numai trădare, lașitate și minciună". În aceeași zi, aflînd că Mihail renunțase să preia puterea, notase: „se pare că Mișa a renunțat. Manifestul lui se încheie cu un apendice referitor la alegerile pentru Adunarea constituantă care vor avea loc peste 6 luni. Dumnezeu știe cine l-a povățuit să semneze o asemenea porcărie". Nu spun oare toate acestea că, în sinea lui, fostul țar nu s-a împăcat deloc cu cele întîmplate la Pskov? Nu, el „nu cedase puterea", nu s-a îndepărtat de ea, ci a fost îndepărtat de revoluție după ce și-a epuizat toate mijloacele de luptă – militare și politice.

Un prizonier supus

Se spune că, după Revoluția din februarie, Romanovii au încetat să mai joace vreun rol în lupta politică. Este oare chiar așa?

După abdicarea lui Nicolae al II-lea, Guvernul provizoriu intenționa să-i trimită pe Romanovi în Anglia, dar, sub presiunea Consiliului din Petrograd și a maselor revoluționare, a fost nevoit să renunțe la acest plan. La 8 martie, Nicolae Romanov (atunci se afla deja la Cartierul General) a fost arestat și dus la Țarskoe Selo, unde se afla sub arest și familia sa. Detențiunea Romanovilor la Țarskoe Selo – de fapt, un arest la domiciliu – a durat pînă la sfîrșitul lunii iulie 1917, cînd, în urma deciziei șefului Guvernului provizoriu, A.F. Kerensky, au fost transferați la Tobolsk[5], unde s-au aflat pînă la sfîrșitul lunii aprilie 1918.

Se știe că unele grupuri monarhiste au urmărit să organizeze evadarea lui Nicolae Romanov de la Țarskoe Selo, iar, apoi, și din Tobolsk. Cel mai activ a fost grupul condus de N. Markov-II, fost deputat de dreapta în a IV-a Dumă de stat, grup din care făceau parte „prietena lui Rasputin", A. Virubova, o serie de ofițeri din regimentele de gardă. Potrivit afirmațiilor lui Markov-II, el reușise, încă din iunie 1917, să intre în legătură cu „prizonierii" palatului din Țarskoe Selo, plasînd, într-un pachet de țigări, o țigară în care era ascuns un bilet. „Îl întrebam pe domnitor – scria Markov-II – dacă ne permite să începem refacerea imperiului. În caz afirmativ, să binecuvînteze acest lucru cu sfînta icoană. Drept răspuns, ne-a fost trimisă icoana sfîntului Nicolae, făcătorul de minuni..." La sfîrșitul anului 1917, de data aceasta la Tobolsk, plecase locotenentul B. Soloviov, soțul uneia din fiicele lui G. Rasputin, bine cunoscut de Nicolae și Alexandra Romanov. Acesta s-a stabilit la

---

[3] Koltov M.E. (1898–1942) – scriitor și ziarist, autor al unor caustice foiletoane, schițe și nuvele în care erau abordate probleme stringente ale vieții interne și internaționale
[4] Moghiliov – oraș pe Nipru, în Bielorusia

[5] Tobolsk – oraș în regiunea Tiumen, Siberia de vest

Tiumen[6] și devenise persoana de bază prin care se realiza concentrarea conspirativă a ofițerilor monarhiști la Tobolsk.

O altă organizație monarhistă, care întreținea legături conspirative cu familia Romanovilor (în perioada detențiunii de la Tobolsk) a fost așa-numitul „Centru de dreapta", înființat la începutul primăverii anului 1918 și condus de foștii demnitari ai regimului țarist A. Krivoșeik, V. Gurko și alții. Acest centru era de orientare germanofilă: urmărea reinstaurarea monarhiei cu sprijinul Germaniei Kaizerului. Există date care permit să se afirme că, și prin intermediul „Centrului de dreapta", se realiza transferul ofițerilor monarhiști în Siberia.

Afirmațiile prin care se face o legătură între acțiunile conspiratorilor monarhiști vizînd „eliberarea" Romanovilor și anumite planuri germane sînt neîntemeiate. Nemții căutau și întrețineau, într-adevăr, contacte cu organizațiile contrarevoluționare germanofile, dar nu erau cituși de puțin dispuși, atunci, să-și reconsidere „politica de la Brest"[7], deoarece aceasta le oferea avantaje sigure. Țarul detronat nu se înscria în perimetrul acestei politici. În general, trebuie spus că, atît atitudinea Germaniei, cît și a țărilor Antantei față de Romanovii înlăturați de la putere era determinată de calcule pragmatice, de cerințele unei „politici reale" (Realpolitik) care era departe de orice considerente umanitare.

Aprecierea corectă a rolului politic pe care l-au avut Romanovii înlăturați de la putere în perioada dintre Revoluția din februarie și cea din Octombrie nu este posibilă în afara contextului larg al luptei politice care se desfășura în Rusia și – lucrul cel mai important – fără a lua în considerare posibilele ei urmări.

La sfîrșitul lunii august, contrarevoluția s-a manifestat prin rebeliunea condusă de Kornilov. Prin prisma lozincilor proclamate oficial, această rebeliune nu era monarhistă, dar în rîndurile rebelilor se numărau toate elementele reacționare, toți monarhiștii. Din spirit de prevedere rămîneau, la început, în planul secund, dar, în cazul unei evoluții favorabile a evenimentelor, puteau să treacă pe primul plan. De aceea, pericolul reinstaurării țarismului și a dinastiei Romanovilor trebuie văzut nu atît în acțiunile rudimentare ale grupului condus de Markov-II sau chiar, ulterior, ale „Centrului de dreapta", cît în contrarevoluția burghezo-moșierească, kornilovist-cadetă care se amplifica tot mai mult.

În legătură cu cele menționate, prezintă interes interviul ministrului de interne în Guvernul provizoriu, A. Nichitin, acordat colaboratorului ziarului „Izvestia". Răspunzînd la întrebarea privind motivele expedierii Romanovilor la Tobolsk, A. Nichitin spune: „Guvernul provizoriu a considerat necesar să-i îndepărteze din Petrograd pentru a slăbi sau, mai bine zis, pentru a curma radical ideea unei tentative de reinstaurare a puterii lor... Închipuiți-vă că, în zilele rebeliunii lui Kornilov, familia Romanovilor s-ar fi aflat la Țarskoe Selo. După cum se știe, în jurul Petrogradului erau grupate numeroase unități care simpatizau cu Kornilov. Prezența lui Nicolae Romanov în preajma Petrogradului putea fi pentru unele cercuri militare... o adevărată tentație". Nu mai puțin interesantă este atitudinea lui Nicolae însuși față de rebeliunea lui Kornilov. Aflat împreună cu familia Romanovilor la Tobolsk, institutorul moștenitorului, P. Gillar, scria: „Împăratul urmărea cu înfrigurare evenimentele care se derulau în Rusia... O rază de speranță îi apăruse din nou cînd generalul Kornilov i-a propus lui Kerenski să pornească spre Petrograd. Îl cuprinsese o tristețe de nedescris atunci cînd a aflat că Guvernul provizoriu respinsese acest ultim mijloc de salvare. L-am auzit atunci pentru prima oară exprimîndu-și regretul pentru abdicare". Prin urmare, este greșit să se creadă că, după Revoluția din februarie, Romanovii au încetat să mai manifeste vreun interes față de ceea ce se numea „renașterea" politică.

De ce nu a mai avut loc procesul?

În străinătate se fac afirmații că Puterea sovietică a adoptat, chiar de la început, o atitudine dură față de Romanov. Cum s-au derulat evenimentele în realitate?

Potrivit hotărîrii Consiliului comisarilor poporului, din 29 ianuarie 1918, Nicolae Romanov urma să fie judecat, hotărîre care a fost reconfirmată și în februarie. Comisarul de justiție a fost însărcinat să pregătească materialele de anchetă necesare, dar cu precizarea ca locul procesului să nu-l stabilească încă. Inițial, s-a preconizat ca procesul să se desfășoare la Petrograd, apoi la Moscova. Astfel, în ziua de 1 aprilie, Prezidiul Comitetului Executiv Central pe întreaga Rusie luase hotărîrea ca „în cazul în care va fi posibil, toți arestații (Romanovii) să fie transferați la Moscova". Este incontestabil faptul că, pînă la în luna iulie 1918, nu s-a pus problema executării lui Nicolae Romanov. Fostul prim-ministru țarist Kokovțov consemna în memoriile sale că, în ziua de 9 iulie 1918, în timpul interogatoriului, președintele Comisiei Ceka (Comisiei extraordinare) din Petrograd, M. Urițki, i-a vorbit despre procesul care urma să aibă loc împotriva țarului. De ce însă procesul nu a mai avut loc?

Să revenim la Tobolsk, unde Romanovii se aflau sub paza unui „detașament special", alcătuit din soldați și ofițeri ai regimentelor de pușcași de gardă dislocate la Țarskoe Selo. În primăvara anului 1918, situația din Tobolsk se prezenta astfel: Ecaterinburgul[8] și Omskul[9] (unde puterea fusese deja preluată de consilii) „pretindeau", în egală măsură, Toboĺskul, trimițîndu-și acolo detașamente formate din soldați ai Gărzii Roșii. Urmăreau, desigur, să preia controlul asupra casei guvernatorului în care erau ținuți Romanovii. Conducerea detașamentului special se împotrivea, însă, în fel și chip, motivînd că are împuterniciri din partea autorităților centrale, iar cu cele noi (de la Moscova) nu are încă stabilită legătura. Serioase animozități au apărut, de asemenea, între Omsk și Ecaterinburg, animozități care,

[6] Tiumen – oraș în Siberia de vest, capitala regiunii cu același nume.

[7] „Politica de la Brest" – expresie prin care se înțelege un complex de condiții politice, economice, financiare și juridice de care a beneficiat Germania și Austro-Ungaria în urma semnării, la 3 martie 1918, la Brest-Litovsk, a tratatului de pace dintre Rusia Sovietică și țările Quadruplei Alianțe (Germania, Austro-Ungaria, Turcia și Bulgaria). Tratatul a fost semnat după îndelungate negocieri duse separat de Rusia Sovietică. Aceasta a fost nevoită să accepte condiții extrem de grele, urmărind să oprească înaintarea trupelor germane, să cîștige timp pentru organizarea armatei și redresarea situației economice dificile. Tratatul nu atingea, însă, cu nimic cuceririle fundamentale ale Puterii sovietice. Rusia Sovietică își păstra independența și ieșea din război, obținînd în acest fel un răgaz foarte necesar pentru consolidarea puterii sovietice, crearea Armatei Roșii și refacerea economiei. Tratatul a fost anulat la 13 noiembrie 1918 în urma declanșării revoluției din Germania.

[8] Ecaterinburg – oraș în Siberia de vest, capitala fostei regiuni Ural; din 1924, se numește Sverdlovsk, capitala regiunii cu același nume.

[9] Omsk – oraș în Siberia de vest, în prezent capitala regiunii cu același nume.

intr-o anumită măsură, erau urmarea unor manifestări de regionalism ale consiliilor de la periferie, neunificate complet de puterea centrală. Se făceau simțite, de asemenea, tendințele partizanale, uneori chiar anarhiste, ale primelor formațiuni militare dinaintea constituirii unităților regulate ale Armatei Roșii.

Toate acestea erau în favoarea monarhiștilor care se concentrau, prin Tiumen, la Tobolsk și în împrejurimile lui. Potrivit unor informații obținute de bolșevicii din Tobolsk, conspirația monarhistă pregătea evadarea Romanovilor pentru începutul verii, în timpul dezghețului rîurilor. Se avea în vedere transportarea lor pînă la gurile fluviului Obi, unde urma să-i aștepte o goeletă închiriată, gata să ridice în orice clipă ancora. Ulterior, în timp ce se afla deja în emigrație, Markov-II a confirmat existența unui asemenea plan.

Abia la începutul lunii aprilie au avut loc noile alegeri pentru Consiliul din Tobolsk, în care victoria a revenit bolșevicilor, fapt ce a permis adoptarea unor măsuri mai hotărîte, cei mai activ acționînd cei din Ural. La 13 aprilie, Comitetul executiv al Consiliului regional Ural (Ecaterinburg) expediase la Moscova o telegramă, adresată lui V.I. Lenin și I.M. Sverdlov, în care insista asupra transferului Romanovilor într-un loc mai sigur. Se propunea Uralul sau un alt loc stabilit de „centru" însuși.

Mai tîrziu, la începutul lunii mai 1918, prezentînd, în ședința Consiliului comisarilor poporului, o comunicare extraordinară, I.M. Sverdlov declara: „Judecînd după toate comunicările transmise din Tobolsk, nu putea exista certitudinea că lui N. Romanov nu i s-a oferit posibilitatea să dispară din Tobolsk. S-au primit diferite informații potrivit cărora unele grupuri de monarhiști întreprind, în acest sens, anumite pregătiri. Avînd în vedere informațiile amintite, Prezidiul Consiliului Executiv Central al Consiliilor pe întreaga Rusie a dispus transferarea fostului țar Nicolae Romanov într-un loc mai sigur..."

Un asemenea loc a fost socotit, la sugestia celor din Ural, Ecaterinburgul. Dar transferarea Romanovilor la Ecaterinburg în nici un caz nu le pecetluise soarta. Hotărîrea Guvernului sovietic referitoare la proces rămînea în vigoare, Ecaterinburgul urmînd să devină doar un loc mai sigur de detenție. Transferul Romanovilor a fost însoțit însă de o serie de evenimente dramatice. Prin hotărîrea Comitetului Executiv Central pe întreaga Rusie, comisar extraordinar pentru transferul Romanovilor la Ecaterinburg a fost numit V.Iacovlev (K. Miacin), bolșevic din Ufa.

Sosind în a treia decadă a lunii aprilie la Tobolsk cu un detașament special, el și-a dat imediat seama de întreaga complexitate a situației de acolo. Începuse să fie suspectat de cei din Ural, pentru aceasta existînd diferite motive, inclusiv de ordin personal. Suspiciunile erau accentuate și de caracterul „supersecret" al misiunii lui Iacovlev. În general, în jurul organizării transferului Romanovilor din Tobolsk s-a creat, de la început, o stare de extremă nervozitate.

Cu toate acestea, în zorii zilei de 26 aprilie, luîndu-i pe Nicolae Romanov, Alexandra Romanov și pe una din fiicele lor (ceilalți au rămas, temporar, la Tobolsk din cauza bolii lui Alexei Romanov), detașamentul lui Jacovlev părăsi Tobolskul. Deplasarea s-a făcut pe traseele de iarnă, în sănii siberiene, pînă la Tiumen, de unde a fost luat trenul. Detașamentul lui Iacovlev era urmărit pas cu pas de un detașament al celor din Ural. La urechile lui Iacovlev ajungeau zvonuri alarmante potrivit cărora, într-una din stații, cei din Ural se pregăteau să-i oprească trenul prin orice mijloace. Este greu de spus cît de veridice erau aceste zvonuri, dar de la Tiumen, Iacovlev îndreptase pe neașteptate trenul spre est, în direcția Omskului.

Se părea că suspiciunile celor din Ural începeau să se adeverească. Comitetul executiv al Consiliului regional din Ural expediază imediat către toate căile ferate o telegramă în care Iacovlev era declarat „în afara rîndurilor revoluționarilor" și se cerea luarea celor mai hotărîte măsuri, „inclusiv folosirea forței armate pentru oprirea trenului în care se afla fostul țar". Mult timp, manevra cu Omskul, întreprinsă de Iacovlev, apărea ca o acțiune greu de explicat, în orice caz samavolnică. Documentele descoperite în arhive (convorbirile lui Iacovlev cu I.M. Sverdlov și ale lui Sverdlov cu cei din Ural) aruncă, însă, o lumină mai clară asupra acestui episod dramatic. Din documentele respective rezultă că Iacovlev a întreprins manevra cu aprobarea lui I.M. Sverdlov, pe care l-a informat, mai întîi din Tiumen, iar apoi din Omsk, despre piedicile puse de cei din Ural și despre temerile sale în privința securității fostului țar și a familiei sale (principala misiune pe care i-a încredințat-o Moscova), care nu trebuiau să devină victime ale violenței, linșajului sau să ajungă în mîinile contrarevoluției.

Aflat la mii de kilometri de locul evenimentelor, „centrul", respectiv I.M. Sverdlov, cu greu își putea da seama cum stăteau lucrurile în realitate. De aceea, înainte de a-i da lui Iacovlev definitiv ordinul să se întoarcă la Ecaterinburg, le ceruse membrilor Comitetului Executiv al Consiliului regional din Ural garanțiile corespunzătoare.

„Cu condiția ca totul să se desfășoare prin Consiliul regional vă oferim garanțiile care depind de noi" – i s-a răspuns din Ecaterinburg. La 30 aprilie, Nicolae Romanov, soția și fiica acestuia au fost aduși, în sfîrșit, la Ecaterinburg și închiși în vila inginerului Ipatiev, vilă care primise denumirea oficială de „casa specială". După circa o lună, au fost aduși de la Tobolsk și ceilalți membri ai familiei lui N. Romanov. După cum s-a mai menționat, Ecaterinburgul era considerat doar ca un loc de detenție a Romanovilor pînă la procesul fostului țar.

Inevitabila osîndă

De ce a fost nevoie să fie luată o decizie atît de aspră ca împușcarea lui Nicolae Romanov și a familiei sale? Ce a determinat acest pas?

Declanșarea războiului civil și a intervenției a dat peste cap toate planurile și intențiile.

În vest, începînd din primăvara anului 1918, sub ocupația Germaniei se află un imens teritoriu în care acționa o „partidă militară" care abia aștepta un moment favorabil pentru a respinge acordul de la Brest.

În Ucraina, ocupanții au și reinstaurat monarhia prin numirea hatmanului P. Skoropadski.

În est, pe un imens teritoriu care se întindea de la Volga pînă în Extremul Orient, se declanșase, în luna mai, rebeliunea corpului de armată cehoslovac[10], care pusese în mișcare întreaga conspirație socialist-revoluționară și albgardistă. Pe teritoriile din regiunile Volgăi și din Siberia, aflate sub stăpînirea cehilor albi și albgardiștitilor, s-au format guverne socialist-revoluționare care erau, pentru moment,

---

[10] Unitate militară cu un efectiv de circa 45 000 de oameni, constituită pe teritoriul Rusiei în timpul primului război mondial, din prizonieri austro-ungari și supuși ruși de naționalitate cehă și slovacă, subordonată Consiliului Național Cehoslovac, în frunte cu T.G. Masaryk, (consiliu creat în 1915 la Paris. Constituite în aprilie și, respectiv, iunie 1917, cele două divizii ale Corpului cehoslovac au fost dislocate în toamna anului 1917 pe teritoriul Ucrainei, în partea

tolerate de cercurile militare cu vederi monarhiste.

În nord, în regiunea Arhanghelskului, acționau albgardiștii și intervenționiștii Antantei.

Pe Don și în Caucazul de Nord se desfășura Armata albgardistă de voluntari.

Cuprinsă în acest cerc de foc, izolată de regiunile de materii prime și alimentare, Republica Sovietică era bîntuită de foamete. În interiorul ei s-au dezlănțuit vîlvătăile rebeliunilor: la începutul lunii iulie, la Moscova, izbucnise rebeliunea socialiștilor-revoluționari de stînga, declanșată prin asasinarea provocatoare a ambasadorului german Mirbach; aproape în același timp s-a declanșat rebeliunea albgardistă din Iaroslavl[11], organizată de B. Savinkov; la 13 iulie comandantul suprem al Frontului de est, socialist-revoluționarul de stînga M. Muraviov, trădase Puterea Sovietică, întorcînd frontul spre vest. La toate acestea trebuie adăugate numeroasele răscoale ale chiaburilor. La începutul lunii iulie, Ecaterinburgul se afla sub amenințarea ocupării, de către cehii albi și trupele „Guvernului eliberării", format la Omsk de socialiștii revoluționari și albgardiști.

Aceste evoluții învioraseră elementele monarhiste din oraș. Cekiștii reușiseră să intercepteze o serie de scrisori adresate „din libertate" celor aflați în „casa specială", și invers.

Eliberarea Romanovilor ar fi fost acum – în vara anului 1918 – incomparabil mai periculoasă decît în perioada detenției lor la Țarskoe Selo sau Tobolsk. Contrarevoluția se organizase deja și se revărsa într-un larg șuvoi prin țară. Este adevărat, ea includea elemente antisovietice eterogene (de la monarhiști pînă la socialiști-revoluționari) și lozinca care îi unea nu era monarhia, ci Adunarea constituantă. Forța ei de șoc o constituiau, însă, militarii albgardiști cu vederi monarhiste, ale căror poziții se consolidau continuu.

Între timp, albii învăluiau Ecaterinburgul, urmărind să-l izoleze de Rusia europeană. Puteau fi, în aceste condiții, evacuați Romanovii? Să ne amintim cît de dramatică a fost transferarea lor de la Tobolsk, într-o perioadă, s-ar putea spune, „pașnică". Ce risc ar fi trebuit asumat acum, în condițiile ofensivei albgardiștilor și a cehilor albi, a rebeliunilor. Pentru Consiliul regional din Ural, care, la sfîrșitul lunii aprilie, își asumase întreaga răspundere în cazul Romanovilor, sosise clipa deciziei. De menționat că, din Consiliul regional făceau parte numeroși socialiști-revoluționari de stînga, anarhiști și comuniști de stînga, care se situau pe poziții „ultrarevoluționare" și erau partizanii unor acțiuni maximaliste. Asemenea stări de spirit exercitau anumite presiuni asupra Comitetului executiv. Ele s-au manifestat și în timpul misiunii lui Iacovlev și se făceau simțite și acum... Dar, numai după ce devenise evident că Ecaterinburgul va cădea peste cîteva zile, s-a produs tragicul deznodămînt: Comitetul executiv al Consiliului regional din Ural a hotărît executarea Romanovilor prin împușcare în vila lui Ipatiev. Cu ducerea la îndeplinire a sentinței au fost însărcinați comandantul „casei speciale", I. Jurovski, și adjunctul acestuia, G. Niculin.

În telegrama expediată, la 17 iulie, din Ecaterinburg, lui V. I. Lenin și I. M. Sverdlov, se spunea: „La aparat se află Prezidiul Consiliului regional al Guvernului muncitoresc-țărănesc. Avînd în vedere apropierea inamicului de Ecaterinburg și depistarea de către comisia extraordinară a unei vaste conspirații albgardiste urmărind răpirea fostului țar și a familiei sale (documentele se află în mîinile noastre), prin hotărîrea Prezidiului Consiliului regional, Nicolae Romanov a fost împușcat în noaptea de 16 spre 17 iulie. Familia lui a fost evacuată într-un loc sigur..." Cele din urmă nu corespundeau, însă, realității. Luînd hotărîrea cu privire la împușcarea tuturor Romanovilor pe riscul și răspunderea lor, cei din Ural s-au ferit, probabil, să declare de la început crudul adevăr.

Pus în fața faptului împlinit, Prezidiul Comitetului Executiv Central pe întreaga Rusie a aprobat, la 18 iulie, hotărîrea Consiliului regional din Ural.

După o săptămînă, Ecaterinburgul a fost ocupat de cehii albi și albgardiști. Începuse anchetarea „cazului Romanovilor", însoțită de represiuni și execuții în masă. Din iarna anului 1919, ancheta a fost efectuată de monarhistul N. Sokolov, desemnat de „conducătorul suprem" Kolciak. „Dosarul" lui N. Sokolov se află pînă astăzi la baza „industriei romanoviste" antisovietice din Occident.

Într-adevăr, sfîrșitul Romanovilor a fost tragic. Dar el nu a fost o consecință a urii și răzbunării revoluției. În cuvîntarea sa la Congresul al V-lea al Consiliilor, I. M. Sverdlov menționa: „Revoluția în desfășurarea ei... ne obligă la o serie de acte la care, într-o perioadă de dezvoltare pașnică, de evoluție calmă, organică, n-am fi recurs niciodată".

Cele petrecute în vara anului 1918 la Ecaterinburg, cît și multe alte lucruri din istoria războiului civil și a intervenției nu le poți înțelege fără a fi pătruns de atmosfera acelei mărețe și tragice perioade de prăbușire a lumii vechi pe ruinele căreia se năștea, în chinuri, lumea nouă. Oamenii pe care istoria însăși i-a pus față în față, în această cumplită luptă, nu cunoșteau compromisuri. Iată un fragment dintr-un ziar din perioada respectivă, în care se vorbea de executarea fostului țar. Esența lui este cît se poate de clară. „...Prin acest act de pedepsire revoluționară, Rusia Sovietică le-a dat un avertisment solemn tuturor dușmanilor săi care visează la reinstaurarea vechiului regim țarist... Ei i-au declarat Rusiei muncitorești-țărănești un război pe viață și moarte, război care nu se poate termina printr-o împăcare, ci trebuie să se sfîrșească, inevitabil, prin pieirea și nimicirea uneia din părți". Romanovii au fost, dacă nu o întruchipare, atunci cel puțin un simbol al lumii vechi și au pierit împreună cu aceasta.

Petre Mocenco

(traducere și adaptare după „Sovetskaia Rossia")

stîngă a Niprului. După Revoluția din octombrie s-a menținut, inițial, pe poziții de neutralitate, iar, după încheierea Tratatului de pace din 1918 de la Brest-Litovsk, s-a postat pe poziții ostile puterii sovietice. La 26 martie 1918, Guvernul sovietic a încheiat cu secțiunea din Rusia a Consiliului național Cehoslovac un acord referitor la evacuarea militarilor cehoslovaci prin Vladivostok, ca persoane particulare, cu condiția predării, în cea mai mare parte, a armamentului. Declarînd, însă, că Guvernul sovietic ar fi ordonat oprirea garniturilor de tren și internarea militarilor cehoslovaci în lagăre, comandamentul corpului i-a chemat să-și croiască drum spre Vladivostok prin forța armelor. Înfrîngînd rezistența unor grupuri mici ale Armatei Roșii, trupele Corpului cehoslovac și detașamentele albgardiste au cucerit, în mai-iunie, orașele Penza, Sîrzan, Samara, Novonicolaevsk, Omsk, Tomsk, Kransnoiarsk. Dezvoltîndu-și, în continuare, ofensiva, au ocupat orașele Ufa, Simbirsk, Ecaterinburg, iar la 7 august orașul Kazan (unde au fost capturate rezervele de aur ale Republicii). În luna august, înaintarea trupelor cehoslovace și albgardiste a fost oprită. Unii dintre militarii cehoslovaci s-au înrolat în rîndurile Armatei Roșii și ale partizanilor, alții au fost folosiți de armata lui Kolceak pentru paza căilor ferate, grosul lor rămînînd, însă, în spatele frontului și neparticipînd la acțiuni militare. La 7 februarie 1920, între comandamentele Armatei Roșii și al Corpului de armată cehoslovac s-a semnat un armistițiu prin care se garanta trupelor cehoslovace retragerea spre Extremul Orient și evacuarea lor. În primăvara aceluiași an, trupele cehoslovace s-au concentrat în Vladivostok și, apoi, au fost treptat evacuate din Rusia.

[11] Iaroslavl – port pe Volga, capitala regiunii cu același nume

SOARELE și VIAȚA

De la sfîrșitul iernii trecute, astrul, care luminează Pămintul și căruia-i datorăm viața, a intrat într-o stare de furie permanentă — pînă în 1993 —, care ne produce mari neplăceri.

Enorm balon de gaz în mișcare, el antrenează în cursa sa particulele electrizate din care e format: electroni, protoni, ioni liberi. Ca într-un dinam gigantic, ele induc curenți electrici care, la rîndul lor, generează puternice cîmpuri magnetice. Acestea, transformîndu-se, difuzîndu-se la suprafața incandescentă a astrului, dau naștere „petelor solare", imense zone întunecate, unele atît de vaste încît ar putea conține 70 de planete ca a noastră. Cîmpurile magnetice, de asemenea, provoacă, recombinîndu-se, „erupțiile (exploziile) solare", spectaculoase sufluri de materie (particule) și de energie (raze de tot felul) care izbucnesc violent de la periferia petelor.

Ciclul solar

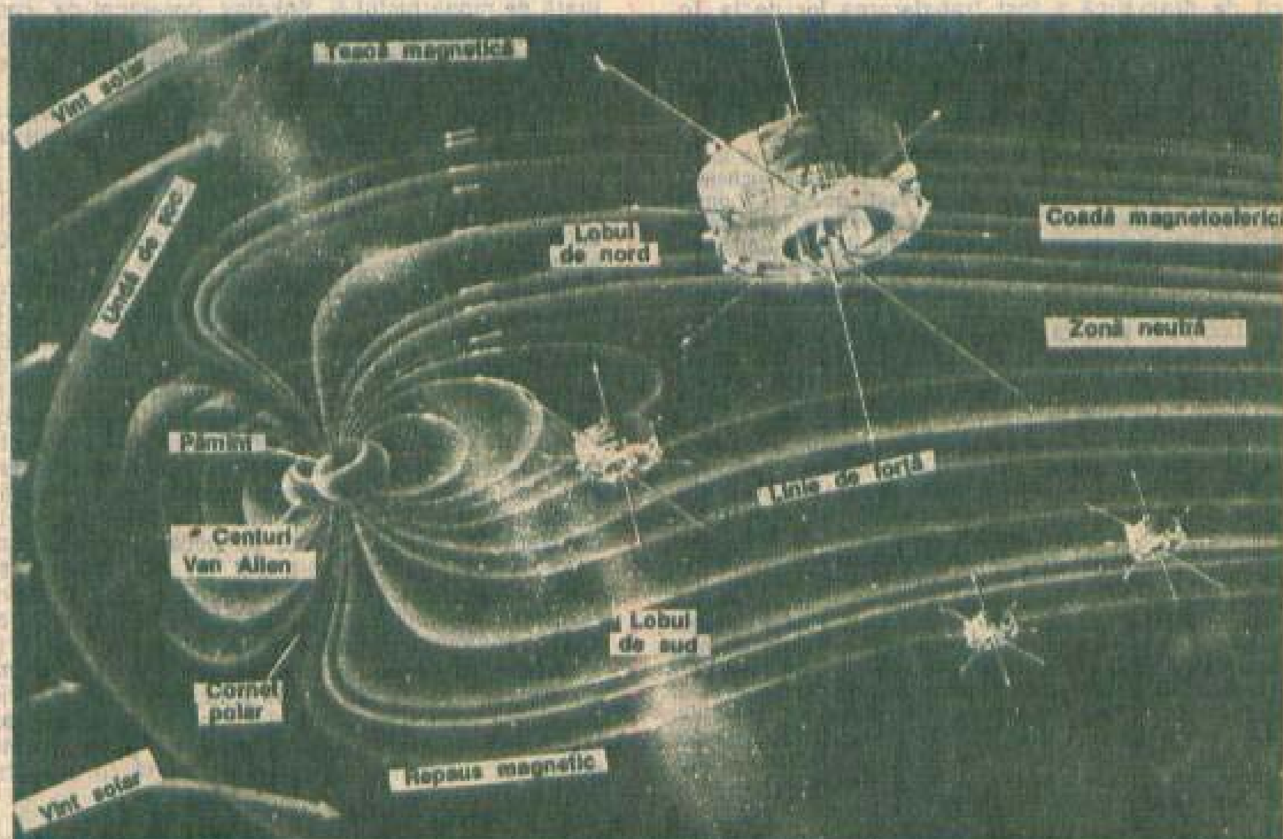
Soarele urmează un ciclu de unsprezece ani, cu perioade de calm, cînd petele și erupțiile aproape nu se mai produc. Apoi, brusc, timp de patru ani, activitatea solară reîncepe, crește, se amplifică. Petele se înmulțesc de zece ori față de perioada de acalmie, erupțiile proliferează, ajungînd pînă la 10 000 pe an. Va fi bătut acum recordul de activitate din 1958? Nu se știe. Oricum, Soarele e în ebuliție.

Jeturi de materie urcă la multe sute de mii de kilometri altitudine, propulsînd, în spațiul interplanetar, miliarde de tone de particule acompaniate de o gamă largă de raze X, ultraviolete, radio etc. Aceste convulsii produc o formidabilă undă de șoc, un suflu titanic, ce se propagă în vidul spațial, răvășind vîntul solar — val de particule care scapă în permanență din coroana Soarelui — și măturînd vecinătatea astrului.

La 150 de milioane de kilometri depărtare, Pămîntul primește în plin aceste vijelii gigantice. Călătorind cu viteza de 300 000 km pe secundă, razele luminoase sînt primele care ating periferia planetei noastre, în mai puțin de opt minute. Urmează protonii și electronii ultrarapizi, într-o oră. Apoi, după patruzeci de ore aproximativ, sosește unda de șoc cu cohorta sa de ioni și electroni mai lenți.

Furtuni geomagnetice

Astfel, se produc, în atmosfera înaltă, furtunile numite „geomagnetice" care declanșează adevărate ploi de particule ionizate. Aceste furtuni sînt cauza aurorelor boreale, prin ionizarea azotului și oxigenului din aer. Plăceri permise, acum, în mod excepțional, și la latitudini mai joase, cînd cerul nocturn se colorează, uneori, în verde și roz — o dovadă, însă, că Soarele nu se află într-o stare normală. Tot furtunile induc, în atmosfera joasă, curenți paraziți slabi. Re-

zultatul direct: disfuncţionalitatea unor sisteme electrice (reţele, relee, emisii de televiziune), dereglarea busolelor, corodarea mai rapidă a conductelor. Iar abundenţa de raze X şi ultraviolete modifică starea ionosferei, o porţiune a atmosferei înalte (între 70 şi 1 000 km), unde aerul este puternic ionizat, folosită pentru transmisii radio la distanţă. În echilibru fragil, această zonă este ultrasensibilă la cea mai mică perturbaţie. Dintr-un moment în altul, transmisiile pot fi deranjate, chiar întrerupte, prin sosirea unor raze neaşteptate — este lucrul care se întîmplă, cu o frecvenţă neobişnuită, începînd din martie 1989. De aceea, observarea ionosferei este permanentă, pe tot globul.

Sateliţii de pe orbită nu apreciază, nici ei, violenţele solare. Recrudescenţa intensităţii radiaţiilor favorizează producerea de atomi liberi de oxigen — oxidanţi puternici. Materialele se uzează mai repede, în primul rînd compuşii organici, aceşti polimeri atît de frecvenţi la bordul sateliţilor. La fel, au de suferit sistemele electronice, foarte sensibile. Este cazul unui satelit lansat de NASA, LDEF (Long Duration Exposure Facility) care, defectat, riscă să se transforme într-un glob de foc. Erupţiile solare fac să coboare orbitele sateliţilor în mod periculos. Regiunile exterioare ale atmosferei se încălzesc exagerat şi se dilată presînd asupra obiectelor cosmice şi frînîndu-le cursa. Coborîrea este, la început, lentă, apoi se accelerează, obiectele consumîndu-se în contactul cu straturile joase ale atmosferei. Aşa s-a întîmplat cu Skylab în 1979. Singura şansă pentru LDEF: recuperarea de către naveta Columbia, în decembrie 1989. Altfel, cantitatea imensă de observaţii asupra îmbătrînirii materialelor în spaţiu (misiunea sa) s-ar pierde definitiv. Alt exemplu: satelitul francez Spot. „De obicei — spune Jean-Pierre Carrou, şeful diviziei de matematici spaţiale de la CNES (Centrul naţional de studii spaţiale) din Toulouse — satelitul are o altitudine de 832 kilometri, care descreşte cu 50 de centimetri pe zi. Un nimic uşor corijabil. Acum, în perioada activităţii solare puternice, el coboară cu mai mulţi metri şi orbita lui trebuie reajustată continuu. Şi cu cît îl ridicăm mai des, cu atît se consumă mai multă energie, deci durata sa de funcţionare se va reduce".

Soarele şi omul

Observarea permanentă a Soarelui este una din priorităţile medicilor care supraveghează sau vor supraveghea, de pe Pămînt, sănătatea cosmonauţilor în spaţiu, fie pe staţia sovietică Mir, pe navetele americane, sau a celor care, mîine, vor naviga pe naveta europeană Hermes sau se vor afla pe staţia orbitală internaţională Freedom, sau vor naviga spre Lună sau Marte. De ce? Fiindcă particulele ultraenergetice iradiază diferite ţesuturi, distrugîndu-le sau facilitînd apariţia cancerului şi a leucemiei, la fel că în cazul unui accident nuclear.

Din fericire, Pămîntul este înconjurat de centurile Van Allen, linii de cîmp magnetic care capturează protonii şi electronii veniţi în Cosmos; din nefericire, aceste centuri nu protejează şi polii. Orbitele polare, peste 50° latitudine, sînt, deci, cele mai expuse. Un dozimetru la bord se impune ca o necesitate. Pe viitor, navele spre Lună sau Marte vor fi echipate cu „safe heavens", adevărate adăposturi anti-atomice capabile să oprească toate particulele.

Dar Soarele, acum, nu e mai puţin duşmănos pentru cei de pe Pămînt. Desigur, atmosfera reţine razele cele mai tari: razele X şi ultravioletele C. Însă ea lasă să treacă ultravioletele A şi B şi razele infraroşii care bronzează pielea. Intensitatea acestor radiaţii variază în funcţie de poziţia Terrei faţă de astru. Cu cît se află mai departe, cu atît filtrul atmosferic este mai eficace. Dar la prînz, vara, între orele 11 şi 17, radiaţiile sînt foarte intense şi e momentul tuturor pericolelor. Este dificil, afară, să scapi iradierii brutale cu ultraviolete A şi B: cerul reflectă 50 la sută din razele solare, nisipul 17 la sută şi apa 5 la sută. Plaja imprudentă se poate plăti scump: razele UVB, în mod obişnuit reţinute de epidermă, pătrund adînc în dermă, unde fac ravagii. Ele rup fibrele elastice care susţin pielea, antrenînd o îmbătrînire precoce. Provocînd formarea oxizilor toxici şi a radicalilor liberi, aceste raze dezorganizează toate reacţiile chimice din organism. Ele acţionează asupra nucleului celulelor lezînd materialul genetic. ADN-ul rupîndu-se, el se cîrpeşte cum poate. Apar răni care se pot transforma în cancer.

Dar pielea se apără contra agresiunii, îngroşîndu-se şi fabricînd pigmenţii cafenii speciali, pe baza melaninei. Apare, astfel, esteticul bronzaj estival, care e o reacţie împotriva razelor. Nu oricine beneficiază de un sistem de protecţie eficace. Există carnaţii albe total refractare arşiţei sau altele care nu produc decît o melanină de un roşu pal. Deci, atenţie: abuzul expunerii la soare este periculos!

Influenţa asupra climei

De secole, omul a căutat să afle dacă aceste capricii ale Soarelui au efect asupra climei. În anii '60, Jean Xanthakis, un geofizician grec, a găsit o relaţie netă între pluviozitatea la latitudini ridicate şi ciclul solar. Însă corelaţia nu funcţiona la latitudini joase. Totuşi, unele coincidenţe sînt frapante. Astronomul britanic Edward Walter Maunder (1851—1928) a căutat, în registrele secolelor trecute, numărul petelor solare observate. A descoperit, astfel, pentru perioada 1645—1715 (70 de ani), că numai cîteva au fost remarcate. Un minimum surprinzător, dar care corespundea exact cu o perioadă foarte friguroasă pe Pămînt, numită chiar „micul ev glaciar". În cărţile de istorie se spune chiar că, în această epocă, conchistadorii traversau călare fluviul Rio Grande îngheţat. În 1982, un cercetător australian a pus în evidenţă, studiind depozitele de aluviuni dintr-un lac precambrian, straturi a căror grosime varia după ciclul solar. Foarte recent, alţi savanţi, studiind cantitatea de carbon 14 din inelele de creştere ale copacilor, au descoperit că ea urmează strict perioada de 11 ani a variaţiilor solare.

Rezultatele cele mai surprinzătoare le-au obţinut Karin Labitzke de la Universitatea liberă din Berlinul occidental şi Harry Van Leon de la NCAR (National Center for Atmospheric Research) din Boulder, Colorado (S.U.A.). Ei au găsit o legătură directă între temperaturile medii hibernale într-un punct oarecare de pe glob şi activitatea solară. Reuşita lor se datorează evidenţierii unui parametru pînă acum neluat în seamă: direcţia vînturilor la tropice. Fiindcă acestea işi schimbă sensul la fiecare doi ani, aproximativ. Cînd vîntul bate de la vest, iernile sînt mai calde la latitudinile foarte înalte — 80° —, pe timpul unei activităţi solare intense. Cu un soare mai calm, iernile se răcesc. Situaţia se inversează atunci cînd vînturile

ÎN LUMEA
ȘTIINȚEI

Tehnosfera

Un paradox al lumii contemporane este acela că, pe de o parte, tehnica se perfecționează, devine mai fiabilă, probabilitatea defecțiunilor scade, iar, pe de altă parte, gravitatea urmărilor unor accidente (dacă totuși survin) crește — fie că e vorba de o catastrofă aeriană, feroviară sau maritimă, fie de distrugerea unui baraj, a unei instalații chimice sau nucleare.

Riscul zero nu este posibil decît în sistemele private de energie acumulată, de componenți chimici sau biologici activi.

Un exemplu. Numai în sfera energeticii se extrag, se transportă, se stochează și se folosesc circa 10 miliarde de tone de combustibil mijlociu. Prin echivalentul său energetic, această masă, susceptibilă să ardă sau să explodeze, a devenit comparabilă cu arsenalele de arme nucleare acumulate pe Pămînt pînă în prezent.

Componenții chimici sînt și ei tratați, depozitați și transportați în cantități considerabile. Numai în Europa occidentală s-au acumulat, din diverse producții, o jumătate de miliard de doze de arsenic mortale, iar de barium — cinci miliarde. Există zece miliarde de doze mortale de materiale radioactive acumulate, 100 de miliarde de doze mortale de fosgen, de amoniac, de acid cianhidric, zece bilioane de doze de clor.

Alt exemplu. Punerea în exploatare a zăcămintelor de gaze naturale, extrem de bogate, dă naștere la un risc suplimentar prin degajarea unei enorme cantități de hidrogen sulfurat toxic, în procent de 20 la sută.

Multe din instalațiile moderne susceptibile să comporte un risc sînt concepute astfel ca posibilitatea unei grave deficiențe să fie estimată la circa o zecime de miime. Aceasta înseamnă că, în împrejurări nefavorabile, distrugerea este posibilă o dată la 10 000 de ani. Dacă instalația există într-un singur exemplar, este foarte puțin probabil ca ea să reprezinte vreun pericol pentru această perioadă. Dar, dacă este vorba de 10 000 de instalații asemănătoare — în acest caz, statistic vorbind —, se poate produce o deficiență în fiecare an.

Astfel, o instalație fără pericol își pierde fiabilitatea dacă este reprodusă în numeroase exemplare. Aceste instalații sînt complexe și comportă contradicții, deoarece multe din cuceririle științifice și tehnice, care ajută la rezolvarea unor probleme materiale și sociale, adaugă noi pericole și dificultăți.

Dar care sînt cauzele accidentelor?

Acestea coincid de o manieră surprinzătoare, indiferent de timpul, locul sau de detaliile tehnice concrete. Mai întîi, se produce o acumulare de defecte și de abateri față de cursul normal al lucrărilor. Acest lucru poate dura cîteva minute sau cîteva zile. Dacă nu se produce nici o avarie, personalul se obișnuiește cu încălcările normelor, iar senzația de pericol se aplanează.

În etapa următoare, se produce un eveniment, în general rar sau neașteptat. La Bhopal, în India, unde accidentul a provocat pierderea a mii de vieți omenești, îmbolnăvirea a zeci de mii de persoane, acest rol a fost jucat de către o infimă cantitate de apă care a pătruns „acolo unde nu trebuie" și a condus la o degajare de gaze toxice. La Cernobîl, funeste au fost acțiunile incorecte ale personalului, care au dus la o explozie de vapori și la distrugerea structurilor centralei. În treacăt fie spus, 60 la sută din accidente au la origine greșelile personalului de deservire.

Cînd se vorbește de factorul uman, ne gîndim, în general, la disciplină și la pregătirea personalului. Centrul de greutate al problemei se află, totuși, la nivelul conducerii, unde acest factor e cel mai important.

Astfel că problemele de securitate impun o nouă abordare. Mai întîi, e vorba de domeniul relațiilor om-mașină. O altă filieră importantă este repartizarea diferitelor instalații: o vecinătate nedorită poate mări pericolul și eventualul prejudiciu. În sfîrșit, ar trebui să se creeze, pe principii noi, materiale și instalații cu o siguranță intrinsecă, susceptibile să reducă consecințele deficiențelor umane.

Hemingway spunea: „Securitatea se manifestă atunci cînd știi cum să eviți pericolul".

(după „Sputnik" — U.R.S.S.)

---

tropicale bat de la est spre vest. Sînt rezultate verificate și în alte locuri de pe Pămînt, la latitudini diferite. Consecințele economice vor fi enorme, dacă descoperirea se confirmă pe întreg globul.

Dar, întrucît mecanismul prin care Soarele influențează temperaturile solului terestru nu este descoperit, cercetările nu se opresc aici. Zece centre speciale de observație asupra Soarelui își continuă activitatea în lumea întreagă și un program complex de misiuni spațiale se află în pregătire pentru anii '90. Statele Unite pregătesc satelitul UARS (Upper Atmosphere Research Satellite) pentru a măsura efectele razelor ultraviolete în atmosfera înaltă; ESA (Agenția spațială vest-europeană) și NASA colaborează la proiectul Soho (Solar Heliospheric Observatory) care va încerca să pătrundă în secretele vîntului solar și în cele ale structurii interne a astrului; de asemenea, proiectul Cluster (o colaborare între ESA, NASA și sovietici) urmărește lansarea a patru sateliți pentru a studia efectele vîntului solar asupra cîmpului magnetic terestru. În total, aproape douăzeci de sateliți vor cerceta, în anii viitori, relațiile dintre Pămînt și Soare și mecanismele privind activitatea solară.

E normal. Legătura Soarelui cu viața o cunoșteau și oamenii primitivi, și cultul solar a devenit universal. Or, azi, cînd există imense posibilități de cercetare, necesitatea de a colabora pentru a ne studia astrul, căruia îi datorăm atîta, se impune de la sine.

Val Tincu

(traducere și adaptare după „L'Express")

Cîte ceva despre UNESCO

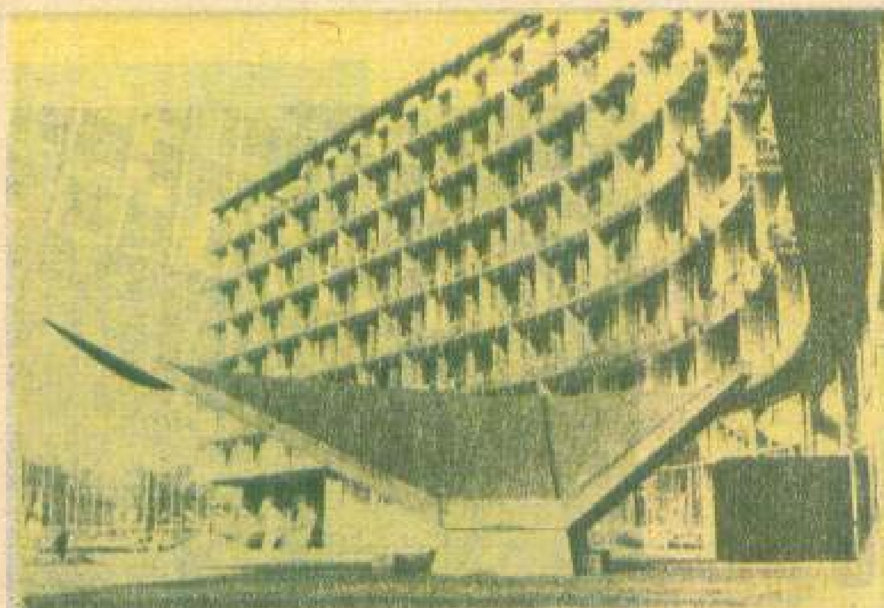
O organizație internațională cu un profil complex

Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultura (UNESCO) este, fără îndoială, una din instituțiile specializate cele mai importante și mai complexe din sistemul Națiunilor Unite. Modelele care au putut s-o inspire urcă departe în timp, pînă la antichitatea greco-romană sau la vremurile Renașterii. Dar ceea ce distinge, poate, UNESCO de antecedentele sale este faptul că ea și-a propus, încă de la bun început, ca, prin educație, știință și cultură, să acționeze pentru consolidarea păcii și înțelegerea internațională. Problematica specifică a UNESCO este, ca atare, subsumată unui scop politic urmărit în mod constant. „Dat fiind că războaiele iau naștere în cugetul oamenilor – declară Actul ei constitutiv –, în însuși cugetul oamenilor trebuie clădită apărarea păcii". Formulă idealistă, desigur, dar care a constituit, de patru decenii, semnificația acțiunii morale întreprinse de Organizație. În al doilea rînd, spre deosebire de fostul Institut internațional de cooperare intelectuală – creat, înainte de război, în cadrul Societății Națiunilor –, UNESCO a fost concepută ca un organism interguvernamental, menit să mobilizeze eforturile statelor membre și să dea programului său de activitate o structură stabilă și o pondere reală.

În noiembrie 1945, o conferință pregătitoare s-a reunit la Londra, în cursul căreia 44 de state au adoptat, după dezbateri însuflețite, Actul constitutiv al Organizației. În urma insistențelor lui Léon Blum, s-a hotărît ca sediul UNESCO să fie stabilit la Paris. Alegerea Parisului compensa, printre altele, faptul că structura și practica administrativă a viitoarei organizații se inspirau îndeaproape din dreptul anglo-saxon. În septembrie 1946, Comisia pregătitoare s-a instalat la Paris, în fostul Hotel Majestic, de pe Avenue Kléber, unde, în luna noiembrie a aceluiași an, s-a deschis prima sesiune a Conferinței generale a UNESCO, care a convenit programul de activitate, bugetul, regulamentul financiar și statutul personalului.

Actul constitutiv stabilea cu precizie organele constituționale ale UNESCO: Conferința generală, for ce grupează totalitatea statelor membre asociate și care decide, din doi în doi ani, programul și bugetul bienal, precum și toate celelalte chestiuni legate de politica generală și de viața Organizației; Consiliul executiv, ales de Conferința generală și care, între sesiunile acesteia, veghează, dimpreună cu Directorul general, la executarea programului și traducerea în viață a rezoluțiilor adoptate de Conferința generală; în sfîrșit, Secretariatul compus din funcționari internaționali recrutați din statele membre și condus de un director general, care este propus de Consiliul executiv și ales periodic de Conferința generală. Primul director general al UNESCO a fost savantul britanic Julian Huxley (1946–1948), căruia i-a urmat, rînd pe rînd, Jaime Torres Bodet (Mexic, 1948–1952), Luther H. Evans (SUA; 1952–1958), Vittorino Veronese (Italia; 1958–1960), René Maheu (Franța; 1960–1974), Amadou Mahtar M'Bow (Senegal; 1974–1987) și din 1987, Federico Mayor Zaragoza (Spania).

UNESCO își bizuie acțiunea nu numai pe serviciile guvernamentale; ea beneficiază, totodată, în statele membre, de activitățile Comisiilor naționale pentru UNESCO, care grupează, pe plan național, specialiști din domeniile educației, științei și culturii și constituie organe consultative și de legătură ale statelor membre cu Secretariatul Organizației de la Paris. Totodată, în eforturile sale de mobilizare a comunității internaționale pe tărîmul educației, științei și culturii, UNESCO dispune de numeroase organizații internaționale neguvernamentale (așa-zisele ONG-uri). Acestea au, îndeobște, un statut de afiliere la UNESCO și acționează, de cele mai multe ori, pe bază de contracte și de subvenții, pentru traducerea în viață a programului adoptat de Conferința generală. Împletirea activităților guvernamentale cu cele neguvernamentale conferă originalitate acțiunii UNESCO și definește rolul ei specific în ansamblul

O parte din fațada edificiului ce adăpostește sediul UNESCO din Paris

relațiilor internaționale, de vreme ce programele și proiectele sale necesită concursul guvernelor, ca și al asociațiilor profesionale. Acest dublu caracter al acțiunii UNESCO se reflectă și în competențele pe care le are Consiliul executiv, unde membrii săi acționează atît ca reprezentanți ai statelor respective, cît și ca personalități alese de Conferința generală în acest organ colectiv menit s-o reprezinte. În sfîrșit, pentru a putea intensifica acțiunea sa în statele membre, UNESCO dispune și de un program de participare la activitățile lor, care este afectat în exclusivitate sprijinirii și finanțării acelor proiecte întreprinse pentru traducerea în viață a programului Organizației.

Materia de care se ocupă UNESCO este foarte vastă și ambițioasă. Ea a evoluat o dată cu mutațiile înregistrate de comunitatea mondială, înșumînd majoritatea marilor probleme care stau în fața omenirii în domeniile de competența Organizației, precum: lichidarea analfabetismului, dreptul la educație, educația permanentă, învățămîntul științelor și implantarea structurilor de cercetare științifică și tehnologică în țările subdezvoltate, accesul tuturor la cuceririle științei și tehnicii contemporane, cercetările în domeniul științelor sociale, reflecția și acțiunea practică în problemele păcii și ale drepturilor omului și popoarelor, stimularea creației artistice, difuzarea valorilor culturale, prezervarea identității culturale, salvgardarea și valorificarea patrimoniului cultural și natural al umanității, îmbunătățirea circulației informației și a structurilor informaționale în lume, în sfîrșit, promovarea, ca un obiectiv global, a păcii și înțelegerii internaționale, a eliminării tuturor formelor de rasism, de colonialism și neocolonialism, a unei mai bune cunoașteri și aprecieri mutuale între popoare, a dezvoltării și diversificării cooperării între toate națiunile lumii.

Vreme de aproape patru decenii, UNESCO a evoluat, cum era și firesc, trecînd prin mai multe etape caracteristice. La începuturile ei, Organizația a pus accentul în sfera de interes mai restrîns, a cooperării intelectuale, în măsura în care marea majoritate a statelor membre aparțineau Europei occidentale. O dată cu intrarea țărilor socialiste în Organizație, după 1955, problemele păcii și înțelegerii internaționale, ale relațiilor Est-Vest au dat o nouă dimensiune programului de activitate. În sfîrșit, din 1960 încoace, prin adeziunea statelor care-și dobîndiseră recent independența, acțiunea Organizației a inclus, nemijlocit, și problemele dezvoltării țărilor din Africa, Asia și America Latină. UNESCO desfășoară, în prezent, programe complexe în favoarea țărilor în curs de dezvoltare, cărora le consacră majoritatea resurselor sale bugetare și extrabugetare. Funcțiunile esențiale ale Organizației s-au constituit, ca atare, de-a lungul unui proces istoric, în care, treptat, dimensiunea *intelectuală*, cea *operațională* și cea *etică* s-au completat și s-au întrepătruns. În toate aceste etape ale existenței sale, UNESCO a trăit ancorată în actualitate, reflectînd și, adesea, anticipînd momentele noi, de expansiune sau de criză, ale comunității mondiale în domeniile sale de competență. Niciodată UNESCO nu a fost inactuală sau nu a rămas nepăsătoare la frămîntările care s-au produs în rîndurile membrilor săi. E ceea ce face, de altfel, frumusețea și dificultatea misiunii sale. Unii au deplîns și au criticat politizarea UNESCO, adică tocmai ceea ce constituie unul din marile sale merite. Căci, cu șanse mai mari sau mai mici de succes, Organizația și-a propus să recepteze probleme actuale majore și să schițeze soluții. Uneori, a reușit s-o facă, alteori s-a lovit de greutăți sau chiar a eșuat. A-i reproșa, însă, că trăiește în actualitate și că reflectă, în gîndirea și acțiunea sa, starea politică a lumii, este să practici, în mod deliberat, politica struțului, adică să faci o politică miopă și retrogradă. Trebuie arătat, în acest context, că o asemenea abordare negativă a determinat Statele Unite ale Americii, urmate de Marea Britanie și de Singapore, să părăsească Organizația în 1985. Unul din principalele motive invocate a fost tentativa, considerată de unii ca prea îndrăzneață, a UNESCO de a pune problema „decolonizării" informației și de a-i căuta soluții, ceea ce era, evident, de natură să afecteze interesele marilor agenții occidentale și să pericliteze cvasimonopolul pe care acestea continuă să-l dețină asupra informației în țările în curs de dezvoltare.

Dificultățile de care UNESCO s-a izbit de-a lungul existenței sale – ca, de-altfel, și alte instituții specializate din sistemul Națiunilor Unite – nu au provenit, însă, numai din abordarea politică a problemelor, care este un fenomen firesc și necesar, ci și din alte cauze: mai întîi, decalajul foarte mare dintre ambițiile programului de acțiune și modicitatea resurselor bugetare. La un moment dat, bugetul

UNESCO nu era mai ridicat decît costul cîtorva avioane care se prăbușeau într-o singură zi în Vietnam. Aceasta face ca rolul UNESCO în lume să fie doar unul de stimulare și de incitare, de situare a problemelor, fără ca Organizația să poată întreprinde acțiuni de anvergură și de lungă durată pentru atingerea deplină a unuia sau altuia din marile obiective pe care și le-a propus. Apoi, numeroasele activități care s-au adunat, în decursul vremii, au dat programului UNESCO un caracter prea diversificat, multe proiecte marginale și nesemnificative împiedicînd, adesea, concentrarea eforturilor intelectuale și bănești în cîteva mari direcții prioritare. În al treilea rînd, un anumit snobism intelectual, încurajat de numeroși specialiști, a făcut, în ultimii ani, din caracterul pluridisciplinar și interdisciplinar al cercetării alfa și omega succesului acțiunii UNESCO. Elaborarea de studii, rapoarte, anchete, stagii și seminarii este, în general, utilă, dar prea costisitoare și fără un impact sesizabil asupra realității existente în statele membre, în special în țările în curs de dezvoltare.

Dintre toate organizațiile internaționale găzduite la Paris, UNESCO dispune de clădirile cele mai originale. După ce Conferința generală s-a ținut, rînd pe rînd, la Mexico, Beirut, Florența, Montevideo și New Delhi, UNESCO a putut părăsi Hotelul Majestic și s-a instalat în noul său sediu din Place de Fontenoy, în cel de-al 7-lea arondisment, vizavi de Ecole Militaire. Proiectul palatului în formă de „Y" reprezenta, în 1958, o premieră arhitecturală de o certă îndrăzneală, datorîndu-se colaborării dintre Marcel Breuer (SUA), Pier Luigi Nervi (Italia) și Bernard Zehrfuss (Franța). Sculpturile lui Jean Arp și Henry Moore, un „mobil" de Calder, „Zidul Soarelui și al Lunii" imaginat de Joan Miró, o pictură de Tamayo și „Căderea lui Icar" de Picasso, în „sala pașilor pierduți", au conferit, de la bun început, prestigiu și frumusețe lăcașului în care aveau să se confrunte și să se armonizeze politicile culturale ale lumii. Cu timpul, palatul din Place de Fontenoy s-a dovedit a fi neîncăpător, și Organizația și-a întregit sediul cu noi imobile situate în apropiere, pe străzile Miollis și Bonvin. Astăzi, sediul numără șapte corpuri de clădire, în care lucrează membrii Secretariatului internațional și sînt adăpostite delegațiile permanente ale statelor membre și numeroase organizații internaționale neguvernamentale afiliate la UNESCO.

Un devotament absolut față de idealurile UNESCO

Cînd am sosit la Paris în 1965*, în calitate de delegat permanent al României pe lîngă UNESCO, personalitatea care domina Organizația era directorul său general, René Maheu. De el m-au legat, de-a lungul anilor, relații strînse de lucru și o prietenie pe cît de discretă, pe atît de sinceră și de durabilă.

Maheu se născuse în 1905 la Saint-Gaudens, lîngă Toulouse, într-o familie modestă. Mama sa era neștiutoare de carte. Fost elev al Școlii normale superioare din Paris, condiscipol al lui Sartre, Simone de

Beauvoir, Georges Pompidou și Senghor, Maheu făcuse, mai întîi, carieră de profesor de filozofie și de literatură. Lector la Köln, apoi la Londra, iar în timpul războiului la Fez, intrase ca funcționar internațional la UNESCO încă din 1946. Urcase una cîte una treptele ierarhiei profesionale, ajungînd subdirector general, apoi director general a.i., în sfîrșit Director general ales de Conferința generală în 1962. Avea să conducă secretariatul Organizației vreme de 12 ani, pînă în 1974, cînd Conferința generală i-a desemnat succesorul în persoana lui Amadou Mahtar M'Bow. Bolnav și măcinat mai ales de faptul că părăsise UNESCO, René Maheu s-a stins la 70 de ani, în decembrie 1975.

Ceea ce-l caracteriza, în primul rînd, pe René Maheu era inteligența sa. Raționalismul său tipic franțuzesc, fără nici un snobism intelectual, era hrănit de solide lecturi umaniste și de o capacitate de analiză și sinteză ieșite din comun. Logica argumentării, în tot ceea ce scria sau vorbea, era presărată cu o ironie de bun gust și cu un spirit polemic care nu depășea niciodată „regula jocului". Toate aceste însușiri făceau din Maheu un *debater* și un adversar redutabil. Puțini delegați guvernamentali reușeau să-i țină piept. Vorbitorul nu era, totuși, înzestrat cu mari calități naturale: avea un glas firav și cam dogit, o pronunție marcată de un ușor accent din sud, vorbirea tărăgănată și șovăielnică. Cu toate acestea, intervențiile sale – de la discursurile cele mai elaborate la răspunsurile improvizate – erau mici capodopere de claritate, simetrie și persuasiune. De-a lungul argumentării sale, Maheu lăsa să străbată, cu grijă și fără excese, un fior liric, o aluzie poetică, un sens ascuns și voit ambiguu, care înfrumusețau deodată expunerea cea mai aridă. Cînd prezenta bugetul Organizației în fața Conferinței generale sau a Consiliului executiv, Maheu o făcea cu mijloacele unui moralist și poet. Auditoriul rămînea cucerit de forța și frumusețea expunerii, de sinceritatea și pasiunea convingerilor sale. Chiar și delegații acelor țări care se opuneau propunerilor sale bugetare ieșeau cu greu de sub hipnoza discursului lui Maheu. Inteligența sa se grefa pe un fond pasional care implica tumult și violență. Maheu era un luptător, un coleric celebru pentru furiile pe care i le stîrneau, dintr-o nimica, unul sau altul din colaboratori. Văzuse Organizația crescînd, și crescuse în ea; încetul cu încetul, își contopise viața cu a ei. Cu vremea, relația dintre el și Organizație s-a constituit într-un act de luciditate și de statornicie, care l-a purtat pe culmi de fericire și i-a provocat mari suferințe. O relație pasională de la un capăt la altul al carierei sale: „UNESCO, – mărturisea el în discursul de adio – UNESCO, care a fost datoria și bucuria mea, truda, grija și orgoliul meu..." Prăbușirea lui René Maheu a fost cu atît mai dureroasă, în împrejurările firești care l-au obligat să se retragă în 1974. A făcut-o cu greu, agățîndu-se de ultima șansă, care era infimă, și și-a ratat ieșirea de pe scena unde strălucise, sigur de sine, atîta vreme. Plecarea lui nu a fost nici demnă, nici senină. Nu toți oamenii pot proceda ca Greta Garbo. Dar o astfel de plecare aparent normală nu ar fi fost conformă naturii profunde a per-

* Ambasadorul Valentin Lipatti a fost delegat permanent al Republicii Socialiste România pe lîngă UNESCO (1965–197[illegible]), membru supleant în Consiliul executiv (1965–1968), apoi membru și vicepreședinte al Consiliului executiv (1976–1980) – n.red.

sonajului: Maheu nu putea părăsi UNESCO cu flegma dezabuzată a unui supus al Maiestății sale britanice. A făcut-o, răvășit și dezordonat, într-un moment în care echilibrul lui interior, măcinat și de boală, se rupsese.

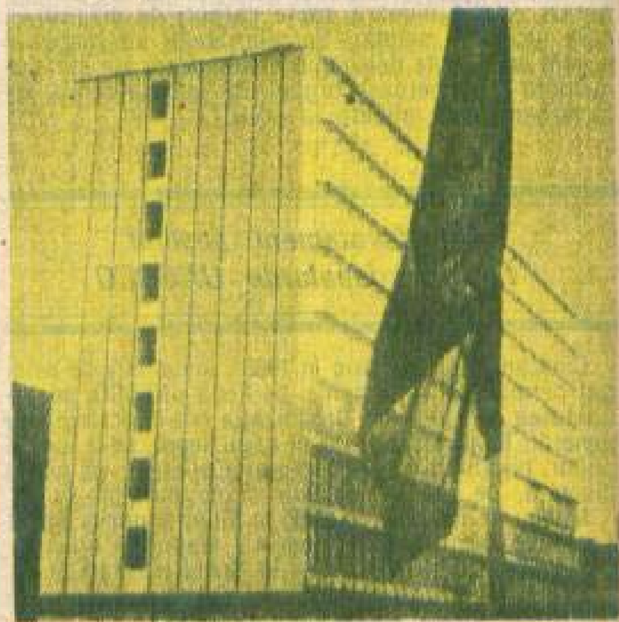
Vreme de două decenii, René Maheu a slujit aspirațiile marii majorități a țărilor lumii pentru o viață mai bună, mai demnă și mai justă. A combătut, cu o energie neobosită, inechitatea, exploatarea, ignoranța, subdezvoltarea, dăruindu-se cauzei progresului social, economic și cultural al tuturor națiunilor, instaurării unor relații noi, democratice, de înțelegere și respect mutual, între toate statele. A insuflat Organizației, pe care o slujea și o reprezenta, sensurile majore care i-au permis acesteia să desfășoare o acțiune intelectuală și practică pe toate continentele. A făcut din concepția sa umanistă cheia de boltă a programului UNESCO: „Sînt dintre cei care cred că oricare ar fi explicația realității, toată semnificația lumii constă în acțiunea omului". Partizan convins al universalității UNESCO, René Maheu a militat, totodată, pentru dezvoltarea proprie, armonioasă, a fiecărei națiuni și pentru cooperarea regională, menită să valorifice din plin originalitatea fiecărei culturi naționale. În acest context, a înțeles și a promovat acțiunea de cooperare europeană a UNESCO la nivelul întregului continent. A sprijinit procesul de democratizare a relațiilor interstatale, desțelenind căi de acțiune și conturînd orientări pe care viața internațională le-a confirmat. Și-a făcut, din năzuințele de progres și bunăstare ale popoarelor care-și cuceriseră recent independența, un crez de la care nu s-a abătut niciodată. A slujit, astfel, cu abnegație și fermitate, cauza păcii, a înțelegerii și a colaborării internaționale, chiar și atunci cînd era nevoit să înfrunte opoziția unor forțe politice conservatoare. A respins calea compromisurilor și a oportunismului, alegînd drumul spinos al luptei pentru progresul social și moral al omenirii. A făcut-o cu o totală dăruire de sine. „Iubesc – îmi scria el cu puțin timp înainte de moarte – tot ceea ce este aproape imposibil (tot interesul vieții pentru mine constă în acest cuvînt *aproape*), căci, cu cît trece vremea, cu atît sînt mai convins că singurele lucruri pe care ești sigur că le ai sînt cele pe care le dăruiești".

René Maheu a fost un prieten sincer și loial al României. El a înțeles și a sprijinit inițiativele și activitatea țării noastre în cadrul UNESCO, ca pe o contribuție de seamă la înțelegerea și cooperarea internațională. Doctor *honoris causa* al Universității din București, a venit adesea în țară legînd prieteniii pe care anii le-au cimentat. Pentru cei care l-au cunoscut, au lucrat cu el și i-au urmărit îndeaproape activitatea, fostul director general al UNESCO rămîne, fără îndoială, una din personalitățile cele mai competente și mai originale ale vieții internaționale din ultimii treizeci de ani.

În lumea cosmopolită a Secretariatului internațional

Poate mai mult decît celelalte instituții specializate din sistemul Națiunilor Unite, UNESCO dispune, prin însăși varietatea preocupărilor sale, de un Secretariat internațional eteroclit: educatori și pedagogi, matematicieni, fizicieni și chimiști, geologi, oceanografi și hidrologi, scriitori, editori și animatori culturali, informaticieni și ziariști, juriști, diplomați, administratori și controlori financiari, traducători și interpreți – ca să nu amintesc decît de principalele „specii" ale „Zoo"-ului din Place de Fontenoy – alcătuiesc un microcosm al societății internaționale. Oamenii trăiesc acolo într-un ritm trepidant și funcțional totodată, între 9 dimineața și 6 după-amiaza, dejunînd fie la repezeală la „snack"-urile din sediu, fie mai tacticos la restaurantul de la etajul VII al palatului din Place de Fontenoy. Lumea Secretariatului internațional este variată, captivantă și periculoasă: specialiști de reală calificare profesională sau funcționari administrativi serioși conviețuiesc cu șmecheri care și-au găsit un „job" lucrativ, cu fete și femei frumoase ușor accesibile. Pe culoare se întîlnesc, discută, se despart și iar se revăd oameni de toate rasele și toate naționalitățile lumii: europeni, africani, latino-americani și nord-americani, arabi și asiatici. Se aud vorbind toate limbile, și în special engleza și franceza. Coridoarele sînt încărcate de xerox-uri unde cine dorește fotocopiază ce vrea, de aparate automate care servesc cafea, ceai și cacao cu lapte, de cărucioare care transportă corespondență și, alteori, munți de documente. La orele de pauză sau în timpul programului, funcționarii se adună la cafenelele din sediu, unde degustă tacticos un aperitiv sau un *espresso*.

Adesea, membrii Secretariatului pleacă în misiune însoțindu-l sau reprezentîndu-l pe Directorul general pentru a discuta proiecte concrete de cooperare, în cadrul relațiilor unei țări sau alteia cu Organizația. Ei știu să asculte și să discute amănunțit problemele cu autoritățile țării-gazdă, să fie prudenți și să nu se angajeze mai mult decît pot s-o facă, iau note și întocmesc rapoarte detaliate pe care, la înapoiere, le transmit pe cale ierarhică Directorului general. Finalizarea proiectelor ia, adesea, mult timp, spre exasperarea statelor membre. În numeroasele reuniuni internaționale care se țin la sediul Organizației sau au loc în afara sediului în diferite state membre, funcționarii de rang superior, care răspund de reuniunea respectivă, îl însoțesc pe Directorul general sau îl reprezintă. Ei întocmesc din timp și pe parcur-

Cea de-a cincea clădire a UNESCO, inaugurată în 1970

sul reuniunii documentele necesare și-l ajută pe președintele de ședință în îndeplinirea funcțiunilor sale, expun punctul de vedere al Secretariatului, dau răspunsuri, în numele Directorului general, la întrebările puse de delegații și, în general, veghează la buna desfășurare a reuniunii. Intervențiile lor sînt, în general, făcute cu decență și tact, lăsînd președintelui și, mai ales, delegaților impresia că puterea de decizie le aparține; știu, însă, să evite orice hotărîre sau recomandare care ar contraveni intereselor Secretariatului și programului Organizației. În general, sînt destul de abili să și-l facă aliat pe președinte (care le este tributar pentru chestiunile de procedură) și să găsească, printre delegați, sprijinitori gata să intervină în caz de primejdie. Pentru a-și duce treaba la bun sfîrșit, diplomația le este necesară, ca și cunoștințele profesionale. De la un anumit grad în sus, funcționarii internaționali sînt asimilați cu membrii corpului diplomatic, beneficiind de imunități și privilegii similare cu ale acestora. Membrii Secretariatului sînt bine remunerați, potrivit unui sistem unitar pentru ansamblul instituțiilor Națiunilor Unite, la care se adaugă un spor variabil pentru inflație, după orașul în care trăiesc – Paris, Geneva, Roma, New York ș.a.m.d. Salariile lor sînt cu mult superioare celor ale personalului diplomatic din statele membre, ceea ce provoacă nemulțumirea acestora, care consideră, pe bună dreptate, că cheltuielile administrative, inclusiv cele de personal, sînt excesiv de mari în toate organizațiile sistemului Națiunilor Unite.

Organizațiile internaționale interguvernamentale și membrii secretariatelor lor sînt, adesea, judecați cu asprime pentru motivul că acțiunea multilaterală este lentă, greoaie și ineficientă și nu poate fi comparată cu relațiile bilaterale, caracterizate prin promptitudine și rentabilitate. Astfel de opinii se întîlnesc, cu precădere, la acele țări care preferă, pentru multiple motive, ca ajutorul acordat de ele țărilor în curs de dezvoltare să ia calea bilaterală și nu cea multilaterală, unde identitatea și influența donatorului se estompează mai lesne. Dincolo de asemenea considerente, funcționarul internațional este adesea taxat drept un birocrat care duce o viață de huzur, între reuniuni care nu produc decît hîrtii și misiuni inoperante și costisitoare. Multe critici de acest fel pot fi, desigur, întemeiate cînd se referă la un caz în speță; dar imaginea funcționarului internațional, al cărui *standing* indispune, este adesea denaturată grosolan. Am cunoscut mulți specialiști care s-au dedicat, cu abnegație și eficacitate, realizării unor proiecte concrete de cooperare internațională și care, chiar și pe planul negocierii, nu erau mai prejos decît diplomații de carieră, a căror incompetență nu e uneori egalată decît de vanitatea lor. Și apoi totul depinde de om, de capacitatea fiecăruia de a-și mobiliza resursele în slujba unui ideal sau, cel puțin, a înfăptuirii unor obiective precise.

Nu este mai puțin adevărat că, după o practică de un deceniu sau două, funcționarii internaționali cad, uneori, în rutină; competența lor este desăvîrșită, dar elanul lor a scăzut, și avem de a face adesea cu tehnocrați perfecți care produc, fără pasiune și prea multă imaginație, documente, rezoluții, proiecte, evaluări. Alteori, funcționarii care au petrecut un lung șir de ani în cadrul unei organizații internaționale, se depersonalizează; subordonarea lor teoretică totală față de șeful executivului internațional, mediul cosmopolit în care trăiesc îi fac, adesea, să apară cu un profil intelectual și moral pestriț, în care dimensiunea națională pare a se fi estompat. Dacă „bilateraliștii" au o părere proastă despre funcționarii internaționali, nici aceștia nu au o simpatie prea mare pentru cariera diplomatică; cel mult, se acomodează și conlucrează cu acei diplomați care-și reprezintă țara în organizațiile respective, legînd uneori chiar relații de prietenie cu ei.

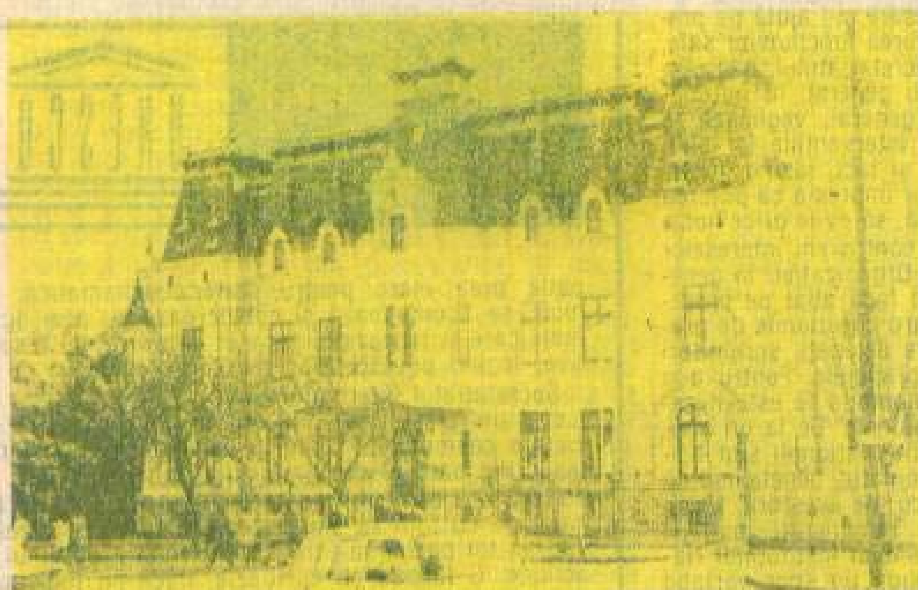

Secretariatul internațional al UNESCO, cu care am lucrat un lung șir de ani, reprezenta, așadar, o societate cosmopolită: oameni veniți de pe toate meleagurile, oameni de vîrste și culturi deosebite, cu obiceiuri și comportamente felurite, dar care se angajaseră cu toții să slujească idealurile Organizației sau, în tot cazul, să-i traducă în viață programul de acțiune. O făceau cu curtoazie, dacă nu totdeauna cu sinceritatea necesară. Mi-a trebuit cîtva timp să le pricep firea și să le discern interesele, astfel încît dialogul meu de lucru cu ei să devină productiv. Unii erau sinceri, alții duplicitari, unii profunzi, alții superficiali, unii foarte pricepuți, alții ignoranți, unii cinstiți, alții la limita corectitudinii. O umanitate eterogenă cu care lucrai zilnic și care forma un club în care trebuia să pătrunzi, să-i cunoști regulile, scrise și nescrise, pentru a fi acceptat și, pînă la urmă, sprijinit în îndeplinirea misiunii tale. De altfel, în organizațiile interguvernamentale, raportul de forțe se schimbă adesea în favoarea „staff"-ului permanent; statele membre hotărăsc periodic, e drept, politica generală a organizației respective și-și asumă un control prin Consiliul de conducere, dar aparatul Secretariatului internațional, care lucrează tot timpul anului, devine o forță redutabilă în executarea programului de activitate și, în general, în politica dusă de organizație. Deși repetă, ca o profilaxie, că ei sînt slujitorii statelor membre, funcționarii internaționali, începînd cu șeful executivului, devin, în fond, adevărații stăpîni ai organizației. Dispun pentru aceasta de toate condițiile: o bună calificare profesională, mijloace bănești și de lucru excelente, minuirea procedurii și cunoașterea documentelor; într-un cuvînt, au față de delegații guvernamentali, care vin periodic la sediu, un ascendent considerabil. Dacă la aceasta se adaugă și o voință de putere excesivă din partea șefului executivului, atunci Secretariatul apare ca organul decisiv al organizației respective și se identifică cu ea în ochii opiniei publice internaționale. Este o evoluție periculoasă, de nedorit, dar care, uneori, devine, din păcate, o realitate.

A fi membru în Consiliul executiv

Cu toată importanța secretariatului sau a delegaților permanenți în viața zilnică a UNESCO, partea cea mai interesantă, din punct de vedere politic, o constituie, fără îndoială, pentru reprezentantul unui stat membru, participarea sa la activitatea Consiliului executiv.

Dacă Conferința generală – care se reunește din doi în doi ani, vreme de 4-5 săptămîni – este o mare chermeză în care oamenii nu au timp decît rareori

Centrul european pentru învățămîntul superior al UNESCO, de la București

să se cunoască mai bine, Consiliul executiv este clubul permanent în care pulsează viața politică a Organizației și în care membrii săi se leagă unii de alții printr-o muncă comună de durată.

Între două sesiuni ale Conferinței generale, Consiliul executiv este, cum am mai spus, organul constituțional care, împreună cu Directorul general, veghează la traducerea în viață a hotărîrilor Conferinței generale, în primul rînd la executarea programului adoptat de aceasta. Competențele Consiliului executiv sînt foarte extinse, mergînd de la problemele de politică generală și execuția programului, la relațiile externe ale organizației cu alte organizații guvernamentale și neguvernamentale, politica de personal (inclusiv recomandarea numirii Directorului general), politica financiar-administrativă, evaluarea muncii Secretariatului și a muncii de pe teren (centre și birouri regionale), pregătirea ordinii de zi și organizarea lucrărilor sesiunilor Conferinței generale ș.a. Pentru a face față unor asemenea sarcini, Consiliul executiv lucrează în plenară și în organe subsidiare de lucru cu caracter permanent sau create ad-hoc. În anii '60, Consiliul executiv era alcătuit din 30 de membri; el numără azi 52 de membri, reflectînd, proporțional, creșterea numărului de state membre ale Organizației în ultimele două decenii. De regulă, sesiunile Consiliului executiv au loc de două ori pe an, primăvara și toamna, fiecare sesiune durînd între trei și șase săptămîni. Membrii Consiliului executiv, aleși de Conferința generală, o reprezintă pe aceasta și reprezintă, totodată, și propriile lor guverne. Ei pot vorbi în numele țărilor pe care le reprezintă, ca și cu titlu personal. Cheltuielile legate de participarea lor la sesiunile Consiliului sînt suportate de către Organizație. Consiliul executiv este condus de un birou compus dintr-un președinte, mai mulți vicepreședinți și președinții principalelor organe subsidiare de lucru, birou care este reales din doi în doi ani, după fiecare sesiune a Conferinței generale, și după ce aceasta a ales, în proporție de 50 la sută, noi membri ai Consiliului executiv. Mandatul unui membru al Consiliului este în prezent de patru ani și, în principiu, cu excepții care, din păcate, devin tot mai numeroase, țara respectivă nu mai este imediat reeligibilă. Alegerile se fac potrivit unui sistem de cinci grupe electorale (țările occidentale, țările socialiste, țările latino-americane, țările asiatice, țările africane și arabe), fiecare grup avînd un număr de locuri vacante pentru care pot candida alte țări, dar tot din același grup electoral.

Țara care a fost aleasă în Consiliul executiv dispune, vreme de patru ani, de o influență considerabilă asupra Directorului general și a Secretariatului pe care acesta îl conduce. Activitatea în Consiliu îi permite reprezentantului unei țări să aibă o cunoaștere aprofundată a programului și a mecanismelor de funcționare ale Organizației: ea este și o școală de calificare în diplomația multilaterală. Adesea, foștii membri ai Consiliului executiv sînt solicitați, ulterior, pentru funcții superioare în cadrul Secretariatului sau în comitete și reuniuni internaționale ale UNESCO, unde sînt folosiți ca experți cu titlu personal, ca președinți sau raportori. Apartenența la Consiliu este, așadar, trambulina necesară intrării pe orbita cvasi-permanentă a UNESCO. Este, deci, lesne de înțeles de ce majoritatea statelor membre, și în primul rînd țările mici și mijlocii, doresc să intre cît mai frecvent în Consiliul executiv, să joace, astfel, un rol politic în viața Organizației și să obțină pentru propria țară avantajele care decurg din proiectele de cooperare mai ușor dobîndite în astfel de circumstanțe.

De la intrarea ei în UNESCO, în 1956, România a fost, timp de zece ani, membră a Consiliului executiv, avînd prima oară un mandat de șase ani (1962–1968), iar a doua oară unul de patru ani (1976–1980).

Luate în serios, sesiunile Consiliului executiv sînt departe de a fi o sinecură. Ordinea lor de zi cuprinde puncte numeroase, care acoperă, practic, toate aspectele importante ale vieții Organizației. Problemele politice, adesea de o acuitate excepțională, se împletesc cu chestiuni legate de specificul programului de activitate, dar care dau naștere la dezbateri, de multe ori la fel de aprinse și de controversate, precum chestiunile bugetare sau problemele de personal. Cu creșterea firească a numărului de membri ai Consiliului, astfel de dezbateri durează zile. Apoi, de multe ori, organele subsidiare de lucru se întrunesc simultan, ceea ce presupune că membrul titular în Consiliu trebuie să dispună de mai mulți supleanți calificați. Calendarul lucrărilor nu este mai niciodată respectat. Rămînerile în urmă necesită ședințe maraton sau chiar ședințe de noapte. De multe ori, pentru chestiuni controversate care, puse la vot, ar scinda Consiliul, se constituie grupe restrînse de negociere și redactare, unde se poate

ajunge mai lesne la o înțelegere. Am făcut adesea parte, ca membru, raportor sau președinte, din asemenea organe ad-hoc, în care elaboram texte menite să întrunească consensul membrilor grupului respectiv. Nu, hotărît lucru, Consiliul executiv nu e o sinecură, dacă vrei să-ți iei munca în serios. Dar numai astfel poți juca un rol într-o astfel de incintă intrînd în probleme, oricît de aride și de dezagreabile ar fi ele uneori, venind cu poziții proprii, oferind soluții de compromis, rezistînd cînd trebuie și cedînd cînd este necesar, fiind în tot cazul prezent. Altfel – și lucrul se întîmplă frecvent –, ești marginalizat, devii un membru periferic al Consiliului, care se mulțumește să ia cuvîntul de cîteva ori în plenară în chestiuni de principiu și asistă, apoi, pasiv – cînd nu absentează – la ceea ce se întîmplă, în mod efectiv, în cadrul sesiunii. Dacă adopți o asemenea „filozofie", ai timp să și moțăi după dejun, la hotel sau chiar în ședință sau să te duci la cinema. Nu vei fi jucat, însă, regula jocului și vei fi judecat cu condescendență mai ales de Secretariat, care nu va vedea în tine nici un adversar de temut, nici un sprijinitor, ci un fel de „mînă moartă" care se mulțumește să afirme poziții generale, fără a se lupta pentru finalizarea ideilor pe care le susține. Nu așa trebuie concepută diplomația multilaterală, care nu valorează mare lucru dacă o transpui din planul negocierii în cel al simplelor declarații. Propaganda este, fără îndoială, necesară, dar ea nu trebuie să devină un scop în sine. Căci o idee nu capătă, cît de cît, forță dacă nu este însușită și incorporată în texte adoptate de comunitatea internațională.

Dar, dincolo de o incintă politică, Consiliul executiv al UNESCO – poate mai mult decît alte organe de conducere ale agențiilor specializate din sistemul Națiunilor Unite – este și un colectiv uman, ilustrat de personalități politice și culturale extrem de felurite. Conviețuind periodic vreme mai îndelungată membrii Consiliului, după o perioadă de tatonare și de neîncredere reciprocă, încep să discute mai deschis, se ceartă și se împacă, se cunosc, se apreciază sau se detestă, dar nu rămîn indiferenți unii față de alții. Pînă la urmă, cu toate deosebirile politice, culturale sau de temperament, ei sfîrșesc prin a forma un club destul de omogen în diversitatea lui, pentru că, dincolo de interesele naționale specifice ale fiecărei țări, ideile de înțelegere și de colaborare internațională îi reunesc, ca cel mai mic numitor comun.

Contribuția României la programul de acțiune al UNESCO

Activitatea României la UNESCO, cu începere din anii '60, s-a îndreptat în mai multe direcții principale.

Era necesar, mai întîi, ca politica externă a României să fie bine prezentată și bine înțeleasă de membrii comunității internaționale, ca o politică de pace și de cooperare cu toate țările lumii, pe baza respectării principiilor fundamentale ale dreptului internațional, și în primul rînd ale independenței și suveranității naționale, egalității în drepturi, neamestecului în treburile interne, nerecurgerii la forță sau la amenințarea cu forța, avantajului reciproc. România trebuia să acționeze, în orice circumstanță și față de orice partener, potrivit acestor principii, care aveau să constituie cheia de boltă a relațiilor noastre cu celelalte țări. La UNESCO, ca și în alte foruri internaționale, glasul României s-a făcut

auzit limpede, ca un glas distinct, promotor al unei astfel de politici principiale și consecvente.

Era necesar, în al doilea rînd, ca, pe baza acestei politici, România să ia poziție în toate marile probleme care se puneau pe atunci în viața Organizației, să devină un membru activ și eficient în Consiliul executiv, la sesiunile Conferinței generale, ca și în alte reuniuni internaționale specializate. Astfel, România s-a pronunțat cu consecvență pentru înfăptuirea universalității UNESCO prin restabilirea Republicii Populare Chineze în drepturile ei legitime, ca și pentru primirea, în Organizație, a R.D. Germane, R.P.D. Coreene și, pe atunci, a R.D. Vietnam. A acționat, de asemenea, pentru combaterea colonialismului și neocolonialismului, a tuturor formelor de rasism și a politicii de *apartheid*, pentru democratizarea relațiilor internaționale și asigurarea unei largi conlucrări pe baza egalității în drepturi, pentru sporirea rolului UNESCO în ajutorarea țărilor în curs de dezvoltare.

În ceea ce privește programul propriu-zis de acțiune a UNESCO, eforturile noastre s-au axat pe mai multe priorități.

În primul rînd, creșterea rolului UNESCO în domeniul activităților de tineret. Educarea tineretului potrivit idealurilor de pace, de prietenie și de colaborare între popoare, constituia o inițiativă pe care România o promova cu precădere la ONU. Ca agenție specializată și în domeniul educației, UNESCO era chemată, în mod firesc, să-și aducă o contribuție sporită la formarea tineretului, ceea ce implica un program de acțiune mai bine structurat, resurse bugetare mai mari, inclusiv efective sporite de personal, reuniuni regionale și mondiale pe chestiuni specifice ale tineretului și, dincolo de aceasta, o abordare nouă a problematicii tineretului cu o audiență nouă în opinia publică mondială. René Maheu a înțeles foarte bine, în acei ani premergători evenimentelor din mai '68, necesitatea ca UNESCO să aibă o participare semnificativă la educația tineretului și a lansat primul program mai important în acest domeniu. El a găsit în țara noastră un sprijin efectiv pe planul ideilor, ca și al acțiunii practice.

În al doilea rînd, la UNESCO, ca și în alte agenții specializate din sistemul Națiunilor Unite, România a acordat un interes susținut valorificării resurselor umane. Formarea de cadre naționale, în special în țările în curs de dezvoltare, era, încă din acea vreme, imperios necesară, după cum și azi factorul uman este considerat ca un element esențial al strategiei internaționale a dezvoltării. România a promovat și sprijinit politica UNESCO de valorificare a potențialului uman din statele sale membre prin diferitele mijloace de care dispunea Organizația.

În al treilea rînd, România a fost pionierul lansării programului de cooperare europeană al UNESCO, într-o perioadă în care interesul pentru problematica securității și cooperării în Europa începea să se contureze tot mai bine. Nouă țări mici și mijlocii din Europa (Austria, Belgia, Bulgaria, Danemarca, Finlanda, Iugoslavia, România, Suedia și Ungaria) acționau la ONU, dincolo de linia de demarcație a alianțelor politico-militare, pentru adoptarea unor

măsuri pe plan regional, în vederea îmbunătățirii relațiilor de bună vecinătate între statele europene aparținînd unor sisteme economice și sociale diferite. Cam în aceeași perioadă și tot la inițiativa României, aceleași țări și-au conjugat eforturile pentru ca și în cadrul UNESCO, să poată fi elaborate și traduse în viața proiecte de cooperare regională în domeniile de competența Organizației. Programul de cooperare europeană, omologat nu fără dificultăți, pe baza unor rezoluții-cadru pe care România le-a prezentat în acea perioadă la fiecare sesiune a Conferinței generale, s-a dezvoltat, mai întîi, pe planul comisiilor naționale pentru UNESCO prin ținerea periodică a unor conferințe regionale ale acestora; în al doilea rînd, pe plan ministerial, prin organizarea, cu începere din 1967, a unor conferințe ale miniștrilor educației, ale miniștrilor științei și ale miniștrilor culturii din statele membre europene; apoi, pe planul organizațiilor internaționale neguvernamentale cu profil exclusiv sau preponderent european; în sfîrșit, prin crearea unor structuri regionale, adică a unor centre și birouri ale UNESCO în Europa. Îmi amintesc de eforturile depuse de delegația țării noastre, alături de delegațiile Austriei și Belgiei, pentru ca, la sesiunea Conferinței generale din 1966, să fie adoptată hotărîrea de convocare la Viena, în 1967, a primei conferințe general-europene a miniștrilor educației. Conferința de la Viena a deschis seria întîlnirilor ministeriale în cadrul UNESCO și, fiind prima de acest fel în istoria Europei postbelice, a constituit, într-o bună măsură, un test pozitiv nu numai pentru acțiunea de cooperare europeană din cadrul Organizației, dar și, pe un plan mai larg, pentru dialogul politic care avea să ducă, în 1972, la începerea pregătirii Conferinței pentru securitate și cooperare în Europa. În toate activitățile europene ale UNESCO, România a jucat un rol-cheie, stimulînd lansarea de noi activități, preconizînd continuarea și adîncirea celor existente, găzduind numeroase dintre ele.

Totodată, ca o parte integrantă a programului de cooperare europeană, țara noastră a dezvoltat, în cadrul UNESCO, și colaborarea la nivel sub-regional balcanic, prin organizarea periodică a conferințelor comisiilor naționale pentru UNESCO din această regiune, crearea în 1963, a Asociației internaționale de studii sud-est europene (AIESEE), cu sediul la București, și, în general, prin asocierea Organizației la diferite proiecte de colaborare în Balcani, care intrau în domeniile sale de competență.

Mai trebuie, de asemenea, amintit că țara noastră și-a adus o contribuție semnificativă la elaborarea *Declarației de principii privind colaborarea culturală internațională*, adoptată de Conferința generală a UNESCO în 1966. Prevederile acestei declarații subliniază demnitatea și valoarea fiecărei culturi și cheamă comunitatea mondială să asigure prezervarea fiecăreia dintre ele; ea stabilește, totodată, normele și obiectivele colaborării culturale internaționale, pe plan bilateral și multilateral, regional și mondial pentru promovarea respectului mutual, a înțelegerii, prieteniei și păcii între popoare.

Dincolo de aceste activități de program, care erau pentru noi prioritare, România s-a străduit să fie prezentă în principalele forme de activitate desfășurate de UNESCO. Astfel, în afara participării noastre la sesiunile Consiliului executiv și ale Conferinței generale, care reprezentau un minimum statutar, specialiști români în domenii foarte diferite au luat parte, adesea, la reuniuni și conferințe internaționale organizate de UNESCO în domeniile educației, științei și culturii; experți români au fost invitați, cu titlu personal, să-și dea contribuția, după caz, la diferite grupuri consultative convocate de Directorul general într-o problemă sau alta; funcționari români au fost numiți în Secretariatul UNESCO, iar unii specialiști din țara noastră au fost, de asemenea, folosiți ca experți pe teren în cadrul unor proiecte executate de UNESCO în statele sale membre. Tineri români au primit burse de specializare oferite de Organizație. În publicațiile periodice ale UNESCO, am putut pătrunde, deși nu în mod suficient, cu articole și contribuții datorate unor specialiști din țară.

Totodată, pentru a crea legături de cooperare mai trainice și de durată, ca și pentru a echilibra balanța de plăți a țării în cadrul Organizației, au putut fi realizate proiecte operaționale, finanțate de Fondul Special al PNUD și executate de UNESCO, precum proiectul privind Institutul Politehnic din București (în valoare de aproximativ un milion și jumătate dolari). Mai trebuie amintită, de asemenea, în cadrul acelorași preocupări, găzduirea la București, cu începere din 1972, a Centrului european al UNESCO pentru Învățămîntul Superior (CEPES), care este unitatea cea mai semnificativă de care dispune Organizația pentru promovarea unei colaborări general-europene în domeniul universitar.

Perspective

Cea de-a 25-a sesiune a Conferinței generale a UNESCO, care s-a ținut la Paris între 17 octombrie - 16 noiembrie 1989, a examinat și adoptat Planul de activitate pe termen mediu (1990–1995), ca și programul și bugetul Organizației pentru 1990–1991. Sesiunea a dezbătut și adoptat, totodată, hotărîri privind politica generală și activitățile curente ale Organizației.

Hotărîrile adoptate au reliefat o preocupare crescîndă pentru creșterea eficienței acțiunii UNESCO, printr-o mai mare concentrare și raționalizare a programelor și a proiectelor care urmează să fie traduse în viață în următorii ani, ceea ce este de natură să sporească credibilitatea și prestigiul Organizației în ochii comunității mondiale.

UNESCO va trebui, totodată, să-și redobîndească universalitatea, prin revenirea, printre statele sale membre, a acelor țări care – ca Statele Unite ale Americii și Marea Britanie – au părăsit-o în ultima vreme.

În sfîrșit, Organizația va trebui să respecte, în mod neabătut, egalitatea suverană a statelor sale membre și să nu practice, pentru un motiv sau altul, o politică partizană în sensul rău al cuvîntului. UNESCO trebuie să rămînă, în mod constant, în slujba umanității, în diversitatea și totalitatea cerințelor și aspirațiilor acesteia; ea este chemată să promoveze, cu tot mai multă consecvență, cauza respectului reciproc, a înțelegerii, solidarității și cooperării internaționale, într-o lume care trebuie să devină o lume a păcii, a echității și demnității umane.

Valentin Lipatti

PRETUTINDENI TRĂIESC OAMENI

TAHITI
„Necunoscutele" unei insule bine cunoscute

Insula Tahiti (din arhipelagul cu același nume) – 1042 kmp, aproximativ 100 000 locuitori, capitala: Papeete.

Despre Tahiti – o mică insulă tropicală, în plin Ocean Pacific – s-au scris mai mult de 12 000 de cărți sau articole. Cuvîntul „paradis" este des folosit în aceste lucrări, care elogiază „splendoarea peisajului", „blîndețea climei" și, mai ales, „viața ușoară și liberă" a insularilor. În bună măsură, datorită acestei „publicități", imaginea despre Tahiti suferă de unilateralitate și chiar de o falsă înțelegere a vieții locuitorilor, ce beneficiază, firește, de generozitatea climei și naturii, dar au și ei – ca oamenii de pretutindeni – probleme, necazuri, dificultăți.

Ar fi fost util — scria, de pildă, dr. Bengt Danielsson, autor al unui bine documentat articol despre tahitieni — să se facă o analiză a credinței profunde și larg răspîndite în existența unui „paradis tahitian", pentru a se vedea în ce măsură ea este justificată. Trebuie — constata el, de la început — să se facă o distincție între trecut și prezent, căci, în Tahiti, ca oriunde în lume, transformările au fost adînci după sosirea primului om alb.

În Tahiti, acest eveniment s-a petrecut în urmă cu 200 de ani. Primii au fost marinarii, englezi și francezi, din echipajele unor nave străbătînd Pacificul, în căutare de noi teritorii. În iunie 1767, Tahiti a fost descoperit de locotenentul Samuel Wallis. Nouă luni mai tîrziu, sosea în insulă rivalul său, căpitanul francez Louis-Antoine de Bougainville. Atît Wallis, cît și Bougainville au fost foarte reținuți în descrierile pe marginea descoperirii lor. Din fericire, un alt navigator, energicul căpitan Cook — în cursul călătoriilor sale exploratorii în Pacific — a făcut, de patru ori, escală în Tahiti, lăsînd remarcabile descrieri ale vieții și obiceiurilor insularilor.

Simplitatea vieții

O observație care i-a impresionat pe toți acești primi vizitatori ai insulei a fost modul extrem de simplu în care tahitienii își asigurau cele necesare vieții; în primul rînd: hrana, îmbrăcămintea, adăpostul.

Climatul cald și temperatura constantă — de circa 30° —, ploile abundente, mai ales, între lunile octombrie și mai, permit tahitienilor să planteze și să recolteze în orice perioadă a anului. Mai mult, culturile n-au nevoie de nici o îngrijire specială. Arborele de pîine ar fi, în acest sens, exemplarul cel mai concludent, putînd fi considerat un simbol al facilității existenței în Tahiti. Un lăstar al acestui copac devine, în numai șase ani, un arbore în toată puterea și continuă să producă circa 50 de ani. Fiecare fruct al său, prăjit sau copt, poate constitui hrana pe o zi a unei persoane.

Un alt exemplu este cocotierul, care, în aceeași manieră spontană, produce nuci pe toată perioada anului. Alte fructe sau legume, de veche cultură, ca bananele, ignamii, rădăcinile de taro sau cartofii dulci (batatele), au nevoie de foarte puțină îngrijire.

Atitudinea tahitienilor față de cele cîteva specii de animale și păsări domestice pe care le posedau, în momentul descoperirii lor de către albi — și anume: porcii, cîinii și găinile — era de o nepăsare totală.

Ele erau lăsate să se descurce, în deplină libertate. Fiind puţine, carnea lor nu era mîncată decît la marile sărbători. În schimb, tahitienii aveau o altă sursă de proteine mai bogată şi mai accesibilă — peştele.

Neavînd nici argilă, nici metal pentru fabricarea vaselor, tahitienii au găsit un mod ingenios de a-şi pregăti hrana: ei o coceau într-un cuptor de pămînt, o simplă groapă în sol, în care se puneau pietre plate, sub care se făcea focul. Alimentele, înfăşurate în frunze, erau aşezate pe pietrele încinse, totul fiind apoi reacoperit cu pămînt. După o oră, se desfăcea „cuptorul" şi era scoasă hrana, bine coaptă şi suculentă.

Tot datorită climei, veşmintele nu constituiau o problemă. Popoarele polineziene — cărora le aparţin tahitienii — nu cunosc arta ţesutului şi a torsului; veşmintele sau cuverturile erau confecţionate din scoarţa fină interioară a unor arbori, ca arborele de pîine sau smochinul. Prea mult efort nu cerea nici construirea caselor tahitiene de tip tradiţional — cu pereţi din bambus şi acoperiş din frunze de cocotier. Toţi oamenii dintr-un sat participau la ridicarea unei astfel de case, cu durabilitate de 5—10 ani.

Fiindcă fiecare avea sau producea aceleaşi bunuri şi alimente, şi necesităţile erau uşor şi repede acoperite, nu existau nici schimburi, nici comerţ. Astfel că tahitienii dispuneau de foarte mult timp liber. Distracţiile lor favorite erau cîntatul, dansul şi jocurile. Astfel, impresia primilor europeni sosiţi în Tahiti a fost că au descoperit un popor simplu, inocent, trăind în deplină armonie cu natura şi fiind viguros şi sănătos. De altfel, trupurile tahitienilor eru puternice şi armonioase, dinţii perfecţi. Nu beau decît apa proaspătă a rîurilor coborînd din munţii înalţi din centrul insulei. Dispunînd de o abundenţă de cursuri de apă, se scăldau de cîteva ori pe zi. Izolarea, depărtarea de continent împiedicaseră ca bolile să afecteze „insula fericită", locuită de un popor viguros şi vesel.

Dar, dacă este relativ uşor de observat şi descris modalităţile în care o comunitate se hrăneşte, se îmbracă şi, în genere, împlineşte actele cotidiene ale existenţei, înţelegerea şi relatarea vieţii familiale, sociale, a sistemului de guvernare sau a credinţelor unui popor implică, în mod necesar, cunoaşterea limbii acestuia, element ce a lipsit primilor descoperitori ai Tahiti-ului: Wallis, Bougainville sau Cook.

Induşi în eroare de o agricultură şi o tehnică relativ rudimentare şi de o viaţă materială foarte simplă, ei au tras în mod greşit concluzia că aceşti fericiţi copii ai naturii nu aveau nici legi, nici instituţii, nici constrîngeri morale. Ei credeau că tahitienii erau conduşi doar de instincte şi că realizaseră o societate ideală, fondată pe fraternitate, egalitate şi libertate, adică înfăptuiseră acel vis de aur al umanităţii perfecte.

Or, nimic nu era mai fals. De fapt, societatea tahitiană a fost întotdeauna profund ierarhizată, o castă conducătoare de şefi ereditari dominînd o masă de oameni obişnuiţi, care nu puteau niciodată să se ridice deasupra nivelului clasei lor. Nu exista oprimare sau exploatare, deşi faptele dovedesc că, în secolul al XVIII-lea, cînd a fost descoperit Tahiti, situaţia în sine a omului de rînd era mult mai rea decît în Europa. Dar, dacă tahitienii ar fi putut citi toate absurdităţile pe care admiratorii lor europeni le-au scris despre modul lor de viaţă — „liber şi natural" —, ar fi avut de ce să rîdă. Fără a dispune de atîtea reguli de comportare ca în Europa, nu exista — aşa cum şi-au închipuit primii vizitatori — o lipsă totală de constrîngeri. Aceasta ar fi dus, de altfel, la haos şi nici un popor n-a supravieţuit unei totale libertăţi în moravuri.

Religia lor era complexă; tahitienii adorau mai mulţi zei, cărora le dedicau un ritual complicat, cu multe sacrificii şi interminabile rugăciuni. Cît despre sentimentul de fraternitate — care ar fi prevalat în viaţa lor socială şi politică —, adevărul era că, de fapt, diversele triburi ale insulei se aflau deseori în stare de război. Mai corect spus, în stare de animozitate, pentru că tahitienii nu erau capabili de cruzimile sistematice şi prelungite de care s-au vădit în stare popoarele aşa-zis „civilizate". Conform spiritului cavaleresc al tahitienilor, chiar atunci cînd se ajungea la bătălii, războinicii nu purtau decît măciuci din lemn sau praştii.

„Raiul şi-a schimbat adresa"

La un popor atît de puţin echip pentru apărarea sa, introducere armelor şi a băuturii a constituit u dezastru. Primii răspunzători a fost marinarii, care, seduşi de per spectiva unei vieţi trîndave, au de zerţat şi s-au stabilit printre tahi tieni. Ei s-au apucat să vîndă lichio ruri indigenilor, apoi să-i învep metodele de distilare. Majoritate acestor oameni de nimic sosiser nu la bordul unor vase cu disciplin severă, cu arme ţinute sub stric control, ci pe baleniere american sau englezeşti, care îşi făcuseră di Oceanul Pacific, în prima jumătate secolului XIX-lea, principalul teren de vînătoare. Alţi albi veniţi să s stabilească în Tahiti, la vremea res pectivă, au fost misionarii — întîi englezi, apoi francezi. Conflictu care a urmat s-a terminat prin transformarea insulei Tahiti şi a in sulelor din jur într-un „teritoriu francez de peste mări", aşa-numit Polinezie franceză.

Azi, o excursie prin insulă dovedeşte în ce măsură toţi aceşti căpitani, marinari, misionari, negustori şi colonizatori au reuşit să-i „civilizeze" sau, mai curînd, să-i „occidentalizeze" pe tahitieni — observă, cu nedisimulată amărăciune, dr Bengt Danielsson. Şi alţi vizitatori se referă, notîndu-şi impresiile de călătorie, la transformările produse în mentalitatea şi modul de viaţă tahitian. O mare parte din descendenţii indigenilor descoperiţi de Wallis şi Bougainville sînt îmbrăcaţi, azi, europeneşte şi au case construite din lemn, cu acoperişuri din tablă ondulată. În fiecare district, s-a înălţat, printre palmieri, silueta unei

Familia tahitiana este formata, in mod traditional, din multi membri, dintre care multi sint copii

Piroga în laguna Tahaa

biserici protestante. Numeroase sînt și bisericile catolice și, uneori, cîte una adventistă sau un templu mormon. Simpla existență a atîtor lăcașuri de cult și credințe rivale — care fiecare susține că este cea adevărată — a semănat confuzie și îndoială în rîndul tahitienilor.

Se găsesc, de asemenea, — scrie dr Danielsson — în fiecare district, două nelipsite monumente: primul este primăria; celălalt este școala primară, unde pot fi văzuți copii tahitieni copiind, cu sîrg, verbele neregulate franceze sau recitînd fabulele lui La Fontaine. Privind numărul mare de copii — peste 50 la sută din locuitori au sub 20 de ani —, autorul amintit își pune, firesc, întrebarea: cum își vor cîștiga existența acești copii cînd vor fi adulți?

Fiindcă, îndeosebi în domeniul îndeletnicirilor, al modului de cîștigare a existenței, cei mai mulți dintre comentatori constată schimbări importante, influențînd serios întreaga viață tahitiană. Deși numărul magazinelor a crescut, doar puține aparțin tahitienilor, cărora nu le place să stea în spații închise, în spatele unei tejghele. De obicei, în supermarketinguri sau micile magazine, se găsesc descendenții marinarilor dezertori de odinioară sau cei ai funcționarilor coloniali, instalați definitiv aici, încă din secolul trecut. Tahitienii care au vrut să cîștige bani au avut de ales între a fabrica, din nucile de cocos de pe propriile terenuri, copra, sau a deveni pescari de meserie, pornind tot mai în larg. Apoi, tot mai numeroși, au ajuns docheri, tîmplari, camionagii. În număr crescînd, au ajuns să-și cheltuiască cîștigul — obținut în condiții grele, neobișnuite modului tradițional de trai — pe băuturi tari.

Incidentele izbucnite în 1987 au scos la lumină o serie din dificultățile societății tahitiene actuale și au dat prilejul unor analize atente a stării de lucruri din insulele polineziene. Sub titlul „Tahiti" — un paradis plin de contradicții", ziarul francez „Le Monde" publica un reportaj despre revolta docherilor din Papeete (capitala tahitiană), în cursul căreia fuseseră rănite 30 de persoane, ca și despre înfruntările dintre forțele de poliție trimise de autoritățile franceze și greviștii din portul acestei insule făcînd parte din „teritoriile de peste mări ale Franței", totul fiind urmat de decretarea, în Tahiti, a stării de urgență și interdicțiilor de circulație. „Le Monde" remarca originea modestă a conflictului — o grevă a docherilor, declanșată din cauza unei chestiuni minore (erau necesari 22 sau 29 de oameni pentru descărcarea navelor la Mururoa), căreia i s-a răspuns prin forță de către autorități — și consecințele sale dezastruoase. Această disproporție — considera cotidianul francez — dovedește o blocare a societății polineziene, inexistența dialogului social și, în consecință, rolul tot mai important acordat de guvernul de la Paris armatei și forțelor de poliție din aceste teritorii îndepărtate. „Oricare ar fi autorii direcți, explozia de violență de la Papeete nu este decît expresia aberantă a unei societăți polineziene dezorientate, frămîntate, care se simte lovită pentru că și-a pierdut identitatea și nu a cîștigat nimic în schimb — se aprecia în articolul citat, în care se arată, în continuare, că este vorba de o societate multă vreme hipnotizată de efectele economice artificiale ale beneficiilor acordate de o putere centrală, cu condiția ca polinezienii să permită Franței continuarea, în liniște, a experiențelor nucleare în insula Mururoa. O societate cu două viteze: în zona plajei — belșugul aparent al societății de consum, iar în zona muntoasă, centrală — cocioabele mizere.

Strigătele de alarmă, prevestind explozia din 1987, nu au lipsit. De pildă, părintele spiritual al luptei pentru autonomie, militantul politic Francis Sanford, declara, în mai 1986: „Am crezut că Centrul de experiențe atomice din Pacific (CEAOP) ne va aduce bogăție. Dar aceasta nu s-a întîmplat. El a adus bani, dar a dereglat sistemul de viață, bazele vieții tradiționale. Am adoptat politica și comportamentul, promovate, de pildă, de o țară arabă dispunînd de rezerve petroliere, dar, spre deosebire de aceasta, noi nu am avut și nu avem nici un fel de resurse. Într-o zi, această situație va exploda". La rîndul său, un deputat francez, Edouard Fritch, sesiza aspecte ca: delincvența — deși în proporții încă mici; numărul mare al locuințelor insalubre — 25 la sută din locuințele din Papeete, și șomajul — fenomen nou și neliniștitor. „Trebuie oare să așteptăm izbucniri de violență, tulburări și acte teroriste, pentru a lua măsuri?" — întreba deputatul.

În laguna insulei Bora-Bora, femeile și copiii s-au alăturat bărbaților pentru întinderea unui năvod imens

Recesiunea economică, lupta pentru putere, oscilaţiile balanţei forţelor politice — toate acestea sînt prezente în Polinezia franceză, care a intrat într-o perioadă sumbră din istoria sa, afirma, într-un articol de la începutul anului trecut, publicaţia australiană „Pacific Islands". Depresiunea — scria „Pacific Islands" — a cuprins în special insula Tahiti, unde şomajul în creştere contribuie la intensificarea încordării sociale existente.

La prima vedere, Papeete, centrul administrativ al insulei Tahiti şi al întregii Polinezii franceze, a rămas aşa cum a fost cu mulţi ani în urmă. Faţada lui arată exact ca în mărcile poştale: palmieri, fete frumoase, flori exotice, chitarişti pe aeroportul internaţional, salutînd turiştii, iahturi elegante alunecînd pe valuri, pirogi brăzdînd apele lagunelor. În aparenţă, totul este neschimbat, dar numai în aparenţă — relevă publicaţia australiană, subliniind: Azi, cînd se vorbeşte despre Tahiti, cunoscătorii afirmă că „raiul şi-a schimbat adresa".

Liana Enescu

ABORIGENII
şi „Australia albă"

Cuvîntul *Australia* vine din latinescul *Auster*, numele unui vînt cald bătînd dinspre Sud. Aducător de secetă, Austrul bate şi pe pămîntul nostru, unde poporul îl spune mai puţin poetic, dar mai sugestiv, „Sărăcilă" sau „Traistă goală". Tărîmul austral, a cărui existenţă a fost multă vreme ignorată sau doar presupusă, desemnează deci un teritoriu meridional (în opoziţie cu unul boreal).

Acest misterios teritoriu a înflăcărat, încă din antichitate, imaginaţia oamenilor, apărînd ca ipoteză odată cu ideea de antipozi. Istoricul grec Theopompe, discipolul lui Tucidide, vorbea în secolul IV î.e.n. despre un continent sudic, imens ca întindere şi situat dincolo de apele care s-ar fi aflat în jurul Europei, Asiei şi Libiei (Africii). Mai tîrziu (sec. II e.n.), Ptolomeu emitea şi el opinia că Oceanul Indian este mărginit de o „Terra incognita", la extremitatea sa de sud-est. Reîntors la Veneţia după 24 ani de pribegie, Marco Polo istorisea, în 1295, despre pămînturile descoperite, trezind noi presupuneri cu privire la continentul austral.

În secolul al XVI-lea, încercările portughezilor Alvaro de Mendana şi Pedro Fernandez de Quiros, de a descoperi enigmaticul pămînt de la miazăzi, eşuează, deşi, ajungînd în insulele Marchize, Salomon şi Espirito Santo, ei au fost convinşi că au păşit pe tărîmul austral. De-abia în veacul următor, spanioli, portughezi şi olandezi, printre care Luis Vàez de Torres, Godinho de Eredia, Willem Janszoon, descoperă şi explorează ţărmurile de nord-vest ale Australiei. La 20 aprilie 1770, englezul James Cook atinge coasta răsăriteană, declarînd întregul teritoriu, la 23 august 1770, posesiune britanică. O sută treizeci şi unu de ani mai tîrziu, la 1 ianuarie 1901, cele şase colonii autonome, sau state, s-au unit alcătuind Commonwealth of Australia, cu statut de dominion în cadrul Imperiului britanic.

Sărbătorirea, în 1988, a bicentenarului „Australiei albe" (sau a sosirii europenilor în Australia) i-a lezat pe aborigeni, primii locuitori ai continentului australian. „Indienii din America, întreabă ei, sînt oare fericiţi că albii s-au stabilit pe pămînturile lor?" Încă de la începutul ceremoniilor, aproximativ 15 000 aborigeni, veniţi din cele patru colţuri ale Australiei, au organizat, în semn de protest, o manifestaţie paşnică la Sydney.

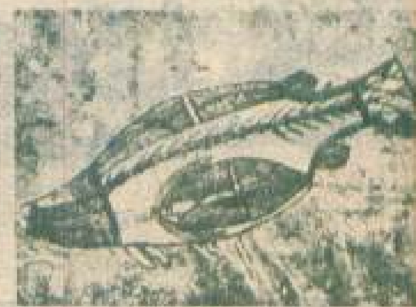
La sosirea coloniştilor britanici, în 1788, existau în Australia — după aprecierea specialiştilor — 300 000 de „indigeni", unul la 25 kilometri pătraţi. De la bun început, britanicii au nesocotit pînă într-atîta această „mînă de sălbatici", încît şi-au fondat colonia pe conceptul de „terra nullius" (pămîntul nimănui). Aborigenii au fost lăsaţi la periferia societăţii care se forma, fără drepturi, fără identitate, considerîndu-se că făceau parte din rîndul struţilor şi al cangurilor. Pînă la mijlocul secolului al XX-lea, cultura lor milenară a rămas total necunoscută australienilor albi.

Astăzi mai există 200 000 aborigeni, adică 1,2 la sută din locuitorii Australiei. Acest grup de oameni este divizat în 500 etnii vorbind 270 de limbi cu 600 dialecte, ceea ce nu constituie un factor de unitate.

Cea mai mare parte dintre ei vieţuiesc în regiunile septentrionale ale ţării. Aborigenii nu au semnat niciodată vreun tratat cu invadatorii şi, în consecinţă, nu au beneficiat de o existenţă juridică timp de mai bine de o sută cincizeci de ani. Expulzaţi de pe pămînturile lor, dezrădăcinaţi, ei au fost adesea masacraţi, pînă în 1920, şi siliţi la sedentarizare forţată, pînă la începutul anilor 60. „Mulţi eşuează la periferia marilor oraşe, fără locuri de muncă, sortiţi şomajului în sinistre bidonville-uri", scrie revista „Geo".

În ultimele decenii, populaţia aborigenă a început să revendice restituirea pămînturilor lor ancestrale. Începînd din 1963, un mare număr de australieni s-a decis să organizeze o serie de manifestaţii pentru a-i ajuta pe aceşti „damnaţi ai pămîntului" să-şi facă cunoscute doleanţele. Dar o nouă ameninţare a apărut pentru aborigeni: pe teritoriile locuite de ei s-au descoperit bogate rezerve de zăcăminte minerale (bauxită, petrol şi uraniu). Pentru a le exploata, guvernul nu a ezitat să-i transmute, încă o dată, pe cei ce le ocupau.

Aborigenii au polarizat din nou atenţia opiniei publice, în 1972, cînd guvernul a hotărît crearea unui Minister al Afacerilor Aborigene. În acel an, cu ocazia primei mari adunări, ei şi-au marcat intrarea pe scena politică, arborîndu-şi drapelul, strigăt de unire al popo-

Un peşte de 9 000 de ani, pictat pe pereţele stîncos al unei grote...

Replica aborigenilor la sărbătorirea bicentenarului nașterii Australiei albe. „200 de ani de minciuni albe", „Spoliați de pămînturile noastre de 200 de ani" – se putea citi pe pancartele manifestanților

rului lor: un cerc galben suprapus pe două benzi orizontale, neagră sus și roșie jos. Simbolul pielii lor negre pe pămîntul roșu, ancestral, luminat de soarele speranței.

Un nou pas înainte s-a făcut în 1973 prin înființarea Comitetului Consultativ Național Aborigen (NACC), compus din 41 de reprezentanți aleși, avînd ca principală sarcină de a duce tratative cu autoritățile federale albe în vederea reglementării conflictelor dintre „cele două popoare". Trei ani mai tîrziu, un decret federal al guvernului laburist australian a instituit o procedură juridică permițînd aborigenilor să-și revendice teritoriile. Pînă astăzi, ei au reușit să recupereze 10 la sută din ele.

În ciuda acestor măsuri, condițiile de viață ale aborigenilor rămîn precare: 7 000 dintre ei trăiesc în rezervații și 20 000 în misiuni, pe lîngă preoți care propagă creștinismul. Cîțiva au reușit să revină pe pămînturile strămoșilor lor și viețuiesc în adîncul pădurilor de eucalipt. În aceste sate din mijlocul naturii, viața se dovedește, cu toată insalubritatea instalațiilor, mai compatibilă cu aspirațiile lor decît în ghettourile urbane, unde fac eforturi să supraviețuiască 90 000 de dezrădăcinați. Conform unei statistici publicate de revista *Geo*, speranța de viață a aborigenilor se situează sub media națională: cincizeci și doi de ani, în timp ce, pentru albi, ea este de șaptezeci și doi de ani. Din lipsă de condiții de igienă și din pricina malnutriției, sînt măcinați de boli. Faptul că trăiesc izolați are drept consecință lipsa unei asistențe medicale eficiente. Un alt flagel care-i urmărește este șomajul, cu însoțitorul său nefast, alcoolismul. În sfîrșit, proporția de analfabeți este de 50 pînă la 70 la sută.

...și unul mai tînar, desenat pe scoarța de copac

Sînt tot timpul confruntați cu probleme de discriminare rasială și de inegalitate în condițiile de muncă. Salariile aborigenilor sînt cu mult mai mici decît ale celorlalți australieni, adaugă studiul publicat în amintita revistă. Puțini dintre ei ating nivelul unor studii superioare; numai 2 la sută dețin diplome de absolvire ale unor institute de învățămînt superior. S-a reușit, totuși, ca în unele state să fie deschise școli unde se predau limbile aborigene.

În 1980, aborigenii au trimis o delegație la Națiunile Unite pentru a-și face cunoscute drepturile. Scopul: să fie recunoscuți pe plan internațional. În prezent, ei așteaptă să se concretizeze ultimele promisiuni care le-au fost făcute. În ianuarie 1989, Ministerul Afacerilor Aborigene a numit o comisie însărcinată, îndeosebi, cu rezolvarea problemelor privind restituirea pămînturilor și cu fixarea taxelor de despăgubire.

Pînă acum, un prim angajament a fost deja respectat. Celebrul masiv stîncos Ayers Rock, care se înalță solitar în mijlocul deșertului din statul Teritoriul de nord, leagănul spiritualității aborigene, a fost redat stăpînilor lui de drept.

Marina Șerbănescu

Ultimii locuitori ai „timpurilor visului"

Situat în nordul statului Teritoriul de Nord al continentului australian, parcul național Kakadu — cuvînt derivat de la numele populației gagudju — constituie un refugiu istoric al acestei etnii aborigene (în limba latină, **aborigines** = băștinași). Pe o întindere de 17 000 kilometri pătrați viețuiesc, păstrîndu-și cultura și tradițiile ancestrale, bătrînii gagudju, astăzi doar în număr de peste o sută.

În 1987, doi reporteri ai revistei **Geo** au sosit în Kakadu pentru a filma și fotografia animalele sălbatice din rezervație. În timpul șederii lor, care a durat optsprezece luni, ei au reușit să cîștige încrederea aborigenilor, participînd la traiul lor de zi cu zi, dar și la viața lor spirituală, de o intensitate emoționantă, dominată, așa cum spunea Mircea Eliade referindu-se la australieni, de „timpurile visului".

Să rămînă în veci așa!

La început, cînd întîlneam un gagudju, nu îndrăzneam decît să schițăm un surîs. Nu le plac vizitatorii, privirile lor iscoditoare, întrebările stupide. Cîteva luni, fiind ocupați cu treburile noastre sau cu încercările de a descifra mesajul secret al numeroaselor picturi rupestre descoperite din întîmplare, îi zăream doar din cînd în cînd. Ne simțeam însă observați. De oameni posedînd un foarte ascuțit simț al observației.

Într-o zi, un șef aborigen ne-a ieșit în cale și ne-a făcut semn să

oprim mașina. Era Big Bill Neidjie, foarte impunător, înalt și cu plete albe. Cu o voce gravă ne-a spus: „V-am urmărit. Pîndiți animalele... meditați.... Ca și gagudju". L-am întrebat despre animale și picturi. „Veniți acasă la mine", ne-a răspuns. „O să vorbim despre toate acestea".

A doua zi ne-am dus la locuința lui Neidjie. L-am găsit stînd cu picioarele încrucișate sub un arbore. Ne-a făcut cunoștință și cu alți șefi și, împreună, am evocat unele aspecte ale culturii aborigene, ceea ce ei numesc „istoriile" lor.

Pînă în prezent nu s-a descoperit nici o urmă scrisă a acestei culturi. Ea se perpetuează doar prin memoria cîtorva vîrstnici. Pentru noi l-au evocat pe Marrawuti, vulturul care înhață din zbor sufletul muribundului, pe Djuwai, marea pasăre ce veghează ceremoniile de inițiere, pe Ginga, crocodilul creator de reliefuri. Bătrînii au un vocabular englez destul de sărac și se exprimă cu greutate în această limbă. Și totuși, frazele scurte, vorbirea eliptică au ceva poetic. Așa sună spusele lui Neidjie: „Mai întîi au venit oamenii (albi), au început să ne comande cum să trăim... Repede... Ei aduc băuturi (spirtoase) în loc să ne întrebe despre pești, grote, visuri, dar... ei se năpustesc. Fac școală... Profesor. Acum aborigenii pierd totul".

Ca să-i înțelegi pe gagudju, trebuie să te familiarizezi cu „timpurile visului", cum spun ei, principiu ce explică coeziunea și interdependența din natura înconjurătoare.

Am folosit cuvintele „vis" și „timpurile visului" pentru a transcrie literal cuvintele aborigene, deși ele desemnează o realitate care nu are nici o tangență cu propriile noastre concepte. Visul australienilor evocă începuturile vieții și perpetuarea ei în viitor. Gagudju povestesc că, de foarte demult, mai înainte chiar de timpurile visului și mai înainte ca timpul să poată fi măsurat, lumea era informă. Era o masă inconsistentă, lipsită de echilibru. Cînd a venit vremea visului, Warramurrungundji a ieșit din ocean. El a creat relieful terestru și a dat naștere ființelor omenești. A conceput dialectele și organizarea socială. Apoi au venit alte creaturi: Ginga, crocodilul uriaș, a cioplit ținuturile muntoase; Gandagitj, cangurul, a săpat văile; șerpii au modelat colinele, iar vulturul Marrawuti a adus nuferi în cîmpiile inundate.

Cînd marile spirite ancestrale și-au terminat activitatea creatoare, s-au instalat în locuri unde dăinuie pînă azi. Warramurrungundji este o stîncă albă în mijlocul pădurii; Ginga — o creastă de piatră care seamănă cu spatele unui crocodil; Gandagitj s-a așezat pe peretele stîncos, sub forma unei picturi... Locurile sacre se numesc „priveliștile visului". Ele dețin puterea și energia timpurilor visului.

Neidjie insistă asupra faptului că ființele vii și priveliștile visului alcătuiesc un tot unitar, că ele sînt manifestări ale unei aceleiași forțe a vieții. El spune: „Pămîntul, mama noastră, vulturul, vărul nostru. Copacul face sîngele să circule. Iarba ne crește. Și apa. Și toți sîntem unul". El adaugă că, după ce spiritele atotputernice și-au îndeplinit menirea, au spus oamenilor: „Acum, cînd noi am creat toate acestea, aveți grijă să rămînă în veci așa. Nimic nu trebuie schimbat!"

Omul alb nu are vise

Oamenilor le-a revenit, deci, să vegheze pămîntul și celelalte viețuitoare. Gagudju numesc acest lucru „a păzi țara", expresie prin care ei înțeleg a controla ordinea naturală sau, altfel spus, viața pe pămînt. Cum ei consideră că fac parte integrantă din pămînt, că ei sînt pămîntul, aborigenii nu pot înțelege de ce albii vor să-l modifice sau să-l distrugă. Ei spun: „Omul alb nu are vise, el o apucă pe alt drum". Pentru aborigeni e vorba de un drum împotriva naturii, susceptibil de a declanșa catastrofa finală.

Ca să le cunoaștem mai bine „istoriile", ne propun să vizităm picturile rupestre, de obicei inaccesibile ne-aborigenilor. Ele se află pe teritoriul clanului condus de bătrînul Namingum, căruia îi revine îndatorirea de a păzi aceste locuri sacre.

Străbatem păduri de eucalipt, trecem prin vadul unui rîu secat și ne găsim dintr-odată la picioarele unui perete vertical de aproape 200 m înălțime. Pătrundem într-o grotă.

De la înălțimea unui stat de om, sute de personaje își ațintesc privirile asupra noastră. Sînt oameni, spirite, dar și canguri, cranii și nenumărate reprezentări de pești. Pereții grotei, acoperiți cu argilă albă și pictați cu roșu sau ocru-galben, par însuflețiți de o viață stranie. Toate creaturile reale sau imaginare se află aici. Intensitatea spectacolului ne copleșește. Ne apropiem de picturi și Namingum le comentează. Actul picturii e asociat unor ceremonii rituale și are ca scop să atragă animalele care servesc fie ca hrană, fie ca totemuri legate de vis. Namingum ne arată cu degetul silueta unui om alb, probabil primul care s-a aventurat în această regiune. Poartă cămașă cu mîneci lungi, cravată, pantaloni și cizme. E înarmat cu ceva ce pare a fi o pușcă; dar, cum pe atunci aborigenii nu știau cum funcționează arma de foc, o ține îndreptată înainte ca pe o lance. Personajul, de statură mică, e înconjurat de canguri și pești cu mult mai mari decît în realitate. S-ar putea să fie vorba de exploratorul german Ludwig Leichhardt, primul european care a pătruns în această zonă. În acest caz, el a reușit dubla performanță de a fi traversat regiunea Kakadu, în 1845, și de a-și fi păstrat cravata pînă la sfîrșitul unui periplu de 15 luni, pe o căldură tropicală.

Picturile rupestre din Kakadu, care se numără cu miile, sînt apreciate drept una din minunile lumii. De zeci de mii de ani, oamenii au suprapus, în straturi succesive, pe pereții stîncoși, imagini ce sfidează timpul. Specialiștii apreciază că unele picturi datează de douăzeci de mii de ani. Alții le atribuie o origine și mai îndepărtată (treizeci și cinci de mii de ani sau și mai mult), ceea ce ar însemna că, în parcul național Kakadu, s-ar afla leagănul artei umane. Umane? Namingum susține că reprezentările cele mai vechi — siluete de oameni și animale de un desen foarte fin — sînt opera unor spirite benefice pentru om și cam timide, numite mimi. Ele sînt atît de fragile încît cea mai ușoară adiere poate să le frîngă gîtul. Nu ies decît ca să pescuiască și să picteze și numai dacă afară nu bate nici un pic de vînt. Dacă se apropie cineva sau dacă se stîrnește vîntul, ei suflă asupra stîncii care se despică pentru a-i lăsa să intre și, apoi, se închide în urma lor. „Trebuie să fiți atenți, ne avertizează, el fiindcă uneori mimii îi atrag pe oameni spre peretele stîncos și îi închid acolo".

„Stilul raze X"

Unele desene, care au fost datate ca avînd nouă mii de ani, create, deci, cu patru mii de ani mai înainte ca egiptenii să fi construit primele piramide, aparțin unui stil de pictură rupestră fascinant, prin care artistul a reprezentat nu numai silueta animalului, ci și scheletul său și organele interne cele mai importante. Această tehnică a fost denumită de către specialiști „Stilul raze X", și, în afară de Kakadu și împrejurimile sale, nu a mai fost folosită nicăieri în lume.

Pentru aborigeni, actul picturii reprezintă o activitate în mod esențial spirituală. Temele picturii rupestre — peștii, de pildă — dețin puterea magică de a asigura hrana în viitor. Dar, în ultimele decenii, nici un animal nu a mai fost desenat. Astăzi, această artă e practicată pe scoarță de copac. În timpul lucrului — migălos și îndelungat — se stabilește un contact vital între artist, animalul pe care îl pictează și „timpu-

rile visului". Opera, odată terminată, își pierde orice semnificație, cu excepția celei dobîndite ulterior în comerțul occidental cu opere de artă „exotice".

Fără să vrem, simțim cum ne cuprinde tristețea. Neidjie și Namingum sînt bătrîni. Dacă ei se îmbolnăvesc sau li se întîmplă ceva, cine va duce mai departe mesajul milenar? Ceea ce moare sub ochii noștri este o străveche civilizație, o înțelepciune și o filozofie care au permis unor ființe umane să trăiască în armonie cu mediul natural, timp de patruzeci de mii de ani, fără distrugeri și devastări. Pentru aborigeni, momentul este crucial. Unul din bătrînii gagudju mi-a mărturisit: „Fără cultura și legile noastre nu mai însemnăm nimic. Nu mai avem spirit. Ne clătinăm, fără sprijin, ca o mică plantă ofilită, dusă de vînt".

Cînd un gagudju moare, corpul îi este înfășurat într-o frunză de leucadendron și, apoi, inhumat sau expus pe o platformă în partea de sus a unui arbore foarte înalt. Un an mai tîrziu, osemintele sînt adunate, pictate în ocru roșu și depuse, în cadrul unei ceremonii rituale, într-o mică scobitură din peretele stîncos. Ritualul trebuie îndeplinit cu corectitudine pentru ca — spun ei — sufletul defunctului să poată fi eliberat. Tot mai puțini sînt cei care cunosc vechile datini, care știu ce înseamnă „Timpurile visului". „Dar cei tineri, copiii și nepoții voștri, doresc cu siguranță să ducă mai departe străvechea moștenire culturală". „Nu! Nu-i interesează. După moartea mea, toate acestea vor fi uitate. Nepoții mei merg la școli unde învață istoria albilor. Despre a noastră nu le spune nimeni nimic. Cînd vor termina școala, poate îi voi aduce aici..." Tonul său nu este, însă, prea optimist...

(traducere și adaptare)
Marina Șerbănescu

1000+1 • 1000+1 • 1000+1

1000+1

1000+1 • 1000+1 • 1000+1

200 milioane pelerini

De la Delhi sînt necesare 12 ore pentru a ajunge cu trenul în orașul Allahbad. Și este vorba de un tren special, unul dintre cele foarte multe puse la dispoziția milioanelor de indieni care doresc să participe la cea mai mare sărbătoare din lume, „Maha Khumba Mela". Această uriașă festivitate figurează ca atare și în celebra „Carte a recordurilor" cu următoarea mențiune: „Cea mai mare reuniune umană din lume adunată pentru același scop". În 1989, la această sărbătoare (de reținut: are loc la fiecare 144 ani!), au participat peste 200 milioane de pelerini în cadrul celor 30 de zile programate ale festivităților (cu trei zile intercalate de pauză). Au venit locuitori de la poalele masivului Himalaya, din junglă, din orașe și sate, din toate colțurile lumii. Cu trenul, cu mașini sau autobuze, pe jos, călare pe cai sau elefanți, reprezentînd toate categoriile sociale din India. Cu toții s-au instalat (majoritatea în corturi), fiecare cum a putut de-a lungul fluviului Gange. Și toți au găsit un perfect serviciu de ordine, posibilități de a beneficia de lumină electrică, de apă potabilă și instalații igienice. Fiecare grup de oameni a avut cîte o zonă bine delimitată; mîncarea a fost gratuită pentru toți (preparată în aer liber), fiind interzis consumul de carne, alcool și țigări.

Viitoarea sărbătoare „Maha Khumba Mela" se va desfășura în ianuarie 2001, fiindcă ediția din 1989 a avut un caracter special, care a corespuns unor calcule astrologice. **(Gh.R)**

Aspect din timpul festivităților

Baia rituală în Gange

Istoriografie și realitate

Pe scena turnantă a istoriei au revenit în prim plan dosarele anului 1939. Erupția editorială și polemicile academice ori politice, prilejuite de împlinirea unei jumătăți de veac de la Acordurile de la München (30 septembrie 1938) — preludiul direct al izbucnirii marii conflagrații a secolului XX — sînt depășite în amploare în anul ce-l încheiem. Faptul apare pe deplin firesc. Elucidarea, cît mai apropiată de realitate, a etapei cruciale din istoria contemporană, parcursă din toamna anului 1938 pînă în septembrie 1939, are legătură directă cu zilele noastre și cu viitorul relațiilor internaționale, cu posibilitatea de a aprofunda analiza istorică a „ocaziilor pierdute" *atunci*, pentru a cîștiga pacea *acum*, într-o lume marcată de umbre amenințătoare a 50 000 de vectori nucleari.

Anul trecut, o revistă franceză observa: „După o jumătate de secol, adevăruri cu grijă tăinuite izbucnesc în legătură cu capitularea de la München, prin care Franța și Anglia au predat lui Hitler Cehoslovacia. Cum a spus Churchill: «Noi aveam de ales între dezonoare și război. Am ales dezonoarea și am avut războiul». Un război în care Franța a fost înfrîntă. Și dacă i-am fi spus «nu» lui Hitler? Probabil că am fi avut războiul, dar l-am fi putut cîștiga" (*Paris Match*, No. 2024, 11.03.1988). Numeroase documente și studii, recent publicate, inclusiv în Cehoslovacia, indică o concluzie asemănătoare. Ele relevă că o atitudine fermă ar fi descurajat aplicarea planurilor care au netezit drumul spre răznoi. Dar, fără a subaprecia în vreun fel valoarea noilor date introduse în circuitul istoriografic, nu se poate uita că esența lor a fost dezvăluită, încă în anii 1945—1946, în timpul deliberărilor Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg (S.U.A., U.R.S.S., Marea Britanie, Franța). În cursul interogatoriului mareșalului Wilhelm Keitel (1882—1946, șeful Statului Major al O.K.W. — Înaltul Comandament al Wehrmachtului, 1938—1945), la întrebarea „ar fi atacat Reichul Cehoslovacia în 1938 dacă puterile occidentale ar fi făcut cauză comună cu Praga", el a răspuns: „Categoric, nu. Noi nu eram suficient de puternici militar. Obiectivul Münchenului /respectiv, ajungerea la un acord la München/ era să fie scoasă Rusia din Europa, să se cîștige timp și să se completeze înarmările germane" (citat în W.S. Churchill, *The Second World War*, 1, London. Fifth edition May, 1967, p. 281). Oricît am refuza, ca premisă a analizei istorice, interpretările bazate pe *dacă*, elaborarea de scenarii alternative, întemeiate pe date reale și noi documente exhumate din arhive, rămîne utilă pentru a trage concluzii folositoare interpretării cursului evenimentelor și, nu mai puțin, acumulării premiselor pentru o conduită în raporturile dintre state de natură să valorifice, în interesul tuturor, asprele lecții ale trecutului. În consecință, respectînd premisa de mai sus, nu ne par lipsite de importanță nici preocupările pe planul a ceea ce începe să capete circulație ca fiind *istorie prezumtivă*. În fond, o serie de concluzii istoriografice și politice, exacerbate în perioada de vîrf a «războiului rece» și care pot fi lesne recunoscute și în actuale doctrine strategice, tind să obtureze, și în prezent, în critica politicii de *conciliatorism*, răspunderi și posibilități pierdute și să dea relief acelor elemente, care, pe planul influențării opiniei publice, justifică impulsionarea cursei înarmărilor și stările de confruntare, înveninînd climatul internațional.

Unii cercetători nu se îndepărtează, nici în ultimii ani, de la punctul de vedere conform căruia „dezbaterea istorică asupra originilor celui de al doilea război mondial a început în mod serios abia pe cînd se trăgeau ultimele împușcături și puținele victime rămase în lagărele de concentrare erau eliberate de soldații aliați" (R. Hening, *The Origins of the Second World War*, London, 1985, p. 37). Dar, nu se poate ignora că ea a început, de fapt, aproape imediat după primele împușcături, fie chiar dacă am aminti doar volumele lui /Alfred/ Duff Cooper (*The Second World War. First Phase*) și Oliver Benson (*Through the Diplomatic Looking-Glass, Imediate Origins of The War in Europe*), ambele apărute în 1939. Chiar în timpul războiului, lui Grigore Gafencu[1] i-a apărut lucrarea care rămîne una dintre cele mai timpurii în legătură cu originile războiului.[2]

O dată cu ostilitățile, s-a declanșat, însă, și bătălia documentelor diplomatice. Inițiativa primei mișcări au avut-o guvernele de la Paris și Londra.[3] Replica celui de-al treilea Reich a întîrziat, dar efectele ei, asociindu-se cu noua situație militară pe continent, au exercitat și o puternică presiune politică asupra unor state, cum era și România, aflate la buza armelor germane.

În acest ultim caz, ne referim la documentele capturate de Wehrmacht în trenul Marelui Stat Major francez, abandonat în ajunul capitulării Franței, în localitatea Charité-sur-Loire (vezi și H. Prost, *Destin de la Roumanie, 1918–1945*, Paris, 1954, p. 145). Încă în luna iulie 1940, propaganda germană a dat publicității o serie de documente pe care Reichul le-a folosit și în vederea sporirii presiunilor asupra României. Deși propaganda britanică a încercat să susțină că documentele erau falsificate, caracterul lor incontestabil rămîne fapt, și modul iresponsabil în care ele au căzut în mîinile inamicului a provocat enorme daune. Între documente se aflau procese-verbale ale Consiliului Suprem de Război anglo-francez, planurile de distrugere a industriei petroliere în România pentru a nu fi aca-

1) 1892—1957. Ministru de externe al României (22 decembrie 1938—29 mai 1940), ministru plenipotențiar la Moscova (august 1940—iunie 1941).

2) *Préliminaires de la Guerre a l'est. De l'accord de Moscou (21 Aout 1939) aux hostilités en Russie (22 Juin 1941)*, Paris, 1944. Concomitent, în Elveția, încheiase și o altă lucrare consacrată evenimentelor din 1939 și în care fusese implicat (*Les Derniers jours de l'Europe*, tipărită în 1946).

3) Ministère des Affaires Etrangères, *Le Livre Jaune Français, Documents Diplomatiques 1938–1939, Pièces relatives aux évenements et aux négotiations qui ont précédé l'ouverture des hostilités entre l'Allemagne d'une part, la Pologne, la Grande-Bretagne et la France d'autre part*, Paris, MDCCCCXXXIX; *Documents concerning German-Polish Relations and the Outbreak of Hostilities between Great Britain and Germany on September 3, 1939, Presented by the Secretary of State for Foreign Affairs to Parliament by Command of His Majesty*, London, 1939.

parată de Germania, corespondența privind blocarea transporturilor pe Dunăre, liste de persoane, care urmau să acționeze din rîndul specialiștilor străini angajați de companiile petroliere etc. Ulterior, 70 de documente au fost publicate oficial într-o colecție, inclusiv în limba română, chiar sub auspiciile Ministerului de externe al Reichului — ***Auswärtiges amt/41 No 6. Documentele secrete ale Marelui Stat Major Francez.*** Berlin, 1941.

Este cazul, totuși, să fie reamintită și povestea publicării documentelor germane capturate de marele puteri ale coaliției antihitleriste, mai ales în legătură cu antecedentele celui de al doilea război mondial. Intenția editării în comun a acestor documente a fost abandonată, o dată cu preliminariile «războiului rece». Încă în iunie 1946, Departamentul de Stat și Ministerul de Externe britanic, cărora, ulterior, li s-a alăturat Ministerul de Externe francez, au hotărît să publice împreună documentele capturate din arhivele Ministerului de Externe german și Cancelariei Reichului. Au fost tipărite, în limba engleză, 19 volume de documente în seriile C și D, acoperind perioada 1933—1941. O ediție vest-germană a seriilor C și D și o selecție, mai restrînsă, franceză (neoficială) au apărut sub titlurile ***Akten zur Deutschen Ausswertigen Politik*** și, respectiv, ***Les Archives Secrètes de la Wilhelmstrasse.*** Deși seriile de documente germane urmau să cuprindă intervalul 1918—1945, cele trei guverne occidentale au sistat în 1960 publicarea lor, urmînd ca guvernul Republicii Federale Germania să editeze, în limba germană, volumele referitoare la anii 1918—1932 și 1942—1945. Astfel, cînd, practic, s-a întrerupt editarea seriilor C și D, cum lesne se poate observa, documentele publicate alcătuiau, mai ales, o colecție care se concentra asupra antecedentelor celui de al doilea război mondial. De fapt, tonul l-a dat primul volum de documente capturate, apărut încă în 1948 sub auspiciile Departamentului de Stat, într-o ediție bilingvă (engleză și germană), care se concentra asupra relațiilor germano-sovietice în anii 1939—1941 (***Nazi-Soviet Relations, 1939-1941. Documents from the Archives of the German Foreign Office***, Department of State, Washington, 1948). Răspunsul sovietic a intervenit imediat, contestînd autenticitatea documentelor (***Falsificatorii istoriei. Notița istorică.*** Moscova, 1948) și dîndu-se publicității documente selective din cele capturate din arhivele germane, care subliniază răspunderea puterilor occidentale în încurajarea lui Hitler de a declanșa războiul (***Documente și materiale din ajunul celui de la doilea război mondial***, vol. I, [1948] și vol. II [1949], București). Cît de delicată rămîne situația cunoașterii unor dosare-cheie ale anului 1939, o indică, însă, și faptul că, după 50 de ani, multe dintre piesele lor nu pot fi consultate sau urmele sînt... de negăsit[4]. Astfel «bătălia», documentelor diplomatice, ca și cunoașterea realității pe care le exprimă rămîn încă deschise.

Concepția „vidului de putere"

Polonia independentă dispăruse de două luni de pe harta Europei, iar «războiul ciudat» mai era doar o expresie gazetărească americană, cînd, la 23 decembrie 1939, ambasada franceză la Londra a comunicat, la Quay d'Orsay, răspunsul ministrului de externe (februarie 1938—decembrie 1940), lordul Halifax (1881—1959), la demersul din 16 octombrie „privind scopurile de război". Această telegramă diplomatică merită să rețină atenția atît pentru lipsa de claritate asupra scopurilor într-un război în care Marea Britanie participa, dar și pentru că ilustra cît de puternică se menținea obsesia saturării poftelor statelor fasciste și revizioniste: „Merită să se observe că, deși se speră să fie asigurată independența tuturor popoarelor europene, una din slăbiciunile reglementării intervenite după ultimul război a fost cauzată de crearea unui anumit număr de mici state naționale care nu erau viabile nici din punct de vedere militar, nici din punct de vedere economic. Această reglementare era, deci, eminamente instabilă și s-a dovedit că a reprezentat o barieră ineficace la ambițiile expansioniste ale marilor puteri..."[5]

Regăsim aici, în alți termeni, preocuparea pentru «umplerea vidurilor de putere», care, imediat după încheierea tratatelor de pace (Versailles, Saint Germain-en-Laye, Neuilly sur Seine — 1919 și Trianon — 1920), devenise o problemă cardinală a gîndirii politice în cercurile conducătoare ale marilor puteri. Conform opiniei istoricului britanic Arnold Toynbee, în aceste cercuri se considera: „Vasta zonă a Europei centrale și răsăritene ocupată în prezent de un mozaic de slabe state succesoare era, în fapt, un enorm «vid de putere»; și cum să fie umplut acest vid de putere, aceasta a devenit, în ultimă instanță, problema fundamentală a politicii europene a puterii între cele două războaie mondiale". Cu alte cuvinte, care dintre marile puteri urma să devină „moștenitorul celor patru imperii din Europa centrală și răsăriteană a secolului XIX"?[6] Urmărind scena politică britanică, Nicolae Titulescu[7] semnala, încă la 27 martie 1925, într-un raport diplomatic despre „impresiunea profundă care se degajă că toți conducătorii politici britanici, din orice partide ar face parte, în mod conștient sau inconștient, sub o formă sau alta, nu au azi încredere în stabilitatea politică a noii ordini create în Europa centrală și orientală... Corolarul necesar al acestui sentiment de neîncredere este necesitatea de a revizui tratatele în mod amical, ca singurul mijloc de a împiedica războiul. În toate conversațiunile politice ce am avut în aceste zile, am insistat asupra absurdității acestei concepțiuni. Ideea posibilității revizuirii tratatelor creează nesiguranță, nesiguranța întîrzie consolidarea noii stări de lucruri și lipsa de consolidare ațîță poftele de revanșă. Acesta este drumul cel mai sigur care duce la război" (N. Titulescu, ***Documente diplomatice, București, 1967, Doc. 91***). Desigur, nu se poate uita că reglementările ce au urmat

---

4 Istorici sovietici indicau (*Temps Nouveaux, No 24/1989, p. 32*) că „publicarea /seriei/ *Documente ale politicii externe ale U.R.S.S.* s-a oprit cu mulți ani în urmă, la volumul XXI, care se referea la evenimentele din 1938". E de menționat și faptul că, atunci cînd în 1976, la Moscova, a apărut versiunea franceză a unui volum de documente acoperind perioada 29 septembrie 1938-1 septembrie 1939 (Ministère des Affaires Etrangères de l'U.R.S.S., *L'URSS dans la lutte pour la paix à la veille de la seconde guerre mondiale, Septembre 1938-Août 1939. Documents et Matériaux*), deși în prefață existau cîteva referiri la încheierea pactului de neagresiune sovieto-german (pp. 12—13), nu a fost inclus *aici un* text în legătură cu negocierea acestui act, ori conținutul lui. Pînă foarte recent, a fost contestată, în istoriografia sovietică, existența vreunui protocol secret la acest pact. În vara anului trecut, la o dezbatere s-a făcut afirmația: „Multe s-au spus și se spun despre «protocoalele secrete ale pactului sovieto-german din 23 August 1939». Dar aceste protocoale sînt cunoscute experților numai ca fiind «copii» după «copii». Orice încercări de a descoperi originalele nu au fost încununate de succes, nici la noi, nici în Occident" (*Soviet Historians on Hitler's Pact with Stalin, The Soviet Finish War and other Controversial Issues, Moscow News*, No 36, September 4, 1988). Să citim și opinia lui F. Kovalev, șeful Departamentului de Istorie și Diplomație al Ministerului de externe al U.R.S.S.: „Ziariști și istorici sovietici reduc totul la o singură cerință: «Dați-ne protocoalele secrete!» Pot repeta pentru cei care nu o știu încă: astfel de documente nu au fost descoperite în arhivele sovietice. Cred că problema, dat fiind circumstanțele, este de a ști dacă guvernul sovietic avea, în 1939, o altă alegere decît încheierea unui pact cu Hitler? (declarație făcută la „Club des invités" al revistei *La Vie Internationale*, /No 2, Février, 1989, p. 164/, publicație coeditată de Ministerul de externe al U.R.S.S.). Cît privește unele piese din arhivele sovietice, este, poate, de reținut mărturia generalului-colonel K. Mamsurov, care, pînă la decesul său din 1968, a lucrat la Marele Stat Major sovietic și, pînă la intrarea U.R.S.S. în război, în domeniul informațiilor și contrainformațiilor. În amintirile publicate pentru prima oară în 1988, există o însemnare făcută în 1967, în care se precizează că „începînd din 1937, multe documente istorice au dispărut" (*The First Days of the War. The reminiscences of Khadzi Mamsurov, Moscow News*, No 29, July 17, 1988).

5) *Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice* (în continuare *A.I.S.I.S.P.*), *Fond XIV, Documente parvenind din arhiva particulară a lui Edouard Daladier, aflată la Fondation National des Services Politiques-Paris, Dosar* 2 987, *Vol.* II, p. 164.

6) A. Toynbee, *The Realignement of Europe*, in *Survey of International Affairs, 1939-1946*, London, 1955, p. 16.

7) 1882—1941. În momentul respectiv ministrul României la Londra, din 1922. Ministru de externe al României, 24 noiembrie 1927—10 noiembrie 1928 și 20 octombrie 1932—30 august 1936.

primului război mondial, în ce privește aspectele teritoriale, nu au fost urmarea unui cadou făcut de marile puteri, ci încununarea luptei național-democratice a popoarelor din Europa centrală și sud-estică, a triumfului principiului autodeterminării. În cazul României, frontiera recunoscută prin Tratatul de la Trianon nu făcea decît să reconfirme hotărîrea de autodeterminare din 1918, adoptată de Marea Adunare Națională de la Alba Iulia (1 decembrie), de unire pe veci a Transilvaniei cu patria. Cum scria istoricul britanic de origine germană George Lichtheim: „Logica reglementării (de la Trianon — E.P.) era profund național-democrată. Fiindcă, în fostul regat al Ungariei, ungurii stăpîneau minorități naționale care împreună constituiau o majoritate a populației". Dacă, așa cum pe bună dreptate sublinia același autor, puterile fasciste și revizioniste au tins în perioada interbelică să răstoarne reglementările din 1919—1920, atît în aspectele lor teritoriale, cît și în ce privește regimurile liberal-democratice, „este important să înțelegem că fascismul și revizionismul sînt fenomene asociate" (*Europe in the Twentieth Century*, New York, 1972, p. 122). În plus, nu se poate omite că „«revizionismul» ungar a făcut mult mai mult zgomot, în anii 1919—1920, decît revizionismul german în ceea ce privește aspectul teritorial" (A.J.P. Taylor, *The Origins of the Second World War*, New York, 1966, p. 44).

În general, în dezbaterea originilor celui de al doilea război mondial, se tinde să se mențină praful uitării asupra faptului că subminarea sistemului de la Versailles a început cu aplicarea lui operațională și că ideea de bază a conciliatorilor a rămas «reformarea» lui pe seama sacrificării intereselor legitime, a independenței și integrității teritoriale ale micilor state.

Oricum, nu se poate uita că, în timpul lucrărilor Tribunalului Militar Internațional, procurorul general adjunct britanic, Sir David Maxwell Fyfe, releva că începutul conspirației generatoare a agresiunii care a declanșat cel de-al doilea război mondial se situează în 1921 — *prin dorința de a aboli Tratatul de la Versailles* (Tribunal Militaire International, *Procès des Grands Criminels de Guerre devant le Tribunal Militaire International. Nuremberg. 14 Novembre 1945— 1-er Octobre 1946*. Edité à Nuremberg, Allemagne, 1947/ în continuare T.M.I.N./ Tome 8, pp. 221—222).

Subminarea unei bariere eficace anti-expansioniste

Tocmai spectrul umplerii «vidului de putere» prin tîrgueli și compensații între marile puteri a îndemnat micile puteri (inițial România, Cehoslovacia și Iugoslavia, cărora, în deceniul al patrulea, li s-au asociat Grecia și Turcia) să reacționeze, strîngîndu-și rîndurile. Atît Mica Înțelegere, cît și, ulterior, Înțelegerea balcanică, au fost rodul inițiativei țărilor mici, hotărîte să-și apere împreună drepturile, să-și sporească, în conjunctura interbelică, posibilitățile și capacitatea ca, împreună, să reziste jocului de interese între marile puteri, să excludă eventualitatea de a deveni obiect al încorporării în sfere de influență și să poată promova, tocmai datorită alianței lor, cu o mai mare eficacitate, puncte de vedere pe care marile puteri să nu le poată ignora. Ceea ce a dus, în anii 1920—1922, la negocierea tratatelor care au închegat Mica Înțelegere a fost și incertitudinea în privința politicii franceze în această zonă, ținînd seama de avansurile pe care această mare putere le făcea Ungariei, care nici măcar nu-și ascundea planurile revizioniste.

Trecuse doar o jumătate de lună de la preluarea funcției de cancelar de către Adolf Hitler și, la 16 februarie 1933, Cehoslovacia, Iugoslavia și România au semnat, la Geneva, Pactul de organizare a Micii Înțelegeri, pentru ca, la 9 februarie 1934, miniștrii de externe ai Greciei, Iugoslaviei, României și Turciei să încheie Pactul Înțelegerii Balcanice.

Șocul provocat micilor țări de anexarea Austriei de către Germania (martie 1938), fără a se înregistra nici cel mai mic semnal că s-ar putea organiza un puternic front antirevizionist, antinazist, n-a putut fi decît accentuat de politica de conciliatorism a Marii Britanii și Franței, care facilita celui de-al treilea Reich șansa de a răpi, fără a întîmpina o rezistență, partea de răsărit a Cehoslovaciei.

Să reamintim aici faptul că, în momentul în care presiunile asupra Cehoslovaciei pentru a ceda pretențiilor naziste se apropiau de punctul culminant, „România a fost de acord să permită avioanelor sovietice cu destinația Cehoslovacia să survoleze teritoriul ei și, la începutul lunii septembrie (1938), douăzeci de bombardiere sovietice au zburat spre a se alătura forțelor aeriene cehe, primele din cele 60 promise de sovietici". Mai mult, la 15 septembrie, România a acceptat „trecerea de trupe (sovietice) pe calea ferată ce străbătea Carpații" (A. Read, D. Fisher, *The Deadly Embrace*, New York, 1988, p. 28).

Trecuseră doar cîteva ore de la ceea ce istoricul american W. Shirer a denumit *Capitularea de la München*, prin care Cehoslovaciei i se rupsese aproape o cincime din teritoriu și un sfert din populație și, revenit la Londra, premierul Neville Chamberlain declara de la ferestrele reședinței din Downing Street 10: „Este a doua oară[8] în istoria noastră că se revine din Germania cu pace în onoare. Cred că va fi pace pentru epoca noastră". Se poate discuta la nesfîrșit dacă Neville Chamberlain a fost sau nu înșelat în buna sa credință de promisiunile lui Hitler. E cert, însă, că nu acesta era cazul României. Faptul că prevala un sens de alarmă e ilustrat nu numai de vehementa opoziție a majorității ziarelor românești față de sacrificiile impuse Cehoslovaciei și urmările lor, dar e de precizat că, între 29 septembrie și 12 octombrie 1938, au loc la București nu mai puțin de trei reuniuni inter-ministeriale consacrate acțiunii de accelerare a înzestrării armatei[9].

Încă de la începutul lunii octombrie, guvernul român a întreprins o serie de demersuri diplomatice „pentru ca Cehoslovacia să supraviețuiască". La 10 octombrie, ministrul de externe cehoslovac, F. Chavlkovsky, comunica guvernului român: „Nu vom uita niciodată că singurele dovezi efective de prietenie ne-au fost date de dv."

După München, demersurile întreprinse de România, la Londra și Paris, între 15 și 21 noiembrie 1938, în vederea întăririi poziției sale, prin intensificarea relațiilor economice și mărirea aportului la efortul de înarmare a țării, s-au soldat fără rezultate notabile. Cum nota într-un memoriu, din martie 1941, secretarul general al Ministerului Afacerilor Străine al României, Al. Cretzeanu, demersurile n-au „avut nici o urmare în domeniul politic. Într-adevăr, Anglia părea să mai caute calea unei înțelegeri cu Germania și, în acest scop, se ferea de a strînge în mod oficial legăturile cu un stat care era gata să-l recunoască ca făcînd parte din sfera intereselor germane"[10].

Numai la cîteva zile după menționatele demersuri, un memorandum din 28 noiembrie 1938 al Subcomitetului Șefilor de State Majore situa România pe locul 9 între aliații Marii Britanii, „ceea ce s-ar putea să nu fie surprinzător, exceptîndu-se luarea în considerare că Arabia Saudită și Afganistanul erau puse pe locurile 5 și, respectiv, 6"[11]. La 30 ianuarie

8) Referirea este la înapoierea lui Disraeli de la Congresul de la Berlin, din 1878.

9) Arhivele Statului București (în continuare *A.S.B.*), *Fond Casa Regală Dosar* 212/1938, filele 3, 37, 40—44. Proiectul de lege privind înființarea Ministerului Înzestrării Armatei a fost semnat la 14 octombrie.

10) *A.S.B.*, *Fond Președinția Consiliului de Miniștri. Miscellanea. Dosar* 1/1941, p. 8.

11) H. Hanak, ***Romania in 1938 and 1939 and the End of British Appeasement*** **(A paper delivered at the fourth Anglo-Romanian Colloquium of historians, London, September, 1984),** ***Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A.D. Xenopol"***, **Iași, XXII/I, 1985, p. 169.**

1939. Comitetul de politică externă al Cabinetului britanic a respins cererea guvernului român pentru avioane și tunuri antiaeriene pe temeiul că ele nu ar fi fost disponibile, precum și pentru construirea unei baze navale pe lacul Tașaul (în apropiere de Constanța), subliniind, totodată, dificultatea de a mări importurile de petrol și cereale românești[12].

În pofida îngrijorării existente în opinia publică britanică în legătură cu situația internațională din ianuarie 1939, corespondentul londonez al ziarului *New York Times* relata că „există, de asemenea, un anume cinism activ. «O mobilizare germană împotriva României sau a Poloniei, scria el, ar lăsa sîngele rece al britanicilor neatins; o demonstrație de forță împotriva Occidentului ar fi o chestiune cu totul diferită». El a mai arătat că, de multă vreme, a existat speranța conducătorilor conservatori că, după München, Hitler se va îndrepta spre Răsărit, spre o ciocnire decisivă cu Rusia. Conform acestui raționament, orice ar face Hitler în Europa răsăriteană nu ar provoca nici cea mai mică neliniște la Vest de Rin"[13].

Cînd s-a instalat amurgul asupra emisferei nordice, la 15 martie, Cehoslovacia „a încetat să existe", cum proclamase la începutul dimineții Hitler. Wehrmachtul ocupînd Boemia și Moravia, trupele Ungariei horthyste extremitatea răsăriteană a țării, iar Slovacia, care își proclamase independența, printr-un complot urzit la Berlin, se pregătea să ceară «protecție» Germaniei. A fost o lovitură care a răspîndit o undă politică de șoc în întreaga lume. Dacă Münchenul pentru înaltul comandament francez, mai ales, însemnase că „prăbușirea Cehoslovaciei a pus capăt vechii încrederi într-un front răsăritean ca mijloc de a-l reține pe Hitler",[14] nici guvernul de la Paris nici cel de la Londra nu au întreprins nimic practic pentru menținerea statului cehoslovac și nici după invazia germană din 15 martie nu au luat măsuri efective pentru a crea, în schimb, un front sudic sau un nou front răsăritean.

„Prima cutremurare după căderea orașului Praga a fost resimțită în România"[15]. O dată cu dispariția statului cehoslovac, a încetat să existe și Mica Înțelegere, iar situația politico-militară internațională a României s-a agravat, ajungînd în cel mai periculos moment de la încheierea primului război mondial, fiind lovită puternic și dotarea armatei române cu tehnică de luptă și muniții. Din totalul contractelor încheiate

12) Citat în *H. Hanak*, pp. 169—170.

13) R. Kee, *1939. In the Shadow of War*, Boston, 1981, pp. 88—89.

14) D. Cameron Watt, *Too Serious a Business. European armed forces and the approach to the Second World War*, London, 1975, p. 120.

15) Ian Colvin, *Vansittart in Office. An historical survey of the origins of the Second World War based on the papers of Sir Robert Vansittart, Permanent Under-Secretary of State for Foreign Affairs 1930–1938*, London, 1965, p. 298.

de România, în acest domeniu, 70 la sută le reprezentau cele din Cehoslovacia. Ocuparea Boemiei și Moraviei a fost urmată și de anularea permiselor de export pentru armamentul contractat și plătit de România. În acest context și în condițiile presiunilor germane pentru încheierea unui nou acord economic, a cărui semnare guvernul român o tergiversase de mai mult de o lună, s-a produs, la 16 și 17 martie, demersul ministrului României la Londra /1939—1940/, V.V. Tilea (1896—1973)[16]. În unele lucrări istoriografice se afirmă că, în acest context, „nu erau necesare cunoștințe militare prea profunde pentru a vedea că Marea Britanie și Franța nu aveau posibilitatea de a interveni efectiv pentru ca România să nu fie cotropită dacă Germania, în alianță cu Ungaria, se hotărîra să atace" (R. Douglas, *The Advent of War, 1939-1940*, London, 1978, p. 4). Această opinie reflecta, mai curînd, starea de spirit existentă în rîndul guvernelor celor două țări, nedecise încă să treacă la acele acțiuni, inclusiv publice, de a rezista hotărît oricărui nou act de agresiune din partea Germaniei. Situația a fost prea bine pusă în relief în cursul ședinței guvernului britanic din 18 martie, în centrul căreia s-a aflat poziția britanică în cazul unei viitoare amenințări împotriva României. Primul ministru N. Chamberlain a spus că „«o încercare germană de a domina România era... mai mult decît o problemă dacă Germania intenționează să obțină dominația asupra întregii Europe sud-estice». Dar primul ministru a refuzat să ia în considerare vreun angajament britanic. El a subliniat că «nu cere guvernului să hotărască acum și nici dacă noi ar trebui să declarăm război Germaniei în cazul în care invadează România»" (citat în *Newman*, p. 120). La 20 martie,

16) Acest episod și urmările lui au fost tratate pe larg atît în istoriografia română, cît și de peste hotare. Deși rămas încă neelucidat în privința unor aspecte care l-au declanșat, credem că prezintă un înalt grad de interes lucrări bazate pe discuții cu protagonistul lui, ori pe documente nedeschise încă cercetării, cum ar fi: C. Popișteanu, *Istoria cifrei* (capitolul consacrat lui V.V. Tilea), București, 1984; J. Lukacs, *The Last European War, September 1939 / December 1941*, New York, 1976, p. 36; S. Newman, *March 1939: The British Guarantee to Poland*, Oxford, 1976, pp. 106—119; C. Andrew, *Secret Service. The Making of the British Intelligence Community*, London, 1985, pp. 417—419, 558). Este de reținut și opinia din volumul lui I. Colvin (*op. cit.*, pp. 299—300): „D. Tilea, ministrul României la Londra, s-a întîlnit cu Lord Halifax în după-amiaza de 17 martie și i-a spus că cererile economice germane adresate României echivalează cu ceva asemănător unui ultimatum. El considera că, formîndu-se un «bloc solid al Poloniei, României, Greciei, Turciei și Iugoslaviei, cu sprijinul Marii Britanii și Franței, situația putea fi salvată». Această conversație a avut loc cu puțin timp înaintea cuvîntării de la Birmingham a domnului Chamberlain, dar discursul n-a furnizat nici un indiciu al dorinței de a accepta noi angajamente și, probabil, din acest motiv, dl Tilea s-a văzut admonestat de dl. Gafencu, ministrul său de externe, și obligat la 18 martie să dezmintă formal relatarea despre ultimatum, deși a repetat-o în particular lui Sir Alexander Cadogan".

A-320

În momentul constituirii sale, în 1970, consorțiul „Airbus Industrie", cu sediul la Toulouse, în Franța, a adoptat un regim de „grupare de interes economic". În prezent, consorțiul este format din Franța, R.F.G., Marea Britanie și Spania.

Ultimul model al gamei „Airbus", „A-320", încorporează, pentru prima oară în aviația civilă, tehnici ale aviației militare. El este unicul avion civil din lume copilotat de ordinatoare, asemenea celor mai sofisticate aparate militare. Utilizează comenzi electronice, ordinele piloților fiind transmise prin cablu, cu ajutorul impulsurilor electrice, și nu prin sistem mecanic ca la celelalte avioane. Diversele date ale aparatului și zborului respectiv apar pe șase ecrane, situate în fața celor doi piloți, prin interconectarea a 120 calculatoare.

„A-320" este un bireactor capabil să transporte între 150-180 pasageri; are o autonomie de zbor de 5850 kilometri. A zburat pentru prima oară în februarie 1987 și a devenit primul produs al industriei aeronautice vest-europene ce concurează cu succes aparatele americane similare. De altfel, în ultimii ani mai ales, „Airbus" s-a aflat în centrul unor mari și potențiale dezacorduri între S.U.A. și Piața comună, Statele Unite criticînd subvenționarea consorțiului vest-european cu ajutoare guvernamentale, fapt ce dezavantajează firmele concurente americane „Boeing" și „McDonnell Douglas".

În acest context, două accidente ale „Airbus" au avut un ecou neplăcut în cercurile aeronautice. Primul s-a produs în septembrie 1987 la Luxor, în Egipt, cînd un model mai vechi, „A-300", s-a prăbușit în timpul unui zbor de antrenament. Ultimul accident a avut loc la 26 iunie 1988, cînd un „Airbus-320" s-a prăbușit în timpul unui festival aerian desfășurat în nord-estul Franței și soldat cu trei morți și 50 de răniți. Din fericire pentru constructori, cele două „cutii negre" ale aparatului au dovedit că accidentul s-a datorat unei erori umane, și nu unor defecțiuni tehnice.

DIN CULISELE DIPLOMATICE ALE ANULUI 1939

guvernul român a precizat, încă o dată, guvernelor Franței și Marii Britanii „atitudinea noastră în vederea unei acțiuni comune a puterilor occidentale pentru a restabili echilibrul și a întări siguranța statelor europene". Avînd ca premisă că „România e hotărîtă să-și apere hotarele și neatîrnarea" și dat fiind că „sînt motive generale de îngrijorare", deoarece „avem informații și despre concentrări de forțe excepționale — trupe germane în Slovacia, trupe ungare la hotarele noastre, care ne privesc direct", guvernul român considera: „pentru noi și pentru ambianța generală a politicii europene, e necesar ca marile Puteri Occidentale, din propria lor inițiativă, să lase să se știe, într-o formă cît mai precisă, că nu admit noi schimbări în hotarele și stările în Europa, și că sînt hotărîte să ne ajute cu toată puterea lor militară să ne apărăm granițele. O asemenea garanție este și în folosul tuturor acelora care vor să păstreze o elementară siguranță în țările europene. Dat fiind cele de mai sus, ținem să se știe că pentru ca rezistența noastră să fie cît mai efectivă și valoarea garanției hotarelor noastre cît mai reală, e nevoie ca România să fie ajutată cît mai grabnic și mai desăvîrșit în sforțarea ei de înarmare"[17]. O copie a documentului a fost transmisă de ambasada Franței la București către Quay d'Orsay în aceeași seară.[18] În urma unor convorbiri ale ministrului britanic la București (1935—1941), R.H. Hoare (1882—1954), relatate chiar a doua zi, 21 martie, de ambasadorul britanic la Moscova Comisarului poporului pentru afacerile externe al U.R.S.S., se sublinia că „România ar rezista presiunii germane, dar ea nu va fi în măsură să o facă la infinit, dacă nu va primi promisiunea unui ajutor din străinătate".[19] Astfel de speranțe aveau să fie, din nou, decepționate.

Cînd, la 22 martie, la Londra, ministrul de externe francez, Georges Bonnet,[20] în prezența premierului N. Chamberlain a spus că Germania trebuie confruntată de o rezistență polonă și română și a subliniat că Marea Britanie și Franța sînt în măsură să determine Polonia să participe „în organizarea pe care căutăm să o făurim în vederea apărării României", lordul Halifax a replicat: „Primul pas ar fi să ne gîndim la cazul particular al României și să ne asigurăm pe noi înșine (1) că România va rezista și (2) că, dacă România rezistă, Polonia o va sprijini. În vederea convingerii Poloniei să se angajeze în sprijinirea României, Marea Britanie și Franța trebuie să acorde Poloniei o promisiune confidențială că, în cazul în care Polonia va veni în ajutor, ele o vor face de asemenea"[21]. Cîteva zile după această convorbire, la 31 martie, primul ministru N. Chamberlain a anunțat, brusc, hotărîrea de a acorda Poloniei o garanție unilaterală, situația nearătînd încă nici un semn că ar evolua în direcția măsurilor de ajutorare pentru România.

Abia la 13 aprilie, șase zile după ce de pe harta politică a Europei dispăruse încă un stat, prin anexarea Albaniei de către Italia[22], Franța și Marea Britanie, cea din urmă fără tragere de inimă, au emis simultan garanții Greciei și României. În aceste condiții, după aprecierea istoricului britanic Maurice Pearton, „era clar că, în cazul în care garanția urma să nu fie doar un avertisment politicos, trebuia să i se dea o substanță economică și — deși mai vagă — militară"[23]. Așa se face că, după demersurile inițiate încă în luna iunie 1938, sosește la București, la 24 aprilie 1939, o delegație economică britanică, în frunte cu Sir Frederick Leith-Ross, consilier economic principal al guvernului (1932—1940). Începînd cu primul ministru Armand Călinescu, toți interlocutorii lui Leith-Ross „au prezentat un program de achiziții, în care armamentele și creditele în vederea alcătuirii de stocuri, care să nu lipsească în război, au fost temele dominante" (*Pearton*, p. 529).

De altfel, chiar Sir Frederick Leith-Ross transmisese, în ziua de 1 mai 1939, la Londra: „Românii fac mari eforturi pentru a fi în măsură ei înșiși să ajungă în stare de pregătire de război și dacă noi le cerem o politică activă de rezistență la cererile germane, nu este nerațional din partea lor să aștepte ca noi să mergem pe cît este posibil de departe în a-i ajuta pe planul creditelor financiare" (citat în *Pearton*, p. 530). Rezultatul acestor convorbiri de la București a fost „un paliativ cînd situația cerea în mod limpede — cum scrie M. Pearton — o mai radicală reevaluare politică" (*Ibidem*) la Londra.

Cu toată modestia rezultatelor acestor discuții și, deși guvernul român menționase, precis, lui Sir Frederick Leith-Ross cum să fie alocat împrumutul de 5 milioane lire sterline (din care 4 milioane pentru echipament destinat armatei, motociclete, avioane, ambulanțe și echipament medical), urmări practice întîrziau. Demersurile diplomatice românești pentru a urgenta satisfacerea cererilor proprii aveau loc pe fundalul unor măsuri ferme ale guvernului român de mobilizare a armatei și de intensificare a efortului intern pentru a o înzestra.

La 14 iulie, guvernul român, într-o scrisoare a premierului A. Călinescu, către premierul francez E. Daladier, a reînnoit cererile în legătură cu comanda de tancuri R-35[24]. Încă în decembrie 1937, guvernul de la București solicitase guvernului francez „fabricarea de care de luptă" în România. Se sconta ca asamblarea lor să fie făcută la Brăila, la *„Societatea Franco-Română de material de drum de fier"*, a cărei majoritate a capitalului era franceză. Dar, în pofida alarmantei situații internaționale și a „garanțiilor" din aprilie, lucrurile nu se urnesc de fel. La aproape trei săptămîni de la scrisoarea din 14 iulie și cu mai puțin de o lună înaintea războiului, guvernului român îi parvin „informații rele de la Paris. Guvernul francez înțelege să ne cedeze de la guvern la guvern și cu plata imediată acest material — 50 piese imediat și restul mai tîrziu, iar nu 150 colecțiuni complete ce urmează a fi asamblate la Franco-Română. Prin aceasta, Franco-Româna își pierde obiectul ei industrial. Esențial, în această atitudine a guvernului francez, este că, în curînd, el va părăsi acest car pe care-l va înlocui cu altul mai bun. Prin urmare, vor să scape de el și să ni-l dea nouă"[25].

---

17) *Arhiva Ministerului Afacerilor Externe* (în continuare *A.M.A.E.*) *Fond* 71/1920—1944, *U.R.S.S.*, *Vol.* 86, pp. 124—125. În acest fel se răspunsese cu promptitudine și solicitărilor guvernelor francez și britanic din 19 martie, privind eventuale acțiuni comune în situația care se crease în Europa.

18) *Documents diplomatiques français, 1932-1939. 2-e série (1936-1939), tome XV (16 Mars-30 Avril 1939)*, Paris, 1981, pp. 116—117.

19) *L'U.R.S.S. dans la lutte pour la paix...*, *Doc.* 132.

20) 1889—1973. Ministru de externe, între 10 aprilie 1938 și 13 septembrie 1939, cînd a fost numit ministru de justiție, funcție deținută pînă în martie 1940.

21) *Documents on British Foreign Policy* (în continuare *D.B.F.P.*), *Third Series*, *Vol.* IV, London, 1951, *Doc.* 484.

22) La 7 aprilie, după primirea confirmării știrilor privind invadarea Albaniei, președintele Consiliului de Miniștri al României (7 martie — 23 septembrie 1939), Armand Călinescu (1893—1939), obține de la șeful statului — cum a consemnat în *Însemnări zilnice* — printre alte măsuri, trimiterea secretarului general al Ministerului de Externe, Al. Cretzeanu, cu „o misiune specială la Paris și Londra, pentru a sonda situația reală după vizita lui Beck și a da asigurări că, în caz de război, vom merge cu Marea Britanie și Franța" (citat în *Magazin istoric*, No 2/1989, p. 28). Călătoria lui Cretzeanu a avut loc între 9 și 12 aprilie, pentru a explica poziția guvernului român, favorabilă unei garanții unilaterale anglo-franceze, și pentru a insista că cea mai bună contribuție a celor două țări la întărirea securității României este livrarea armamentului necesar completării înzestrării armatei.

23) M. Pearton, *British Policy Towards Romania 1939-1941*, *Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A.D. Xenopol", XXIII/2, 1986, Iași, p. 528.*

24) La 1 octombrie 1938, erau contractate în Franța 200 tancuri R-35, dar numai 41 au fost livrate pînă în iunie 1940.

25) Însemnare a lui V. Slăvescu din 3 august 1939. Este de menționat că, nici după izbucnirea războiului, în pofida repetatelor insistențe ale guvernului român, situația livrărilor de armament francez nu s-a modificat. Pînă la 1 ianuarie 1940, „Societatea Franco-Română" nu furnizase nici unul din cele 1 200 mortiere Brandt de 60 mm, iar din

Toată această zbatere pentru a obține mijloace de apărare era condamnată. Deja la 31 mai, Foreign Office avea ca premisa, intr-un document de sinteză (*Position of Roumanie in the event of war* — Poziția României în caz de război), conținind principalele considerațiuni care „trebuie să le avem în vedere în condițiile deciziei că dorim sau nu ca România să rămînă neutră" în caz de război: „În ceea ce privește armamentele, România va fi dependentă de furniturile din străinătate, și acestea nici Marea Britanie, nici Franța nu va fi în măsură să le asigure"[25 bis].

În același loc se mai prevedea că, „în fazele inițiale ale războiului, noi nu vom putea acorda o efectivă asistență României, fie aprovizionînd-o cu armament, fie cu propriile noastre forțe armate..."

Un astfel de mod de gîndire n-a fost alterat nici în momentul în care războiul avea să izbucnească. La 31 august 1939, în cursul unui schimb de vederi între reprezentanții marilor state majore britanic și francez, contraamiralul Chalmers sublinia: „Apărarea României este un angajament militar pe care nici Franța, nici Marea Britanie sau chiar Turcia nu sînt în stare să-l ia"[26].

Ce s-a știut despre „ce nu s-a știut"

La 19 august 1939, „după încheierea cu succes a unor negocieri prelungite", a fost semnat la Berlin un acord de credit și comerț între U.R.S.S. și Germania. Faptul a fost anunțat de un comunicat „TASS", două zile mai tîrziu. La 22 august, o altă declarație „TASS" afirma că cele două guverne „doresc să încheie un pact de neagresiune. Drept urmare, ministrul german al afacerilor externe, Herr von Ribbentrop, va sosi în scurt timp la Moscova pentru negocieri pertinente". A doua zi, Ribbentrop (1893—1946, ministru de externe, februarie 1938-mai 1945) se afla la Moscova. Încă în ajun, la sfîrșitul zilei de 22 august, premierul Armand Călinescu notase în jurnalul său: „Lovitura de teatru a acordului germano-sovietic. Socotesc situația foarte gravă. S-au înțeles oare la o împărțire a Poloniei și României?"[27]. În aceeași zi, Germania ceruse Ungariei să mobilizeze 250 000 de soldați la granița cu România.

Cursa contra cronometru a guvernului român de a asigura independența și integritatea țării intra în linia dreaptă a unei și mai periculoase crize. În condițiile de după dezmembrarea Cehoslovaciei și invadarea Albaniei, guvernul român, cum o indică numeroase documente, întreprinsese noi demersuri pentru a-și întări poziția internațională și a sonda situația în diferite capitale. În acest sens, ministrul afacerilor externe, Grigore Gafencu, a avut convorbiri la Varșovia (17 aprilie), Berlin (18—20 aprilie), Bruxelles (21—22 aprilie), Londra (23—26 aprilie), Paris (27—29 aprilie), Roma și Vatican (30 aprilie—3 mai), Belgrad (4—5 mai). La 8 mai, revenit la București, se întîlnește cu V.P. Potemkin (1878—1946), adjunct al Comisarului Poporului pentru afaceri externe al U.R.S.S. (aprilie 1937-septembrie 1940). „Am profitat de întîlnirea prelungită și cordială pe care am avut-o cu el", scria Gafencu, „pentru a-l pune la curent cu eforturile pașnice pe care le făcea România, în vederea înlăturării actelor de agresiune în regiunea Dunării inferioare. O astfel de politică, România era ferm convinsă, servea interesele U.R.S.S., fiindcă teritoriul a cărui integritate românii erau hotărîți să o apere, acoperea, împotriva oricărui pericol de invazie, frontiera Rusiei meridionale" (*Préliminaires de la guerre a l'Est*.., p. 288). Substanța acestei declarații confidențiale o regăsim la 8 iunie în sublinierea publică făcută în Adunarea Deputaților de G. Gafencu în numele guvernului și apărută în presa bucureșteană: „O Românie puternică și independentă e pentru statele din jurul nostru o chezășie de siguranță". Astfel de demersuri erau cu atît mai semnificative, cu cît în cursul convorbirilor pe care ministrul de externe român le avusese la Berlin, în aprilie, Hitler și Ribbentrop l-au avertizat „că participarea României la un sistem de securitate colectivă care ar cuprinde și U.R.S.S. și formarea de legături de asistență mutuală între țara mea și Moscova ar fi considerate la Berlin ca o tentativă de încercuire a Germaniei, *împotriva căreia Reichul era hotărît să intervină energic*" (subl. ns., *Préliminaires*.., pp. 288—289).

Declarația publică a lui G. Gafencu survenea la două zile de la transmiterea de instrucțiuni ambasadorului român la Ankara de a face o comunicare ministrului de externe al Turciei, S. Saracioglu (1887—1853, în această funcție din 1938 pînă în 1942, cînd devine prim-ministru), în perspectiva vizitei considerată atunci apropiată, la Moscova[28]. Raportînd la București, cum a aplicat instrucțiunile primite, ambasadorul arăta că „a insistat asupra faptului că România are o atitudine amicală față de Rusia, refuzînd să participe la orice grupare sau acțiune îndreptate împotriva ei și că, prin atitudinea de absolută independență și de rezistență hotărîtă față de presiunile din altă parte, acoperă frontierele de sud ale Rusiei, dar că această politică o poate urma cu succes numai dacă granițele ei răsăritene nu sînt puse în discuție și e sigură că va avea în dosul acestora o țară prietenă" (*A.I.S.I.S.P., Fond 3, Dosar 365).* La 26 iulie, conform Jurnalului lui A. Călinescu, în timpul pregătirii convorbirilor șefului statului român cu președintele Turciei, primul ministru opina în legătură cu avantajul unei asemenea întîlniri: „1. Se va întări legătura noastră cu Turcia; sprijin eficace. 2. Se vor întări garanțiile franco-engleze. 3. Se va putea încerca prin turci o ameliorare a raporturilor cu Sovietele. Aș dori un pact de neagresiune cu acestea..." (*A.I.S.I.S.P., Fond 2, Dosar 13, pp. 29—30).* Cînd s-au întîlnit la Istanbul, la 11 august, șeful statului român i-a spus președintelui turc: „România poate oferi Rusiei, în schimbul recunoașterii definitive a unirii Basarabiei, ceva real și mult mai important: rezistența înverșunată a tuturor forțelor sale în fața unei agresiuni germano-ungare și deci apărarea de invaziune a Rusiei de sud" (*A-M.A.E., Fond* 71/U.R.S.S., *Dosar* 1324).

Zarurile fuseseră, însă, aruncate. La 17 august, Sumner Welles (1892—1961), subsecretarul de stat american (1937—1943), l-a convocat pe ambasadorul britanic la Washington, Sir Ronald Lindsay (1930 — sfîrșitul lui august 1939), și i-a dezvăluit că baza politică a unui pact germano-sovietic fusese convenită. „Imediat, Lindsay a telegrafiat la Londra. Telegrama lui a sosit la Departamentul de comunicații al Foreign Office-ului la 9,30 a.m., a doua zi. A urmat o întîrziere misterioasă. Telegrama descifrată nu a ajuns la Departamentul central, căruia îi era adresată, decît în 22 august. Frank Roberts a însoțit-o de un referat cuprinzînd o considerabilă atenuare a faptului: «Este mare păcat că această telegramă nu a fost descifrată decît patru zile după primire, ceea ce are ca rezultat că «am fost luați prin surprindere în această dimineață»". (Citat în *Andrew*, p. 427). Această remarcă justificativă, a unui înalt diplomat din Departamentul central, poate fi evaluată, după 50 de ani, ca avînd mai curînd un caracter anecdotic. Din păcate, nici în prezent nu se poate reconstitui cu precizie ce s-a știut în epocă în cancelariile guvernamentale în legătură cu preliminariile și conținutul complet al pactului din 23 august 1939 și de ce sumedenie de lucrări istoriografice se rezumă la a relua doar din amintirile diplomatului american Charles Bohlen (1904—1974), pe atunci prim-secretar la ambasada S.U.A. la Moscova, apărute în 1973[29], și cele publicate mult mai tîrziu, în 1981, ale lui Hans Heinrich «Johnny» Herwarth von Bittenfeld[30], în momen-

1937 au fost livrate doar 72 tunuri antitanc de 47 mm Schneider din cele 1 600 contractate (*Istoria infanteriei Române*, vol. II, București, 1985, p. 231).

25 bis) *A.S.B., Colecția Microfilme Anglia, Rola 276, cadrul* 65

26) *Anglo-French Staff Conversation, 1939. United Kingdom Delegation, Romania's Attitude on the Outbreak of War, A.S.B., Colecția Microfilme Anglia, Rola* 276, *cadrul* 131.

27) A.I.S.I.S.P., Fond 2, Dosar 11, p. 9.

28) Din inițiativa părții sovietice, vizita însă a avut loc în a doua jumătate a lunii septembrie.

29) C. Bohlen, *Witness to History 1929-1969*, New York, 1973, capitolul cinci: *A source in the Nazi Embassy*, pp. 67—87.

30) *Against two Evils*, London, 1981, capitolul 11. C. *Andrew* consideră că relatările lui Bohlen și Herwarth „sînt în deplin acord" (p. 559).

tul respectiv Secretar II la ambasada germană în U.R.S.S., care transmitea lui Bohlen informaţii secrete. Primul semnal privind „o schimbare în politica germană faţă de Uniunea Sovietică" a fost furnizat la 16 mai 1939. Începînd de la 20 mai, ambasada S.U.A. la Moscova a transmis Departamentului de Stat, în mod regulat, rapoarte cuprinzînd toate fazele negocierilor care au condus la semnarea pactului sovieto-german, iar, la 15 august, despre baza politică în vederea încheierii pactului, inclusiv că guvernul german era pregătit să discute, în prealabil, cu guvernul sovietic „orice problemă teritorială din Europa răsăriteană."

Rămîne de aprofundat care au fost cauzele reale că Statele Unite nu au avertizat cel puţin Marea Britanie în legătură cu informaţiile pe care le deţineau. Apare, însă, în prezent, cu tot mai mare certitudine, că, încă în primăvară, atît la Londra, cît şi la Paris au existat suficiente avertismente, precum şi informaţii secrete că, în cazul în care nu se ridică o barieră puternică împotriva Germaniei, aceasta va ajunge la un aranjament cu U.R.S.S. Chiar Chamberlain cunoaşte, cum rezultă dintr-o scrisoare din 25 mai 1939, că în propriul său guvern „cei care pledau/ pentru o alianţă cu U.R.S.S. — E.P./ spuneau că, dacă noi nu vom fi de acord, Rusia şi Germania vor ajunge la o înţelegere" (Citat în R. Douglas, p. 31). Cînd, la 11 august, misiunile militare britanică şi franceză au sosit la Moscova, după ce, la 25 iulie, guvernul de la Londra şi, a doua zi, cel de la Paris acceptaseră, în sfîrşit, propunerea guvernului sovietic de încheiere a unei convenţii militare tripartite[31], la dispoziţia autorităţilor engleze „existau rapoarte periodice privind apropierea germano-sovietică de mai bine de trei luni", după cum relevă, în istoria serviciilor secrete britanice, C. Andrew *(op.cit.*, p. 423). Acelaşi autor indică, în afara unor relatări din presa americană *(Saturday Evening Post)*, datînd din aprilie 1939 şi privind „o apropiere sovieto-nazistă", şi numeroase informaţii secrete primite din surse germane cu o bună poziţie, inclusiv asupra persoanei care va negocia la Moscova acordul comercial şi data plecării ei din Berlin (22 mai), precum şi asupra a ceea ce se urmăreşte şi a mijloacelor la care se va recurge, precum şi a pregătirilor în vederea atacării Poloniei *(ibidem*, pp. 423—425).

Ce se ştia la Paris? Să ne amintim că, în 1969, în ajunul împlinirii a 30 de ani de la izbucnirea războiului, în legătură cu publicarea unui articol *(A Berlin: les dernières heures de la Paix*, al generalului Stehlin, atunci deputat la Paris), istoricul şi publicistul André Fontaine, arătînd că autorul „era pe atunci ataşat adjunct al aerului, adică în fapt ofiţer de informaţii", sublinia: „cîteva luni înaintea/ invaziei germane a Poloniei — E.P./, el a fost contactat de un colaborator al lui Goering[32] care l-a pus la curent cu conversaţiile de desfăşurare pentru încheierea unui pact de neagresiune germano-sovietic"[33]. Dacă Fontaine nu menţiona vreo sursă de arhivă, în schimb, cînd s-a putut cerceta Fondul documentelor fostului premier E. Daladier, într-o sinteză întocmită la Quay d'Orsay, la 22 august 1939 *(A.S. indications données par notre Ambassadeur à Berlin sur l'éventualité d'un rapprochement germano-russe)*, putea fi întîlnită şi *Lettre nr. 392/7 mai 1949*, de la ambasada Franţei la Berlin: „Declaraţia unei personalităţi germane făcută unui colaborator al ambasadei": „... Nu aţi fost frapat că, în ultima sa cuvîntare, /Hitler/ nu a făcut nici un fel de aluzie la Rusia. Nu aţi remarcat modul înţelegător în care presa de azi dimineaţă, care de altfel a primit instrucţiuni precise în această privinţă, vorbeşte de Molotov/ care devenise de la 3 mai şi Comisar al poporului pentru afaceri externe — E.P./ şi de Rusia. Probabil, v-a parvenit cîte ceva asupra unor tîrguieli ce au loc şi a călătoriei ambasadorului şi ataşatului militar al U.R.S.S. la Moscova; ambii au fost primiţi în ajunul plecării, primul de d. von Ribbentrop, al doilea la Înaltul Comandament al Wehrmachtului şi au fost puşi perfect la curent cu punctul de vedere al guvernului Reichului. «Nu pot să vă zic mai mult, dar veţi afla într-o bună zi că e ceva în mişcare la Răsărit (dass etwas im osten im Gange ist» *C* /funcţionar al ambasadei/: Cum împăcaţi dv. această orientare nouă cu declaraţia făcută de Fuhrer într-unul din discursurile sale, că nu există decît o singură ţară cu care el nu se va putea împăca niciodată: Rusia Sovietelor? *X* [sursa germană], conchizînd răspunsul printr-un gest evaziv, a reluat că nu este vorba de a se acorda prea multă valoare cuvintelor. «Cînd este vorba de executarea unui plan nu de consideraţiuni juridice sau ideologice se ţine seama. Sînteţi bine plasat pentru a şti că un rege foarte catolic nu a ezitat, altădată, să intre în alianţă cu turcii»". (A.I.S.I.S.P., Fond XIV, *dosar* 2988, p. 53).

La 7 iulie (Telegramme nr. 1858) intervine o confirmare şi din alte surse decît cele germane: „Dl. Kiosseivanov/ 1884—1960, ministru de externe din 1935 şi prim-ministru al Bulgariei între noiembrie acelaşi an şi februarie 1940/ a desprins, din întrevederile avute la Berlin, impresia că ţelurile apropiate ale Reichului rămîn îndreptate spre Dantzig şi Polonia [«în anturajul lui se afirmă că se ştie dintr-o foarte bună sursă că germanii desfăşoară acum la Moscova negocieri politice importante» *(A.I.S.I.S.P., Fond* XIV, *Dosar* 2988, p. 55)[34].

După război, Herwarth a revenit în serviciul diplomatic ca primul ambasador al R.F.G. la Londra.

31) Negocierile au fost întrerupte la 21 august. La 27 august, ziarul *Izvestia* a publicat un interviu cu mareşalul K.E. Voroşilov (1881—1969, Comisar al poporului pentru afaceri militare şi marine din 1925, iar, din 1934, Comisar al poporului pentru apărare) în care şeful misiunii militare sovietice afirmase: „Negocierile militare cu Anglia şi Franţa nu au fost întrerupte deoarece U.R.S.S. a încheiat un pact de neagresiune cu Germania. Dimpotrivă, U.R.S.S. a încheiat pactul de neagresiune cu Germania, ca urmare *inter alia*, a faptului că negocierile cu Franţa şi Anglia au ajuns la un impas, datorită unor dificultăţi de netrecut" *(Soviet Documents on Foreign Policy. Selected and edited by Jane Degras. Volume* III, *1933–1941*, London, 1953, p. 362). Examinînd aserţiunile pretinzînd că întreruperea negocierilor anglo-franco-sovietice s-ar datora, în exclusivitate, Poloniei şi României, istoricii M. Muşat şi I. Ardeleanu subliniază că ele nu sînt confirmate de documente. „Dacă asupra poziţiei Poloniei, aprecierile îndeobşte formulate nu comportă discuţii, cele făcute la adresa României, în sensul că s-a alăturat atitudinii guvernului polon, sînt total lipsite de obiectivitate, mai ales referitor la faptul că guvernul român ar fi respins propunerea privind acordarea dreptului de trecere a trupelor sovietice. Guvernul român nu a fost întrebat nici de cel britanic, nici de cel francez" (M. Muşat, I. Ardeleanu, ***România după Marea Unire, Vol. II, Partea a II-a, noiembrie 1933-septembrie 1940***, Bucureşti, 1988, p. 1513). Eroarea mai sus menţionată, pe care o fac unii autori, e cu atît mai regretabilă, cu cît, încă din 1946, G. Gafencu scrisese că Marea Britanie şi Franţa n-au informat guvernul de la Bucureşti despre conţinutul negocierilor şi *nici* de întrebarea sovietică privind o autorizare a trupelor U.R.S.S. de trecere prin România: „Puterile occidentale nu l-au informat despre ultimele negocieri; nu i s-a comunicat deloc întrebarea pusă de mareşalul Voroşilov, guvernul român nu a fost sesizat de nici o cerere şi nu a fost pus în situaţia de a lua nici o decizie; s-a socotit oare la Londra şi la Paris — în urma convorbirilor pe care le avusesem acolo — că se putea conta pe un răspuns afirmativ al României în momentul decisiv? Oricare ar fi /situaţia/, *nici o responsabilitate nu revine României în eşecul negocierilor*" (sublinierea lui Gafencu, *Derniéres jours de l'Europe*... p. 237). E semnificativ, de altfel, şi faptul că în interviul apărut în *Izvestia* se vorbeşte doar de cererea privind autorizarea trecerii prin teritoriul polonez şi răspunsul guvernului de la Varşovia.

32) Herman Goering (1893—1946), numit comandant-şef al Luftwaffe (1935), Comisar plenipotenţiar pentru planul de patru ani (1936), ministru al economiei (1937), mareşal (1938), preşedinte al Consiliului Reichului pentru apărarea naţională şi succesor al lui Hitler (1939).

33) A.F., *Trente ans après l'invasion de la Pologne. Les dernières heurs de la paix*, *Le Monde*, 31 août — 1-er septembre 1969, p.1. Articolul generalului Stehlin, referindu-se la intervalul 24 august — 2 septembrie, a apărut în pagina 5.

34) La 24 august 1939, ambasadorul Franţei la Berlin /1938—1939/, R. Coulondre, comunica la Quay d'Orsay: „Conform unor cuvinte atribuite Secretarului de Stat Lammers /1879—1962, şeful administraţiei la cancelaria Reichului/, Berlinul şi Moscova ar fi decis să stabilească pe Vistula frontiera lor comună... Reichul şi Rusia

Drumul spre pactul Ribbentrop-Molotov

„La 23 august /1939/, ora 3 şi 30 minute după-amiază, s-a desfăşurat prima întrevedere între V. Molotov /1890—1986/, preşedintele Consiliului Comisarilor Poporului /şeful guvernului, 1930—1941/ şi Comisar al poporului al afacerilor externe al U.R.S.S. /ministru de externe 1939—1949 şi 1953—1956) şi Dl. von Ribbentrop, ministrul de externe al Germaniei. Convorbirea a avut loc în prezenţa lui I. Stalin şi ambasadorului german /1934—1941/, dl Schulenberg (1875—1944), şi a durat circa trei ore. După o întrerupere, la ora 10 seara, întrevederile au fost reluate şi s-au încheiat prin semnarea unui pact de neagresiune, al cărui text este următorul... /continuă cu textul/. *Izvestia*, Moskva, 24 august 1939, reprodus în *Sputnik*, Moscou, Août 1989, p. 112).

Pe baza istoriografiei sovietice din ultimii ani, se poate reconstitui, deocamdată, cum s-a ajuns aici, în felul care urmează: Avînd ca premisă toastul rostit de V.M. Molotov, în noaptea de 23 august 1939, în care acesta îi arăta lui Ribbentrop că Stalin a inaugurat o schimbare a raporturilor politice prin discursul din 10 martie/ Raportul la Congresul al XVIII-lea al P.C. (b) al U.R.S.S., 10—21 martie 1939], „mesaj bine primit în Germania", prof. dr. V. Dasitcev scrie: „Analiza intervenţiilor la Congresul XVIII al P.C. (b) nu lasă să subziste nici un dubiu: Molotov avea motive să facă declaraţia susmenţionată. Probabil, cu o singură rectificare: hotărîrea de convocare a celui de-al XVIII-lea Congres a fost adoptată la plenara C.C. al partidului în ianuarie 1939 şi, în aceeaşi perioadă, a fost definită linia sa politică: schimbarea politicii lui Stalin faţă de Germania a fost operată înainte de luna martie 1939". Acelaşi autor remarcă absenţa între delegaţii la congres a lui M.M. Litvinov (1876—1951, comisarul poporului pentru afaceri externe), „partizan ferm al politicii securităţii colective şi adept permanent al ideii apropierii de Franţa şi Marea Britanie pentru a se opune agresiunii fasciste. Acest fapt dovedeşte că, de acum, Stalin aruncase la coş politica securităţii colective" *(Les Nouvelles de Moscou*, No. 35/2242/ 27 août 1989, p. 16). Că semnalul emis prin aluzia publică din 10 martie privind „eventuala apropiere" de Berlin a fost receptat în capitala Reichului rezultă din memoriile lui P. Kleist, apărute în 1971, consilier pentru Europa răsăriteană al ministrului de externe german, care a primit, la 7 aprilie 1939, „instrucţiuni corespunzătoare. La ordinul direct al lui J. Göbbels /1897—1945/, ministrul propagandei /1933—1945/, presa germană a schimbat tonul reducînd volumul materialelor sale antisovietice. Diplomaţii germani au propus apoi lărgirea relaţiilor comerciale şi economice sovieto-germane. La 17 aprilie 1939, E/rnst/ von Weizsäcker /1882—1951, ministru secretar de stat la afaceri externe 1937—1943/, a declarat lui A.F. Merekalov, reprezentantul plenipotenţiar sovietic la Berlin /1938—1939, care venise să facă un demers în vederea deblocării contractelor sovietice de armament la uzinele din teritoriul cehoslovac ocupat de Germania/: «Germania are divergenţe politice de principiu cu U.R.S.S. Totuşi, ea vrea să dezvolte raporturile economice»"[35]. După mai puţin de o lună, însărcinatul cu afaceri sovietic la Berlin, G. Astahov, a fost invitat la Ministerul de externe al Reichului, unde l-a avut ca interlocutor pe J. Schnurre, şeful sectorului Europa de răsărit din Departamentul de politică economică. Schnurre a consemnat că a „comunicat că ne-am declarat de acord cu executarea contractelor de livrare sovietice cu Uzinele Skoda... S-au şi dat dispoziţiile corespunzătoare... Astahov a primit această informaţie cu vizibilă satisfacţie... S-a informat dacă nu am dori să reluăm, în curînd, tratativele /economice/ întrerupte în februarie... Apoi, Astahov a adus vorba de înlăturarea lui Litvinov /anunţată public la 3 mai/, încercînd, fără a pune întrebări directe, să afle dacă acest eveniment ne-ar putea face să ne modificăm atitudinea faţă de Uniunea Sovietică" *(Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik, Serie* D., *Band* VI, Baden-Baden, 1956, Doc. 332). În ce priveşte destituirea lui M.M. Litvinov, un alt element, după cum îşi aminteşte un diplomat sovietic, l-a constituit faptul că forul conducător „nu era satisfăcut de politica axată prioritar pe cooperarea cu Anglia şi Franţa, pe participarea la Societatea Naţiunilor" (/Ambasador/ A. Rochtchine, *Le Commissariat aux affaires étrangères à la veille de la guerre*, în *La Vie Internationale* Moscou, No. 5/1988, p. 109)[36].

De la 15 mai 1939, partea germană a început demersuri active pentru „îmbunătăţirea raporturilor" bilaterale, accentuînd spre sfîrşitul lunii iulie şi asupra sferei politice şi intensificîndu-le din momentul anunţării convorbirilor militare anglo-franco-sovietice, ce urmau să aibă loc la Moscova. La 15 august, pentru a treia oară, într-o jumătate de lună, guvernul german a subliniat guvernului sovietic că „nu există între Mările Baltică şi Neagră nici o problemă imposibil de rezolvat spre deplina satisfacţie a celor două părţi. Este vorba mai ales de problemele Mării Baltice, statelor baltice, Poloniei, sud-estului etc." (Citat în *Sipols*, p. 137)[37]. În legătură cu declaraţia guvernului de la Berlin din 15 august, Comisarul poporului pentru afaceri externe, V.M. Molotov, a comunicat, după două zile, ambasadorului german la Moscova, F. von Schulenburg, că guvernul său ar „putea încheia un pact de neagresiune sau să se confirme pactul de neutralitate din 1926, cu adoptarea simultană a unui protocol special atestînd interesarea părţilor contractante faţă de anumite probleme ale politicii externe, avînd în vedere că protocolul va constitui un element organic al pactului" *(Ibidem*, p. 138). La 19 august, ambasadorului i-a fost remis proiectul Pactului de neagresiune *(Ibidem*, p. 139), a cărui parte componentă urma să fie protocolul special, ce avea să fie semnat concomitent.

Protocolul adiţional secret consemna rezultatul convorbirilor „strict confidenţiale", privind „delimitarea sferelor respective de interes în Europa răsăriteană": „1. În cazul unei transformări teritoriale şi politice a teritoriilor aparţinînd statelor baltice (Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania), frontiera nordică a Lituaniei va reprezenta frontiera sferelor de interes, atît ale Germaniei, cît şi ale U.R.S.S... 2. În cazul unei transformări teritoriale şi politice a teritoriilor aparţinînd statului polonez, sferele de interes, atît ale Germaniei, cît şi ale U.R.S.S. vor fi delimitate aproximativ pe linia rîurilor Narev, Vistula şi San... 3. În privinţa Europei sud-estice, partea sovietică accentuează interesul pe care-l manifestă pentru Basarabia. Partea germană îşi declară totalul « désintéressement» /în franceză, în document/ politic faţă de aceste teritorii. 4. Acest protocol va fi considerat, de ambele părţi, ca strict secret" *(Documents on German Foreign Policy 1918-1945, Series D, Volume* VII, August 9-September 3, 1939, London, 1956, *documentul* 229)[38].

---

sovietică vor revizui, de asemenea, de comun acord frontierele statelor baltice şi ale României" *(Le Livre Jaune Français... Doc.* 232).

35) Citat în V. Sipols/ vicepreşedinte al Consiliului ştiinţific al Academiei de ştiinţe a U.R.S.S./, *Quelques mois avant le 23 août 1939, La Vie Internationale* /Moscou/, Juin, No. 6,' 1989, p. 128. Studiul redă o serie de fragmente din documente de arhivă sovietice inedite.

36) Într-o convorbire cu ministrul României la Moscova (N. Dianu), M. M. Litvinov îi declarase la 8 februarie 1939: „Politica d-voastră actuală este urmărită cu simpatie la noi" *(A.M.A.E., Fond* 71/U.R.S.S., *Dosar* 135). În ce îl priveşte pe L. Bezimenski, acesta releva: „Maxim Litvinov preconiza că, în pofida tuturor divergenţelor, noi trebuie să căutăm să negociem cu puterile occidentale" *(Moskovskie Novosti*, No. 366 (426), 4.09.1988, p. 8).

37) Încă la 12 august, Astahov, după o nouă întîlnire cu Schnurre, cu care avea convorbiri, de acum regulate, şi fusese primit şi de Ribbentrop şi de Weizsäcker, raportase la Moscova că germanii „erau, evident, neliniştiţi de negocierile noastre cu militarii anglo-francezi, ei nefăcînd economie de argumente şi de promisiuni pentru a parveni un eventual acord militar. În acest scop, după opinia mea, ei sînt gata acum la declaraţii şi gesturi absolut imposibile cu o jumătate de an în urmă. Renunţarea la ţările baltice, la Basarabia, la Polonia răsăriteană (fără a mai vorbi de Ucraina) reprezintă, în acest moment, minimum pe care germanii sînt gata să le accepte fără lungi discuţii, în scopul de a obţine de la noi permisiunea de neintervenţie în conflictul cu Polonia" (Citat în *Sipols*, p. 136).

38) După observaţia profesorului american John Lukacs „cei mai mulţi istorici au trecut cu vederea importantul memorandum pe care Ribbentrop l-a scris pentru Hitler la 24 iunie 1940, cînd ultimul a ridi

DIN CULISELE DIPLOMATICE ALE ANULUI 1939

După opinia istoricului sovietic, dr. D. Proektor, „printre avantajele pe care, în concepțiile de atunci ale lui Stalin, le oferea tratatul cu Hitler, era și posibilitatea de a obține o poziție strategică mai favorabilă în Europa Centrală și pe litoralul Balticii — să se deplaseze spre vest granița, pentru a crea o nouă zonă strategică sau un cordon de siguranță, fără a se ține seama de complicatele consecințe de ordin național, politic și moral ce se nășteau pentru țările vecine... În plan politico-strategic pe termen lung, aceste avantaje s-au dovedit iluzorii. Timpul cîștigat nu a fost suficient folosit pentru pregătirea armatei. Hitler căpătase libertate de acțiune în Europa. Pactul a generat o serie de noi probleme de ordin politic, moral, nu ne-a salvat de la război". Același reputat istoric militar sovietic apreciază și faptul că, prin acest act, „erau abandonate principiile ideologice ale mișcării comuniste privind lupta împotriva fascismului" (Aut. cit., *Al doilea război mondial. Reflecțiile unui istoric.* Revista *Uniunea Sovietică*, No. 5(470), 1989, p. 26).

Ultima săptămînă de pace

„Conciliatorii" de la Londra au fost șocați de semnarea pactului, dar nu-și pierduseră speranța de a ajunge la un aranjament cu Berlinul și de a drena agresiunea hitleristă, despre ale cărei pregătiri dețineau suficiente informații secrete, în direcția U.R.S.S., și îndemnau activ Polonia la „flexibilitate" în privința pretențiilor Germaniei. La 28 august, David Boyle, asistentul personal al șefului Serviciului Secret /Secret Intelligence Service — S.I.S./, a fost expediat la Berlin, cu avionul personal al ambasadorului britanic, cu misiunea „de-a-l atrage pe Göring" la Londra. Proiectul a eșuat, dar însăși intenția arată cît de puternică rămăsese obsesia unui nou „München"[39].

Rulоul compresor al războiului era în mișcare și nimic nu părea să-l mai oprească. Cînd în primele ore ale zilei de 24 august, conform amintirilor lui A. Speer /1905—1981, arhitect și favorit al lui Hitler, ministrul armamentelor 1942—1945/, care se afla în acea noapte la Berghof, lui Hitler i-a parvenit știrea semnării pactului, el a început să strige: „L-am obținut! L-am obținut!" *(aut.cit., Inside the Third Reich*, London, 1970, p. 176). Deja în ajun, în fața înalților comandanți militari, așezați ca elevi pe scaune, Hitler le declarase, de la un pupitru, în legătură cu iminența semnării pactului: „Am smuls această armă — ajutorul rusesc — din mîinile puterilor occidentale. Acum este posibil să dăm lovitura în inima Poloniei. Calea unei soluții militare este liberă de orice constrîngere omenească"[40]. La aceeași consfătuire, Hitler i-a asigurat pe generalii săi că va „da un motiv propagandistic pentru începerea războiului" și că „să nu-și bată capul dacă va fi plauzibil sau nu. Învingătorul nu va fi întrebat dacă a spus sau nu adevărul. Începînd și desfășurînd un război, nu dreptul contează, ci victoria".

„Motivul propagandistic" a fost complet demolat în cursul deliberărilor Tribunalului Militar Internațional, cînd documentele pertinente capturate și audierea responsabililor mistificării, produse în noaptea de 31 august/ 1 septembrie 1939, au demonstrat că așa-numitul atac asupra postului de radio Gleiwitz (Gliwice), localitate din vecinătatea graniței germane de atunci, fusese montat în întregime de S.S. și că soldații în uniformă poloneză erau ... germani.

Declarația lui Hitler din 22 august era în concordanță cu opinia sa asupra diplomației în general, la care s-a referit, la 26 martie 1946, în fața Tribunalului Militar Internațional, martorul Adolf Freiherr /baron/ Steengrach von Moyland /diplomat de carieră, din mai 1943 pînă în mai 1945, Secretar de stat în Ministerul de externe/: „Diplomația este o înșelătorie, tratatele sînt copilării. Ele sînt respectate atît cît par să fie utile părților" *(T.M.I.N.*, t.x., p. 115).

În timpul acelorași deliberări, procurorul general adjunct britanic, Sir David Maxwell Fyfe, a citat din stenograma mai sus menționatei consfătuiri „în cursul căreia Hitler a anunțat că Axa a decis să «lichideze» unele /țări/ neutre". În document se mai consemna: „Vorbind de o manieră generală, ar fi bine să lichidăm pe pseudoneutri unul după altul". În categoria „neutrilor nesiguri", Hitler includea Iugoslavia și România. „Între țările balcanice, Axa nu se poate sprijini deplin decît pe Bulgaria, care, într-un anume sens, este aliatul natural al Italiei și Germaniei" *(T.M.I.N., IV, pp. 7-8)*.

După ce, abia revenit la Berlin, Ribbentrop îi făcuse o relatare directă, în dimineața de 25 august, Hitler l-a pus la curent și pe Mussolini cu rezultatele negocierilor. El sublinia că pactul „trebuie să fie privit ca cel mai mare cîștig posibil pentru Axă". Dacă în cuvîntarea din 22 august, în fața comandanților militari, Hitler apreciase că România era izolată, în scrisoarea către Mussolini el a fost și mai categoric: „Pactul este necondiționat și include, totodată, obligația de consultări în toate problemele afectînd Rusia și Germania. Vă pot spune, Duce, că, prin aceste aranjamente, este asigurată atitudinea favorabilă a Rusiei în cazul oricărui conflict și că *posibilitatea intrării României într-un astfel de conflict nu mai există!* Chiar Turcia, în aceste împrejurări, nu poate întrevedea decît o revizuire a poziției sale anterioare. Repet însă, încă o dată, *România nu mai este în situația de a lua parte la un conflict „împotriva Axei"* (/sublinierile aparțin documentului/ Royal Institute of International Affairs, *Documents on International Affairs 1939–1946, Volume I, March – September 1939*, London, 1951, p. 185, D.G.F.P., *Volume VII, Series D, Doc. 266)*. Autorii britanici A. Read și D. Fisher apreciază că Hitler urmărea, printre altele, făcînd mai sus menționatele afirmații „să-l impresioneze pe prietenul său [Mussolini] că va fi în stare să-și înfăptuiască planurile în Balcani, fără vreo interfe-

---

cat probleme în legătură cu pretenția lui Stalin asupra Basarabiei. Memorandumul se referea la o directivă secretă pe care Hitler i-a dat-o lui Ribbentrop înaintea călătoriei, celei din urmă, la Moscova, în august 1939: o directivă care a dispărut din arhivele germane" *(op.cit.*, p. 45). Într-adevăr, în memorandumul său, care începe cu relatarea textului Protocolului adițional secret în legătură cu Basarabia, Ribbentrop scrie: „În timpul delimitării sferelor mutuale de interes în Europa răsăriteană, sovieticii au subliniat interesul lor în Basarabia, cînd Europa de sud-est a fost menționată. Cu acest prilej, am declarat total dezinteresul nostru în problema Basarabiei. Am ales o formulare de *natură generală* pentru protocol. Aceasta s-a făcut astfel: cînd problemele Europei sud-estice erau discutate, am declarat în termeni generali că Germania era dezinteresată *din punct de vedere politic* în aceste zone, adică în Europa de sud-est. Interesul economic al Germaniei în aceste teritorii a fost subliniat de mine în mod cît mai șters. Acestea erau în concordanță cu instrucțiunile generale date de Führer pentru Europa sud-estică și, de asemenea, așa cum îmi reamintesc, cu o directivă specială a Führerului pe care am primit-o înaintea plecării la Moscova, în care Führerul m-a autorizat să declar dezinteresul german în teritoriile Europei sud-estice, chiar pînă la Constantinopol și Strîmtori" *(D.G.F.P., Volume X, The War Years, June 23-August 31, 1940*, London, 1957, *Doc.* 10).

39) Șeful S.I.S., amiralul H. Sinclair, aranjase, și cu concursul ambasadorului britanic la Berlin, ca, la 23 august 1939, Göring să vină pentru convorbiri secrete cu N. Chamberlain. La 21 august, primul ministru britanic își dăduse asentimentul, dar, avînd în vedere semnarea Pactului de la Moscova, Hitler n-a mai aprobat la 22 august călătoria *(Andrew*, pp. 429—430; vezi și *1939 - Zvonuri de război și război*, în *Lumea '89. Caiet de vacanță*, pp. 187—188).

40) Citat în W. Carr, *Poland to Pearl Harbor, The Making of the Second World War*, London, 1985, p. 63. Directiva lui Hitler pentru „Fall Weiss" (Cazul Alb), invazia Poloniei („oricînd începînd de la 1 septembrie 1939"), a fost dată încă la 3 aprilie. La 23 mai 1939, înalții reprezentanți ai marelui stat major al armatei „i-au supus lui Hitler planurile de înaintare și operațiuni împotriva Poloniei" (W. Warlimont, *Inside Hitler's Headquarters 1939–1945*, London, 1964, p. 22. Din august 1938, autorul a fost șeful secției apărare națională /Secția L/ și șef al Statului major pentru operațiuni al O.K.W.).

tenţă din altă parte" *(The Deadly Embrace*, p. *272)*.

Nimic nu părea să modifice, însă, optimismul care prevala la Paris şi Londra. La 27 august, şeful de Stat Major al Apărării Naţionale, general M. Gamelin /1872—1958/, declara: „Polonezii vor rezista cel puţin 6 luni şi noi vom veni în ajutorul lor prin România" (Citat în N. Bethell, *The War Hitler Won, September 1939*, London, 1972, p. 35). Chiar în aceeaşi seară de 27 august, ambasadorul francez la Bucureşti, A. Thierry (1885—1961), transmisese la Quay d'Orsay următoarea telegramă: „Dl Gafencu mi-a făcut în legătură cu Polonia o importantă declaraţie („România va accepta să aprovizioneze şi să lase să fie aprovizionată Polonia cu arme şi muniţii"). În plus, el a făcut să înţeleg că nu se va lăsa tulburat de eventualitatea unui ultimatum al Reichului pe care un astfel de ajutor acordat Varşoviei îl va atrage, probabil, asupra guvernului de la Bucureşti" *(A.I.S.I.S.P. Fond* XIV, *Dosar* 2987, *Vol. II*, p. 228). De altfel, la 18 august, Ministerul de externe francez transmisese, prin ambasada de la Londra, la Foreign Office o comunicare a lui A. Thierry, în urma unei convorbiri cu primul ministru A. Călinescu: „Guvernul român este gata să ia în considerare distrugerea prealabilă a puţurilor /de petrol/ în caz de necesitate. El ar accepta, pentru această distrugere, un concurs tehnic franco-englez" *(Ibidem, Dosar* 2988, p. 104).

Ultima zi înaintea dezlănţuirii războiului apare ca o apoteoză a iluziilor şi ocaziilor pierdute, a neînţelegerii că nimic nu subminează mai mult propria situaţie a unei ţări decît distrugerea ori subminarea independenţei altor ţări, ca şi încercările de a „rezolva" anumite probleme pe spezele altuia. Nu vom reveni acum asupra freneticei activităţi diplomatice din acea zi de 31 august, în care Hitler dăduse directiva definitivă a atacării Poloniei. Să consemnăm că, în aceeaşi zi, V.M. Molotov a rostit o cuvîntare în faţa Sesiunii a IV-a (specială) a Sovietului Suprem al U.R.S.S. în legătură cu negocierile cu Marea Britanie şi Franţa şi pactul de neagresiune cu Germania. El a declarat, între altele: „Principala importanţă a pactului sovieto-german de neagresiune rezidă în faptul că cele două state cele mai mari din Europa au căzut de acord să pună un punct final duşmăniei dintre ele, să elimine ameninţarea de război şi să trăiască în pace una cu cealaltă, îngustînd, în consecinţă, zona ostilităţilor posibile în Europa" *(Soviet Documents on Foreign Policy*, p. 369). Astfel de aserţiuni aveau să fie suplimentate, după un an, de V.M. Molotov în cuvîntarea din 1 august 1940, la cea de-a VII-a Sesiune a Sovietului Suprem: „Acest acord/ de neagresiune/, respectat în mod strict de către guvernul nostru, a înlăturat posibilitatea de fricţiune în relaţiile sovieto-germane, cînd au fost întreprinse măsurile sovietice de-a lungul frontierei noastre apusene, şi, în acelaşi timp, a dat Germaniei un sentiment calm de securitate în Răsărit. Creşterea populaţiei Uniunii Sovietice în ultimii ani depăşeşte 23 milioane" *(Ibidem*, pp. 463, 465). Dat fiind că unii istorici străini se agaţă de faptul că „în 1939, Churchill a denumit aceasta (urmările pactului de neagresiune pentru Uniunea Sovietică — E.P.) drept crearea unui „Front răsăritean pe care Germania nu va îndrăzni să-l atace", deşi, în lumina faptelor bine cunoscute din 1941, n-ar mai merita să reluăm astfel de „argumente", să le examinăm, totuşi, pe scurt. Într-adevăr, în memoriile sale apărute în 1948, Churchill şi-a însuşit punctul de vedere: „În ceea ce priveşte partea sovietică, trebuie spus că nevoia lor vitală era să ţină desfăşurarea poziţiilor armatelor germane cît mai la vest posibil şi să dea ruşilor mai mult timp pentru a-şi aduna forţele din toate părţile imensului lor imperiu" *(Op. cit., p. 346)*. De asemenea, la 1 octombrie 1939, W. Churchill, care era Prim Lord al Amiralităţii, a justificat parţial pactul de neagresiune sovieto-german, într-o cuvîntare publică: „Faptul că armatele ruseşti să stea pe această linie /frontiera germano-sovietică din Polonia centrală/ a fost, în mod limpede, necesar"[41]. Relevînd caracterul viciat al unor astfel de argumente, istoricii sovietici F. Kovalev şi O. Rjevski scriau, de pildă, că „Stalin nu a luat măsurile necesare de întărire a noilor frontiere, de eşalonare raţională a ostaşilor, a armamentului şi a resurselor strategice" *(Uroki istorii, Tak nacinalasi voina, Pravda, Moskva, No 245, 1.09.1988)*. Anul trecut, a fost publicată prima oară o precizare, din 2 martie 1964, a mareşalului G.K. Jukov (1896—1974, de la sfîrşitul lunii ianuarie 1941, şeful Marelui stat major al armatei sovietice), care spunea: „Hitler a reuşit, prea bine, să-i înşele pe Stalin şi Molotov. El a fost în măsură să-l convingă pe Stalin că Germania se va conforma Pactului de neagresiune şi că nu avea intenţia să înceapă un război cu U.R.S.S. Dimpotrivă, el intenţiona să trăiască în prietenie şi chiar să se sporească cumpărăturile de petrol, cărbune, cereale şi alte bunuri de la noi. Lui Stalin îi plăcea această idee şi el dorea să-l creadă pe Hitler, dar, aşa cum s-a dovedit, el a fost complet înşelat. În 1939 şi 1940, după cum se ştie, Bielorusia apuseană, Ucraina apuseană şi Basarabia au fost reunite cu U.R.S.S. Am primit un teritoriu mare, dar complet nepregătit pentru război" *(Glimpses of the Past, Moscow News*, No 19/3319/, May 8, 1988, pp. 8—9). În ce-l priveşte pe K. Mansurov, acesta scria: „Este greu de imaginat o mai mare neghiobie în politica militară de stat, decît atunci cînd un sistem de district fortificat, bine administrat, bine armat şi pregătit de-a lungul vechilor frontiere cu statele baltice, Polonia şi România, care a costat poporul sovietic un preţ înalt, a fost distrus, deoarece trupele noastre au fost puse în scenă spre vest de la vechea frontieră cu 100 pînă la 300 km (după ce Bielorusia apuseană şi Ucraina apuseană au fost reunite cu ţara noastră). Fără a construi o nouă linie de apărare a frontierelor, noi am distrus un sigur şi puternic «vechi» sistem de apărare" (loc. cit.). Desigur, în aceste cazuri, e vorba doar de un aspect, dar şi acesta contribuie la destrămarea mitului că, prin acordurile din 1939, s-ar fi creat un „front răsăritean pe care Germania nu va îndrăzni să-l atace". Oricum, la sfîrşitul lunii iulie 1940, Hitler dăduse ordinul pregătirii atacului împotriva U.R.S.S.[42]

La Londra, în 31 august 1939, guvernului britanic continuau să-i parvină informaţii secrete conţinînd zvonuri de tulburări în Germania şi chiar despre disensiuni în rîndurile Înaltului Comandament german. Drept urmare, A. Cadogan (1884—1964, subsecretar permanent la Foreign Office, funcţie care asigura şi controlul politic al S.I.S.) „refuza să renunţe la speranţă". Apare, scria el aproape de miezul nopţii de 31 august, că «Hitler este ezitant şi încearcă tot felul de trucuri, inclusiv o cacialma de ultim moment». Cîteva ore mai tîrziu, în zorii zilei de 1 septembrie, pe cînd trupele germane treceau frontiera în Polonia, ultimele speranţe de pace ale lui Cadogan erau spulberate" (Andrew, p. 431).

Într-adevăr, la ora 4,45 a.m., Wehrmachtul ataca pe trei direcţii strategice (de la vest, sud-vest şi nord) Varşovia. La 3 septembrie, Marea Britanie şi Franţa au declarat război Germaniei, dar „nici un ajutor n-a parvenit Poloniei din partea garanţilor ei" (P. Calvocoressi, G. Wint, *Total War*, London, 1979, p. 100). Peste mai puţin de 600 de zile, Germania — al cărei steag flutura de acum de la Capul Nord şi porturile franceze de la Atlantic pînă pe Acropole — avea să atace U.R.S.S.

*

*

Cronologic, prima dezvăluire publică a conţinutului documentelor sovieto-germane din 23 august şi 28 septembrie 1939 a survenit la numai cîteva ore de la declanşarea agresiunii naziste, cînd Postul de radio Berlin a difuzat, în 22.06.1941, ora 09.10, nota remisă ambasadorului sovietic de către Ribbentrop, după începerea războiului în Răsărit, notă în care se afirma: „Delimitarea sferelor de interese. Reichul german declară că renunţă la orice influenţă în Finlanda, Letonia, Estonia, Lituania şi Basarabia, în timp ce teritoriul fostului stat polonez, pînă la frontiera delimitată de rîurile Narev, Bug şi San, era încorporat la Rusia, conform dorinţei guvernu

41) Citatele în *Churchill & Roosevelt. The Complete Correspondence*, Edited with commentary by Warren F. Kimball, *Vol.* III, Princeton, 1984, p. 349.

42) Recent, istoricul A. Lebedeev — răspunzînd celor care susţin acum punctul de vedere că nu ar fi existat alternativă la pact, ca şi celor care acordă atenţie soartei originalelor protocoalelor secrete — scria: „Nu este vorba atît de originale, cît, mai curînd, de caracterul amoral al unor astfel de tranzacţii şi, în special, de aşa-zisul «Tratat de prietenie»/ din 28 septembrie 1939/ cu statul fascist" *(Les Nouvelles de Moscou*, No 34/2241/ 20 août 1989, p. 11).

DIN CULISELE DIPLOMATICE ALE ANULUI 1939

lui sovietic" (A.B.S. *Fond Ministerul Propagandei Naționale. Buletine. Dosar* 78 [nenumerotat]. Referiri la convorbirile de la Moscova din 23 august 1939 și din noaptea care a urmat, în legătură cu semnarea Pactului și Protocolului secret, s-au făcut încă în timpul deliberărilor Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg, care judeca procesul marilor criminali de război, și au fost inserate în seria de volume apărută în 1947 sub jurisdicția Autorităților Aliate de Control (S.U.A., U.R.S.S., Marea Britanie și Franța) din Germania. Astfel, în cursul audierilor din după-amiaza de 29 martie 1946, acuzatul von Ribbentrop a declarat că, la convorbirile din 23 august 1939, „întreaga problemă a relațiilor ruso-germane a fost dezbătută. Rezultatul a fost, mai întîi, voința celor două țări de a situa relațiile noastre pe baze cu totul noi, ele trebuiau să fie exprimate într-un pact de neagresiune. În al doilea rînd, sferele de influență ale celor două țări urmau să fie definite într-un protocol secret al acordului". Ribbentrop a considerat normală linia fixată pe Vistula, San și Bug, precum și faptul că „au fost determinate alte sfere de interese în Finlanda, țările baltice și în Basarabia" (T.M.I.N., *tome* X, pp. 279—280). Aceste aspecte au intervenit de mai multe ori în deliberări, inclusiv în depoziția martorului Ernst von Weizsäcker și în mărturia, scrisă sub jurămînt, a lui F. Gaus, fost ambasador și șef al serviciului juridic al Ministerului de externe german, care l-a însoțit pe Ribbentrop la Moscova. Această ultimă mărturie a fost pusă în circulație într-o versiune sumară în primul volum al memoriilor lui W. Churchill *(The Second World War)*, apărut în 1948. Dar, în același an, cum am mai arătat, textul protocolului adițional secret a apărut în volumul editat la Washington de Departamentul de Stat *(Nazi-Soviet Relations 1939–1941; p. 78)*, iar, după cinci ani, a fost introdus într-un volum britanic conținînd, în general, traduceri din publicații sovietice *(Soviet Documents of Foreign Policy*. Selected and edited by Jane Degras, *Volume III. 1933–1941*, London, 1953, p. 361).

Textul protocolului adițional secret a fost publicat pentru prima oară în U.R.S.S., la 20 decembrie 1988, de ziarul *Tiesa*, organul C.C. al P.C. din Lituania. Facsimilul în limba rusă, cu semnăturile respective, a fost reprodus, în luna iunie 1989, în revistele *Voprosi Istorii* (No 6/1989, p. 20) și *Novoe Vremia (Temps Nouveaux*, No 25/1989, p. 35). Ambele reviste apreciau copia existentă, obținută din arhivele Republicii Federale Germania, ca fiind autentică. Faptul a fost confirmat la o discuție la Televiziunea sovietică (Moscova), din august 1989, de doctor în istorie V. Falin, șeful secției internaționale a C.C. al P.C.U.S. După cîteva zile, protocolul a fost reprodus în săptămînalul *Argumentî i Faktî* și în revista *Sputnik* (august 1989), precum și în *Les Nouvelles de Moscou* (No. 34/2241/20 août 1989)*. La 18 august 1989, într-un interviu acordat ziarului *Pravda*, organul C.C. al P.C.U.S., A. Iakovlev, membru al Biroului Politic, secretar al C.C. al P.C.U.S., președintele Comisiei Congresului Deputaților Poporului din U.R.S.S., privind aprecierea politică și juridică a Tratatului de neagresiune sovieto-german din 1939[43], a relevat că nu există nici o îndoială, în prezent, în legătură cu existența protocolului secret, că, din punct de vedere politic, s-a înregistrat o abatere de la normele leniniste ale politicii externe sovietice, o revizuire a orientării strategice către securitatea colectivă. „Cred că procedăm în mod responsabil și principial, din punct de vedere politic, condamnînd fără echivoc abaterile conducerii sovietice dinainte de război de la principiile leniniste ale politicii externe, indiferent de explicațiile privind această abatere" (Pravda, No. 230/259 481/18.08.1989)[44].

*

Marea tragedie, care a început la 1 septembrie 1939, avea să atragă în orbita ei, pînă la urmă, 61 de state, cu o populație de 1,7 miliarde de oameni, operațiunile militare desfășurîndu-se pe teritoriile a 40 de state din Europa, Asia, Africa. În Europa, armele au tăcut după cinci ani, opt luni și opt zile, cînd s-a prăbușit „Reichul milenar" proclamat de Hitler și care proiectase asupra continentului și lumii *evul cel mai întunecat* cunoscut vreodată. Ca principal teatru de operațiuni și de aplicare a „noii ordini" hitleriste, continentul european a suferit mai mult decît oricare regiune a lumii, revenindu-i și cea mai mare parte a celor 50 de milioane de vieți dispărute în timpul războiului.

Are, oare, cineva dreptul la uitare?

dr. Eugen Preda

*) Revista *Mejdunarodnaia Jizn* (nr. 9/1989) și ediția sa în limba franceză *La vie internationale* (nr. 910/1989) împreună cu direcția istorico-diplomatică a Ministerului Afacerilor Externe al URSS au publicat documentele privind încheierea Tratatului de neagresiune sovieto-german din 23 august 1939 și a Tratatului sovieto-german de prietenie și frontiere din 28 septembrie 1939 (inclusiv protocoalele lor anexe secrete). În *La vie internationale* (nr. 10/1989) documentele ocupă 42 de pagini (pp. 85—127).

43) Comisia a fost instituită la 1 iunie 1989. Dezbaterea ce a precedat formarea ei a fost publicată în ziarul *Izvestia*, No. 154, 3.06.1989. Stenograma ședinței a 8-a a Congresului Deputaților Poporului.

44) A. Iakovlev a precizat în interviu: „Pentru mine personal, este mai puțin important în ce măsură textul copiei /protocolului/ este autentic sau nu. Esențial este cum s-a săvîrșit complotul. Iar acesta a fost, fără îndoială, un complot". În relatarea agenției TASS a interviului apărut în *Pravda* se indica și opinia că „cererea de mare putere pentru «reorganizarea teritorial-politică» în regiune era în contradicție cu suveranitatea și independența unui întreg șir de țări".

1000+1 • 1000+1 • 1000+1

1000 + 1

1000+1 • 1000+1 • 1000+1

Cu o lungime de 21,93 m, acest automobil fabricat în Statele Unite este cel mai lung din lume. Nu știm nimic despre funcționalitatea unui atît de neobișnuit autoturism

Patru secole în adîncuri

Marile descoperiri geografice de la sfîrșitul secolului al XV-lea și din veacurile următoare au avut multiple consecințe pe plan politic, economic, social și cultural. Una dintre cele mai importante a fost lupta acerbă dintre marile puteri pentru crearea imperiilor coloniale. Reuniți în cadrul așa-numitelor Companii ale Indiilor, comercianți din Stockholm, Londra, Amsterdam, Dieppe sau Saint-Malô nu au ezitat să-și riște capitalurile în vederea unor beneficii care se ridicau, uneori, de la 500 pînă la 800 la sută. De exemplu, Compania olandeză a Indiilor de est, înființată în 1602, a înscris la activul său fondarea fortului Batavia (în Jakarta, capitala Indoneziei), ocuparea orașului-port Malacca (în Malayezia), ceea ce a asigurat Companiei monopolul comerțului cu Indonezia, implantarea în Formosa (denumirea portugheză a insulei chineze Taiwan) și Japonia, precum și întemeierea Capetown-ului, astăzi capitala Republicii Africa de Sud, escală-cheie în drumul europenilor spre Indii.

În cei aproape 200 de ani de existență (1602-1798), Compania a trimis către Asia 1 700 vase care, în urma a 8 300 expediții, au adus în Europa imense cantități de mirodenii, ceai, porțelanuri, mătase etc. Dintre aceste vase, 246 nu s-au mai întors niciodată. Și totuși...

În 1985, relatează revista „Le Point", o navă, ce efectua sondaje petroliere în largul Capului Lopez (în apropiere de orașul Port-Gentil din Gabon), descoperă, la numai 10-15 m adîncime, un tumulus lung de aproape 50 m. Pe coama acestei dune submarine, acoperite de rugină și nisip, se află discuri de metal – ciudată formă de lingouri – într-o cantitate apreciabilă. Imediat se naște bănuiala că acolo ar putea exista un important vestigiu istoric și, în acest sens, se ia legătura cu specialiștii de la DRAMS (Direcția cercetărilor arheologice submarine), instituție cu sediul la Marsilia. În februarie 1986, arheologii Michel l'Hour și Luc Long sosesc în Gabon și execută o primă explorare subacvatică. Concluzia? Este vorba, probabil, de un vas olandez din secolul al XVII-lea, care se reîntorcea din China.

O lună mai tîrziu, cei doi arheologi își alcătuiesc o echipă de 15 scufundători și aduc tot materialul necesar pentru a executa sub apă o explorare tot atît de minuțioasă și de eficientă, ca și una efectuată pe suprafața Terrei. Ei dispun de o șalandă puternică (navă tehnică folosită în porturi pentru diverse lucrări de amenajare pe fundul apelor), de aspiratoare, macarale, pompe și, pe țărm, de bacuri de electroliză ce înlesnesc declorurarea pieselor metalice în vederea unei mai bune conservări.

Foarte curînd, speranțele sînt confirmate, iar descoperirea este calificată de oamenii de știință drept excepțională. Din adîncul Oceanului Atlantic este readus la țărm, vasul „Mauritius", aparținînd Companiei olandeze a Indiilor de Est, construit în 1602 și dispărut într-un naufragiu șapte ani mai tîrziu.

„Mauritius" este considerat prețios din multe puncte de vedere. El arată care era tehnologia de fabricație a vaselor și a tunurilor în Olanda, la începutul secolului al XVII-lea. De asemenea, el constituie un inventar al mărfurilor importate din Extremul Orient. În calele sale s-au descoperit 130 de tone (18 000 de lingouri) dintr-un metal destul de rar pe atunci, tutenagul, un zinc aproape pur, folosit în China, și care avea să dea celebra strălucire a alamei olandeze, asemănătoare cu aurul. Resturi de smirnă și piper s-au păstrat în formațiile de clorură metalică, iar obiectele de porțelan, puține la număr dar împodobite cu motive diverse, par să fi fost trimise negustorilor ca eșantioane în vederea unor comenzi viitoare.

Astfel, după o dispariție ce a durat aproape patru veacuri, „Mauritius" s-a reîntors, putînd fi admirat de iubitorii de istorie și cercetat de oamenii de știință nu în rada unui port din Olanda, ci la Muzeul Marinei din Paris, unde joacă un rol de „vedetă" în cadrul unei expoziții organizate cu concursul Gabonului. **(M.Ș.).**

Taxidermia – o meserie pe cale de dispariție

Cuvîntul „taxidermie" vine de la grecescul **taxis** = „aranjare", plus **derma** = „piele" și este definit de dicționare ca „arta împăierii vertebratelor în vederea expunerii în muzee". Atrasă de tainele acestei arte, revista „Le Point" a vizitat magazinul-muzeu Deyrolle, din Paris, fondat în 1831 de exploratorul Emil Deyrolle, ai cărui urmași sînt considerați ultimii taxidermiști francezi, fără concurență în Europa.

Sutele de sertare cu insecte, miile de animale împăiate, milioanele de fluturi sînt, adesea, închiriate unor instituții din Franța, dar și din Statele Unite sau Brazilia: lei, maimuțe și papagali pentru o paradă de modă într-un decor de junglă; un urs polar, în noaptea de Anul Nou, la un cămin de copii; un cal pentru o emisiune la televiziune sau o vacă pentru reclama unei canapele. Casa Deyrolle are ca anexe o serie de ateliere, unde, contra cost, sînt împăiate diverse animale. Dar o serie de factori fac ca, asemenea unora din animalele naturalizate, și această meserie să fie pe cale de dispariție.

Se face simțită scăderea puterii de cumpărare. Presiunea ecologiștilor, de asemenea. În plus, cota animalelor împăiate a scăzut simțitor. Nu mai sînt vremurile de altădată – comenta revista „Le Point" – cînd marii burghezi aduceau din colonii animalele vînate și le expuneau în proprietățile lor (stă mărturie holul halucinant al castelului d'Armainvilliers, în departamentul Seine-et-Marne, unde tronează exponatele indiene și africane ale baronului Maurice de Rotschild – lei, gazele, bivoli, zebre, hipopotami, rinoceri, tigri, toate naturalizate de Deyrolle).

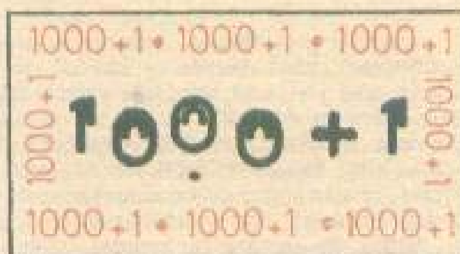
Un rol important îl joacă legea din 10 iulie 1976 care limitează, drastic, numărul animalelor susceptibile de a fi împăiate. Ea aplică principii simple. În primul rînd: speciile utile sau pe cale de dispariție sînt protejate. Așa sînt liliecii, aricii, veverițele, mare parte din reptile, insecte, răpitoare, păsări. În al doilea rînd: naturalizarea speciilor protejate e interzisă, considerîndu-se că ar constitui o incitare la distrugerea lor. Se fac demersuri pentru a se obține permisiunea naturalizării acelor exemplare din speciile protejate, care au crescut în captivitate sau au murit de moarte naturală. Dar trebuie adusă o dovadă că nu au existat intenții necinstite prin mărturia unui polițist și acceptată expunerea animalului la raze, pentru a se constata că, în corpul lui, nu există gloanțe. Iată ce relata, în acest sens, Francoise Corpet, actuala directoare a magazinului: printre clienții noștri, pe primul loc se situează vînătorii. Luni dimineața, apar aducînd în sac de plastic rațe, fazani capete de căprioare sau de cerbi și chiar pești – cu care se lucrează cel mai greu, deoarece culoarea dispare repede –, ca, de pildă, un somon din Norvegia, lung de un metru și jumătate, care ne-a fost trimis congelat cu un avion special. Pescarii orgolioși ne cer să indicăm, pe o plăcuță de alamă, grosimea firului cu care a fost prins: cu cît acesta e mai subțire, cu atît isprava este mai valoroasă.

Animale din Africa sau din alte continente îndepărtate sînt tot mai rare, deoarece vînătoarea e supusă unor legi severe. Urșii albi, de exemplu, nu sînt omorîți decît circa zece pe an. Majoritatea animalelor sălbatice provin de la circuri sau de la grădini zoologice. Ca să nu avem neplăceri, trebuie să dovedim că animalul a fost născut, crescut și mort în Franța, din motive de boală sau de bătrînețe, pe scurt, să prezinte o „biografie" fără nici o fisură. Odată, am cumpărat de la patronul unui bîlci o zebră tînără, răpusă de congestie pulmonară. Altădată, am adus un leu mort de o intoxicație alimentară. Avem mai puține emoții cu animalele domestice. Acestea ocupă cam un sfert din activitatea noastră de taxidermie. Primim de toate felurile: hamsteri, iepuri, pe care părinții îi împăiază ca să-și consoleze copii, papagali, broaște țestoase. Din cînd în cînd, apare și cîte un crocodil crescut în apartament, care devenise prea periculos. Cele mai multe, însă, sînt pisici și cîini.

Cu un timp în urmă a apărut o bătrînică îmbrăcată modest și cărînd un sac enorm. În sac era un cîine lup, care tocmai murise. Stăpîna lui s-a așezat pe un scaun spunînd: „Soțul mi-a murit, copiii m-au părăsit, nu-l mai aveam decît pe el pe lumea asta". La rugămintea ei, i-am împăiat cîinele, ca și cînd ar fi dormit. Ocupația lui favorită. Cîteva săptămîni mai tîrziu, a revenit împăcată și l-a luat împachetat cu grijă de această dată, ca să nu-l vadă vecinii și să rîdă de ea.

E o adevărată artă să „naturalizezi" un animal domestic, alegînd una din pozițiile lui preferate și păstrîndu-i expresia. Avem un taxidermist specializat în acest gen de comenzi, care lucrează după fotografii. În timp ce împăiază animalul, el cheamă clientul la o probă și, împreună, stabilesc dacă să-l facă în poziție de sfinx, culcat pe o parte, cu capul ridicat sau nu.

Un fluture, oricît de frumos ar fi, nu va avea decît un corp, două antene și patru aripi. Insectele sînt mult mai complexe. Printre colecționarii de insecte se numără cei specializați într-o specie de gîndac – în latină **carabus** – denumiți „carabologi"; ei sînt colecționarii cei mai pasionați, cei mai exigenți, capabili să discute ore întregi între ei asupra profilului unui picior. **(M.Ș.)**.

Diamantul negru

„Norocul" are 58 de suprafețe. Toate egale, perfecte, negre, reci. Sînt fațetele lui Korloff, cel mai mare diamant negru din lume. Considerat piatra succesului, a vieții, a bogăției, spre deosebire de diamantul alb Koh-i-noor, care aparține coroanei engleze și este suspectat că provoacă necazuri în ciuda luminosului său aspect.

Valoarea acestui diamant este inestimabilă. Dar, pînă la o potențială scoatere a lui în vînzare, misterioasa piatră neagră a fost depusă, în maximă siguranță, la Muzeul de diamante din Anvers de către proprietara lui, o societate belgiană de bijuterii. Diamantul Korloff este unic în felul său. A fost găsit într-o mină din Africa de Sud în anul 1870, avînd atunci 300 carate (după șlefuire are 87,95 carate). Un adevărat miracol al naturii. Pentru a-l șlefui și a-l valorifica la maximum au fost necesari mulți ani, consumîndu-se, în timpul lucrului, diamante în valoare de 25 de carate. A aparținut, la început, unui negustor indian, apoi a fost achiziționat de un mandarin din China care, la rîndul său, l-a vîndut unei familii foarte bogate din Rusia țaristă: Korloff Sapojnikoff (de unde i se trage și numele). Din acel moment i s-a pierdut urma și, abia după mulți ani, a reapărut cu prilejul unei licitații publice, cînd a fost adjudecat de pomenita societate belgiană. În jurul acestui diamant excepțional circulă legenda care susține că posesorul său ori cel ce ajunge să-l atingă sau să-l țină în mînă s-ar bucura de un mare noroc în viață. **(Gh.R.)**

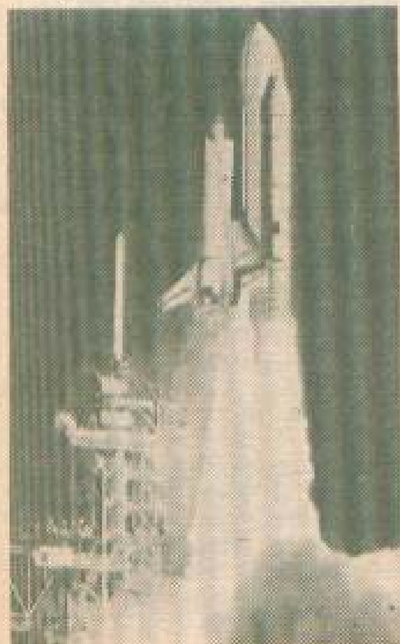
Proiecte europene

Racheta sovietică Vostok

Explorarea spațiului extraatmosferic a încetat să fie apanajul unui grup foarte restrîns de țări. Desigur că, pornind de la uriașul efort material și financiar pe care aceasta îl presupune, s-a vădit necesară promovarea colaborării internaționale în acest domeniu. Pe plan vest-european, de pildă, sînt inițiate o serie de acțiuni de revitalizare și dezvoltare a industriei aeronautice, cu extinderea preocupărilor și în domeniul spațial. Considerațiile de la care s-a plecat reflectă, fără îndoială, o realitate a acestui sfîrșit de secol; spațiul aerocosmic nu este un patrimoniu rezervat cuiva, el trebuie să fie accesibil tuturor țărilor; în primele rînduri se vor afla, desigur, cele care dispun de potențial și resurse materiale, energetice, științifice, tehnologice, economice etc; o mare parte din realizările ultimului secol, în domeniul aeronautic, își au originea în multe țări europene (invenții, realizări aeronautice, lucrări științifice, contribuții la dezvoltarea științelor aeronautice etc.); este necesară reducerea decalajului în domeniul cercetării spațiale dintre diferitele țări ale lumii.

După lansarea primilor sateliți artificiali ai Pămîntului (URSS, la *4 octombrie 1957*, și SUA, la *31 ianuarie 1958*), specialiștii britanici au realizat, în cooperare cu S.U.A., primul satelit din seria *Ariel-1*, lansat în aprilie 1962 de la Cape Canaveral — Florida, ale cărui obiective vizau observații asupra ionosferei și interacțiunii acesteia cu Soarele. Preocupările au continuat și, în *1966*, a fost lansat (cu o rachetă americană) primul satelit construit în întregime de specialiștii britanici. În aceeași perioadă au fost elaborate și promovate programe naționale de cercetare a spațiului cosmic în Franța și R.F. Germania.

Lansarea unei navete spațiale

În vederea concentrării forțelor științifice și tehnologice, specialiștii din mai multe țări europene s-au întîlnit, pentru prima dată la *finele anului 1960*, pentru a stabili condițiile unei cooperări, în vederea abordării unor programe spațiale comune. Drept urmare, a fost creată *„societatea (vest) – europeană pentru cercetări spațiale" (ESRO)*, care a început să funcționeze din 1964, și care, apoi, a fost transformată în *Agenția Spațială (vest-) Europeană (ESA)*.

Programele agenției se referă la cercetarea științifică fundamentală și la operațiuni generale, care vizează aplicațiile ce se pot obține în domeniul spațial pe următoarele direcții: supravegherea Pămîntului; relațiile Soare-Pămînt; mediul interplanetar; sistemul planetar; stelele și Universul.

Pentru realizarea acestor programe, pînă în anul 1986, ESA a dezvoltat și lansat 14 sateliți științifici. Între realizările importante ale ESA, este de menționat lansarea în spațiu, cu naveta Challenger (la *30.IV.1985*), a unui *laborator european (Spacelab)* a cărui activitate a fost urmărită pentru prima dată din Europa, de la un centru situat la 24 km de München.

Aplicațiile ESA vizează mai multe domenii: comunicațiile, observarea Pămîntului, imponderabilitatea.

Comunicațiile. De un interes comercial dovedit sînt telecomunicațiile prin satelit, în care Marea Britanie a jucat un rol important prin construirea, în acest scop, a unei serii de sateliți. Dintre aceștia, doi erau operaționali în 1986, iar al treilea a fost lansat în cursul anului 1987.

Seria ECS (European Comunication Satellites) este întrebuințată de Organizația Europeană pentru Telecomunicații prin Satelit (EUTELSAT). Această organizație a lansat, în 1982, un program pentru realizarea unui sistem regional de telecomunicații. ESA a dezvoltat, de asemenea, și telecomunicațiile în sprijinul navigației maritime, construind doi sateliți (Marca A

și B) pentru Organizația Internațională pentru Telecomunicații Maritime prin Satelit (INMARSAT).

Observarea Pămîntului. Pe această direcție, satelitul METFOSAT este deja folosit activ în realizarea de prognoze ale vremii.

Un obiectiv fundamental al acestor cercetări se referă la resursele materiale ale planetei, atît regenerabile cît și neregenerabile.

Imponderabilitatea. Tot mai multe aplicații ale cercetării spațiului sînt legate de starea de imponderabilitate. Pentru oamenii de știință, absența gravitației schimbă concepțiile în cercetarea multor fenomene care sînt afectate de aceasta.

Alte cercetări privesc domenii cum ar fi: medicina, biologia și metalurgia. În laboratorul spațial european Spacelab, care zbura pentru prima dată cu o rachetă americană în noiembrie 1983, au fost efectuate peste 70 experiențe diferite în domeniul fizicii, plasmei și a Soarelui. De asemenea, cercetările au demonstrat că, în spațiu, există posibilități propice pentru dezvoltarea industriei farmaceutice, în special în domeniul cristalizării proteinelor și al formării celulelor.

Pentru intensificarea lansărilor, ESA preconizează o serie de acțiuni:

Dezvoltarea rachetelor de tip „ARIANE". După accidentul navetei Challenger, din ianuarie 1986, lansările făcute cu rachete vest-europene de tip „Ariane" au cuprins, în anul 1987, jumătate din cele efectuate de țările occidentale. Pînă în 1990, masa și dimensiunile sateliților vor crește și, ca urmare, și rachetele vor trebui să-și crească puterea în mod corespunzător. Pentru că Ariane 4 nu este capabilă să suporte lansări de greutăți mari, s-a trecut la proiectarea unui vehicul mai puternic, Ariane 5.

Realizarea avionului spațial pilotat „HERMES" (inițiativă franceză). Studiile au avansat și se așteaptă, acum, propuneri pentru „europenizarea" avionului Hermes.

Realizarea stației planetare „COLUMBUS". Se consideră că ESA poate să asigure transportul de materiale și platforme pentru cercetări. ESA a proiectat și realizat deja unele elemente pentru stația spațială laborator Columbus.

Realizarea programului „EUREKA"* și a altor programe pe termen lung. Prin acestea, ESA urmărește creșterea autonomiei și competitivității vest-europene în toate sectoarele activității spațiale.

Programul a fost adoptat la data de 15 aprilie 1982, prin contribuția a opt state. Platforma este prevăzută să funcționeze independent, cîteva luni, în spațiu și să efectueze unele experiențe care nu se pot face cu laboratorul „Spacelab"; este deci complementară acestuia și are următoarele misiuni și caracteristici: poate efectua transportul în spațiu și retur a unor echipamente, cu navete spațiale ale S.U.A.; va avea o autonomie în zbor liber de cîteva luni; vehiculul va putea fi reutilizabil; el va fi dimensionat, în special, în funcție de încărcătura utilă care va fi fabricată în Europa (echipamente, instrumente etc); costurile de dezvoltare se vor menține la un nivel cît mai scăzut posibil; masa totală a platformei va fi de circa 3 700 kg, din care 1 000—1 200 kg încărcătură utilă.

Responsabil coordonator este firma MBB/ERNO (R.F.G.), care va utiliza structura din două elemente (Shuttle Paylod Satellite System) folosită deja la misiunea Spacelab. Energia electrică va fi generată de două panouri solare de 12 m lungime, la nivel de 2,8 kW, care, cu ajutorul unui sistem activ de disipare termică (buclă cu freon lichid) și radiator, va regla în permanență tensiunea la 3,8 kW. Stabilizarea este realizată printr-un jet rece de gaze (azot), din care sînt stocate la bord 60 kg.

* EUREKA — EUropean REtrievable KArrior=Platformă recuperabilă europeană.

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA COSMOSULUI

Științele au făcut progrese spectaculoase către sfîrșitul secolului al XIX-lea. Dar această revoluție în știință, deși a fost profundă pentru fizică, chimie, biologie și astronomie, n-a satisfăcut în totalitate o dorință magnifică a omului: vizitarea altor corpuri cerești. Amploarea rezultatelor obținute de om în lupta cu necunoscutul, cu neobișnuitul, cu „neantul", amintește de o maximă deosebit de înțeleaptă a nu mai puțin înțeleptului Leonardo da Vinci: „Pentru om nimic nu este imposibil".

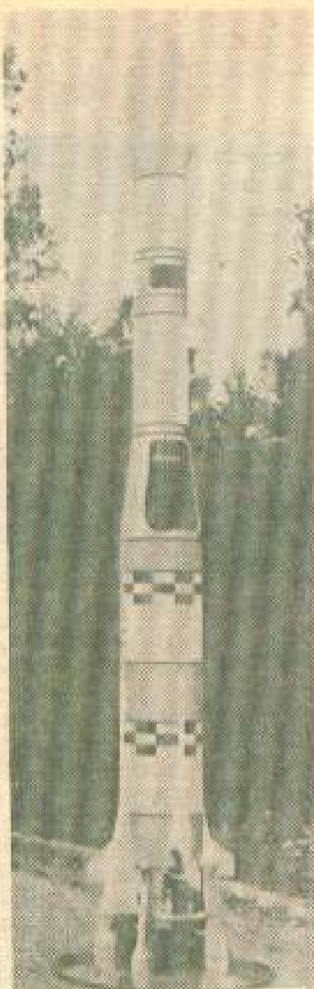
Ca urmare, în a doua jumătate a secolului al XX-lea, s-a realizat și visul milenar al omenirii, „învingerea" gravitației terestre și chiar a sistemului nostru solar, prin propulsarea celui mai fascinant domeniu al cunoașterii, domeniul cercetării și utilizării spațiului cosmic.

La realizările domeniului aerospațial și-au adus contribuția, direct sau indirect, toate popoarele. Poporul român a fost prezent, cu competență și demnitate, prin realizările de geniu și contribuțiile datorate unor pionieri precum Traian Vuia, Aurel Vlaicu, Henri Coandă, George Bothezat, Paul Popăvăț, Alexandru Ciurcu, Nicolae Vaideanu, Ion Stroescu, Elie Carafoli și alții. Entuziasmul cu care românii primesc și stimulează marile realizări științifice și tehnice, mai ales în aviație, este o expresie a acelei constante a poporului nostru, care arată că și tehnica aeronautică face parte din patrimoniul nostru intangibil de creație.

Țara noastră, pe baza unui amplu program de promovare a cercetărilor aero-spațiale, a obținut deja o serie de succese privind atît conceperea și experimentarea unor tehnologii, cît și construirea unei aparaturi de cercetare științifică pentru spațiul cosmic. Se remarcă, astfel, cercetările din domeniul astrofizicii, energiilor înalte, cele ce vizează comportamentul spațial al Terrei, inclusiv structura cîmpului său magnetic, analizele atomice și izotopice ale unor constituenți majori ai atmosferei planetare, cercetările în domeniul biomedicinei cosmice, în aria cărora s-a înscris și zborul cosmonautului român, inginer Dumitru Prunariu – de la efectuarea căruia s-au scurs opt ani –, și altele. Concepția țării noastre în domeniul utilizării spațiului cosmic, înaltul profesionalism al cercetătorilor români au determinat amplificarea colaborării în domeniul cercetărilor științifice spațiale cu agenții și organisme astronomice internaționale. Astfel, specialiștii români sînt, astăzi, cooptați într-o serie de programe de colaborare în cercetarea Cosmosului. **(St. I.)**

Racheta Saturn-5

Racheta Ariane

Sistemul de comunicaţii va asigura legături (telecomanda) de 2 KBPS (kilobiţi/s) şi o linie descendentă în regim continuu de 2,5 KBPS. Datele vor fi stocate la bord şi prelucrate cu două calculatoare cu configuraţie automată în caz de pană. O memorie de 260 megabiţi va permite stocarea datelor în perioadele cînd nu va avea legătura cu solul (Staţii ESA). Propulsia va fi asigurată de un motor cu hidrazină; 770 kg hidrazină vor fi stocate la bord. Pentru amplasarea pe naveta spaţială, debarcarea în Cosmos, plasarea pe orbită de lucru şi reamplasarea pe navetă şi întoarcerea pe Pămînt, sînt stabilite programe şi echipamente speciale.

În primul zbor (planificat pentru anul 1987, dar care nu a fost realizat) se prevedeau experienţe de cristalografie, fizica fluidelor, astronomie, aeronomie (meteorologie), legătura satelit-satelit în bandă de 20/30 GHz, efectuarea în Cosmos a unor experienţe tehnologice, operaţiuni de întîlnire pe orbită, recuperarea de obiecte cosmice etc.

În sfîrşit, să notăm proiectele privind „binaveta" spaţială „Sanger", pe care R.F. Germania intenţionează să o realizeze. Concepţia acesteia a evoluat, în ultimii doi ani, atît ca arhitectură generală, cît şi ca performanţe şi caracteristici. Prin optimizarea design-ului s-au putut reduce masa şi dimensiunile primului etaj EHTV, dar şi ale „Binavetei". Cel de-al doilea etaj — Horus — este o navetă recuperabilă cu echipaj, de dimensiunile navetelor spaţiale sau „Buran", care poate transporta doi-patru astronauţi şi o încărcătură de 2,3 tone spre staţiile orbitale aflate pe orbite joase (450 km).

Repere de viitor ale cercetării aerospaţiale

Principalele state cu activităţi spaţiale, URSS şi SUA, fiecare în parte, cît şi în cooperare cu ţări europene, R.P. Chineză, Japonia şi India au ca direcţii principale ale programelor lor realizarea de staţii planetare (ca elemente de sprijin pentru misiuni la mari distanţe şi diverse experimentări); lansarea de sateliţi tot mai perfecţionaţi, multifuncţionali şi de lungă durată; efectuarea unor lucrări de infrastructură pe satelitul natural al Pămîntului, cu care contactul prin echipamente şi oameni a devenit o problemă de rutină; continuarea studierii, indirect şi direct, cu roboţi cosmici şi cu echipaje umane, a altor planete din sistemul solar.

În cercurile de specialitate se apreciază că obiectivul major al cercetărilor cosmice ale viitoarelor două-trei decenii îl constituie explorarea planetei Marte. Complexitatea unor asemenea misiuni, nivelul tehnic, precizia şi fiabilitatea echipamentelor, antrenamentul şi experimentările, problemele de microclimat, hrana şi multe altele reclamă eforturi uriaşe, unele cu totul inedite, pe linia organizării, colaborării, conducerii şi asigurării materiale şi financiare, care, fireşte, nu pot fi suportate de o singură ţară. Ca urmare, apare imperios necesară cooperarea şi în acest domeniu.

În legătură cu cercetarea Planetei Roşii, Congresul Asociaţiei exploratorilor spaţiului cosmic, care a avut loc în 1986, la Budapesta, a analizat necesitatea şi oportunitatea demarării unui program spaţial denumit „Omul pe Marte". Este de menţionat, în această ordine de idei, că programele spaţiale sovietice şi americane au, de asemenea, ca obiectiv de viitor explorarea planetei Marte pentru care se fac intense pregătiri.

În URSS continuă, cu succes, dezvoltarea şi folosirea pentru cercetări şi experimentări, inclusiv în vederea zborului uman spre Marte, a complexului cosmic *MIR-SOIUZ-QVANT*, staţie multimodulară, în care cosmonautul Iuri Romanenko a activat în Cosmos 326 zile.

Staţia planetară *MIR*, lansată în februarie 1987, are şase dispozitive de cuplare, ce constituie blocul de bază pentru construcţia unui complex spaţial modular permanent, în vederea efectuării de cercetări ştiinţifice, tehnice, biologice. În cursul anului 1987, i s-a alăturat nava *SOIUZ TM 5*, astfel că staţia *MIR*, care face parte din a treia generaţie de staţii planetare sovietice, a ajuns la o masă de 50 de tone şi o înălţime de 35 m.

La 15 noiembrie 1988, s-a experimentat cu succes naveta *Buran** cu racheta purtătoare *Energhia*, de 110 m înălţime şi cu o forţă de tracţiune care va putea plasa în Cosmos încărcături utile de 215 tone pe orbite joase, 100 tone pe orbite intermediare sau 32 tone pe Lună. Cunoscutul cosmonaut sovietic Gherman Titov aprecia că: „*Energhia* face posibil progra-

mul de amplasare a stațiilor de cercetare și experimentare pe Lună și zborurile experimentale spre Marte sau spre alte planete".

În SUA, o comisie spațială menționa, în 1986, planeta Marte ca o posibilă țintă pentru NASA; această planetă va face obiectul uneia din misiunile de viitor. Administratorul NASA, James Fletcher, a declarat: „Cred că trebuie să mergem acolo; sînt încredințat că o vom face...".

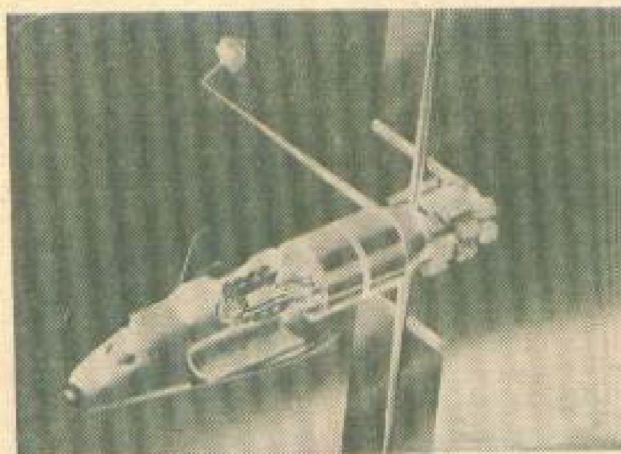
În vederea atingerii acestui obiectiv, în cadrul planului de cercetare cosmică pe termen lung, SUA are în program realizarea unei misiuni pilotate spre Marte, cu debarcarea în secolul următor. Zborul propriu-zis va dura circa 200 zile. Dacă vizitarea Lunii a durat, în 1969, 8 zile, vizitarea lui Marte va dura 2—3 ani; amartizarea unei nave cu echipaj uman va avea loc după anul 2000, probabil între 2010—2020; aducerea unor roci marțiene pe Pămînt, în urma utilizării de nave automate — în deceniul 1990—2000. Costul unei misiuni va fi de circa 100 miliarde dolari. Sînt, desigur, estimări care nu țin seama de o serie de dificultăți, încă necunoscute. Programul Apollo, de pildă, a fost estimat la 20 miliarde dolari și a costat, în realitate, de cîteva ori mai mult. De asemenea, s-a estimat la circa 100 miliarde dolari costurile pentru realizarea unui program complex „Path and Finder", care prevede experiențe privind posibilitățile omului de a locui în spațiu, în mediu reciclat, în condițiile manevrelor și transferurilor orbitale.

Experimente în perspectiva vizitării planetei Marte — *Biosfera II* este un proiect care are drept scop realizarea, pe cale artificială, a unui ecosistem, în care să se poată adapta și perpetua viața, inclusiv formele ei cele mai complexe, în particular omul. Scopul strategic este crearea condițiilor pentru o eventuală migrare a vieții în Cosmos.

Acest ecosistem se construiește pe Terra, în SUA (Arizona), cu următoarele caracteristici:

- va fi format din 7 biomi — comunități distincte interdependente biologic — de tip tropical;
- habitatul uman va fi posibil prin legătura informațională directă cu exteriorul (telefonul, calculatorul);
- clima și anotimpurile vor fi create artificial, succesiv în fiecare dintre biomi, direct prin calculator;
- experimentarea de metode moderne agricole dirijate prin calculator.

Alte preocupări în perspectiva vizitării Planetei Roșii. La Congresul de la Innsbruck (Austria), specialiștii de la Jet Propulsion Laboratory — California au afirmat că, pentru 1990, se pregătesc să lanseze o stație automată care va evolua pe o orbită circummarțiană, timp de doi ani, fotografiind și analizînd atmosfera și suprafața planetei. Pe de altă parte, un proiect sovieto-francez prevede, pentru anul 1992, trimiterea unor sonde-balon, în atmosfera planetei, pentru cercetări îndelungate. (După cum se știe, unul din sateliții planetei Marte, Phobos, a fost ținta a două sonde sovietice cu spectometru cu laser, lansate pe 8, respectiv, 12 iulie 1988. Sondele, realizate și lansate de URSS, în colaborare cu 12 țări europene și

Macheta avionului spațial pilotat Hermes

cu SUA, nu au reușit, însă, să-și îndeplinească integral misiunea).

Se apreciază că ultima decadă a acestui secol va deveni „deceniul marțian", întrucît, în această perioadă, programul prevede: în 1990 — un robot va fi plasat pe o orbită circumpolară marțiană; în 1992 — robotul franco-sovietic marțian *VESTA* va explora scoarța și atmosfera planetei; în 1994 — robotul *MARS LANDER* va fi capabil să exploreze scoarța înghețată a planetei; în 1996 — *MARS ROVER* — vehicul marțian automat capabil să cerceteze biologic planeta pe distanțe mai mari; în 1998 — *MARS RETURN SAMPLE* — sînt prevăzute cercetări geologice pe Marte, cu aducerea pe Terra a unor mostre de rocă marțiană; în 2005—2010, survolarea Planetei Roșii de un echipaj uman; în 2 015—2020, cum deja am amintit, debarcarea pe Marte, iar în 2030 — crearea pe această planetă a unei baze permanente cu echipaj uman.

La începutul lunii octombrie 1988, SUA, Japonia, Canada, împreună cu nouă țări vest-europene, au semnat un acord pentru realizarea unei stații planetare — *„Freedom"*, care va evolua în jurul Terrei.

În cadrul acestei cooperări, SUA va realiza corpul, sistemul de propulsie, modulele destinate laboratorului de experimentări și cosmonauților. Europei occidentale îi va reveni să construiască o platformă pentru orbită, un modul laborator și două platforme cosmice (una în regim automat, iar alta servită și reparată de cosmonauți). Japonia va realiza un modul de experiențe, iar Canada — un sistem mobil pentru montarea și demontarea stației orbitale.

Plasarea elementelor pe orbită va începe în anul 1995. Pentru realizarea acestui program vor fi necesare 20 zboruri ale navetelor cosmice cu utilizare multiplă. În 1996, se preconizează ca în stație să existe un echipaj uman permanent. Construcția stației se va termina în anul 1998.

Fie și numai aceste cîteva date, prezentate succint în cuprinsul acestui articol, dau măsura complexității unor asemenea cercetări, la aceasta adăugîndu-se costurile ridicate. De aici, necesitatea unei misiuni comune multinaționale pentru explorarea planetei Marte, misiune care ar putea deveni „un simbol pentru căutarea păcii în sistemul solar", idee susținută de cunoscutul astrofizician Carl Sagan.

Grupaj realizat de
general maior doctor inginer Ștefan Ispas

*) Lansarea a avut loc la ora 6,00 (ora Moscovei). După 47 minute, la altitudinea de 160 km, a intrat în funcțiune instalația motoare proprie a navei *Buran*, care a plasat-o pe o orbită circumterestră la 250 km înălțime. După mai bine de trei ore de zbor și efectuarea a două rotații complete în jurul Terrei, nava cu utilizări multiple a aterizat pe o pistă special amenajată, la 12 km de cosmodromul Baikonur, de unde fusese lansată.

Următorul pas uriaș pentru omenire

● Luna, Marte, centura de asteroizi, Pămîntul — obiective ale următoarelor misiuni spațiale ● O sursă de creștere a fondurilor necesare: renunțarea la „războiul stelelor".

Trei sferturi de miliard de oameni au urmărit imaginile tulburi transmise la televiziune la 20 iulie 1969, cînd Neil Armstrong devenea primul om care a pășit pe un alt corp ceresc. Efortul reușit de a ajunge pe Lună a revitalizat desigur știința și tehnica, dar după misiunile *Apollo*, în ciuda succeselor obținute — cum ar fi stația orbitală *Skylab* și seria misiunilor fără echipaj, culminînd cu sonda *Voyager 2* care, în august 1989 s-a apropiat la 4800 km de planeta Neptun — programul spațial american părea să se clatine. De exemplu, naveta spațială a fost supralicitată ca fiind singurul răspuns la nevoile de transport spațial ale SUA. Dar — este de părere revista „Time" — ea e prea mare pentru a trimite astronauți în spațiu în mod eficient, prea mică pentru a lansa cele mai mari încărcături prevăzute și prea puțin fiabilă pentru cele 60 de zboruri pe an promise inițial. Rezultatul, chiar înainte de accidentul navei *Challenger*: un șir de misiuni plănuite, dar a căror lansare nu a mai avut loc.

Acum — scrie revista citată — NASA e pe cale să facă o greșeală similară cu următorul ei proiect important, stația orbitală *Freedom* care costă 32 de miliarde de dolari și e planificată să fie pusă în întregime în funcțiune la sfîrșitul deceniului viitor. Ca și naveta, ea e înfățișată ca un proiect multilateral care va satisface nevoile oamenilor de știință, ale inginerilor și exploratorilor spațiului cosmic. Dar pentru aceasta e necesar un program bine definit și de perspectiva.

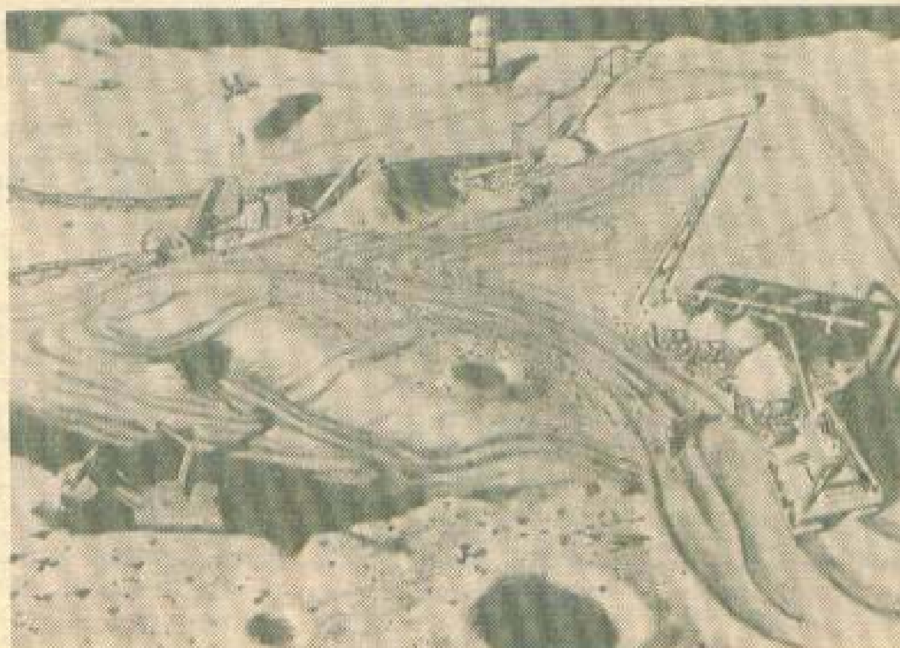
Problema principală este că programul *Apollo* a fost întrerupt o lungă perioadă de timp. Dar se pare că actualul Consiliu Spațial Național al SUA este în favoarea reîntoarcerii pe Lună, urmată de trimiterea unei nave cu echipaj pe Marte. În stadiu de proiect se află și alte inițiative spațiale. Ar continua să fie trimise sonde fără echipaj spre alte planete, iar NASA ar fi capabilă să lanseze a sa *Mission to Planet Earth* (Misiunea spre Planeta Pămînt), o serie de sateliți meniți să studieze mediul înconjurător al Pămîntului și să furnizeze oamenilor de știință informațiile de care au nevoie pentru a preveni un dezastru ecologic.

Cea mai rezonabilă dată pentru o misiune spre Marte este anul 2020, ceea ce — apreciază „Time" — lasă destul timp pentru o abordare bine gîndită și permite o eșalonare a cheltuielilor pe o perioadă acceptabilă. De asemenea, NASA are posibilitatea să își aleagă ținta următoare, de exemplu explorarea centurii de asteroizi sau un zbor cu echipaj spre planetele îndepărtate. Sonde robot vor trebui, întîi, să studieze Planeta Roșie în profunzime. Una din ele, *Mars Observer*, e prevăzută a fi lansată în 1992 și ar trebui să fie urmată de altele.

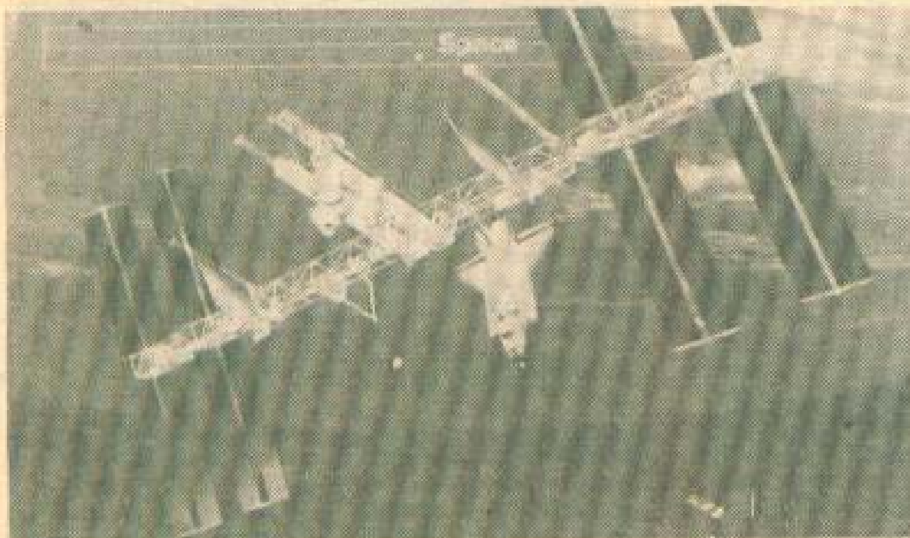
Și, totuși, Luna...

Următorul pas logic este o bază lunară, care ar putea fi construită pînă în anul 2000, ca teren de încercare pentru tehnologiile necesare unui sejur pe Marte. Astronauții ar trebui, în special, să experimenteze niște locuințe în care aerul și apa să fie reciclate. Locuitorii unei baze lunare ar începe, de asemenea, să învețe cum să extragă materii prime de pe Lună, inclusiv gaze și minerale care ar permite bazei să devină aproape complet independentă, deci permanentă.

Space Studies Institute (SSI) din Princeton, New Jersey, intenționează să trimită o sondă la începutul lui 1992 pentru a studia posibilitatea creării unei astfel de baze pe Lună. Ea se va plasa pe o orbită polară,

Bază lunară: după ce va fi servit drept teren experimental privind posibilitatea unei existențe de sine stătătoare a omului, stația lunară ar putea deveni un centru de explorări minore și de studii științifice

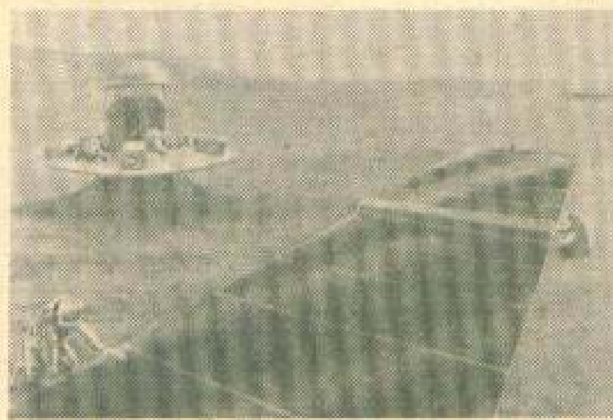
Staţie orbitală: S.U.A. au nevoie de platforme orbitale, dar cea din imagine – Freedom – este considerată prea grandioasă şi fără un scop bine definit

Avanpost marţian: astronauţii debarcaţi pe Planeta Roşie vor trebui, probabil, să găsească apă şi aer în solul şi rocile ei, precum şi să capteze energia solară

astfel că va trece pe deasupra întregii suprafeţe a Lunii, încercînd să îi descopere compoziţia. NASA a adunat unele date geochimice în timpul misiunilor *Apollo* din anii '60 şi '70, dar numai de pe o fîşie de 26° la nord şi la sud de ecuatorul lunar.

Oamenii de ştiinţă de la SSI sînt interesaţi în special de regiunile polare, unde se află cratere care nu văd lumina Soarelui. Ele ar putea conţine gheaţă, care s-a evaporat de pe restul suprafeţei lunare. Dacă s-ar afla gheaţă pe Lună, ar fi mult mai uşor să se construiască o bază acolo, pentru că, pe lîngă faptul că furnizează apă, gheţa conţine şi hidrogen, care este folosit drept combustibil pentru rachete.

Misiunile *Apollo* au arătat că se poate extrage oxigen din solul lunar. Dacă există şi o sursă de hidrogen pe Lună, atunci viitorii colonişti lunari nu vor avea nevoie să aducă cu ei hidrogen şi oxigen lichid de pe Pămînt pentru alimentarea rachetelor. Luna, mai mult decît Pămîntul, ar putea constitui o bază de explorare a sistemului solar. De asemenea, deoarece forţa de gravitaţie a Lunii este de şase ori mai mică decît a Pămîntului, oamenii de ştiinţă ar avea nevoie de mult mai puţin combustibil pentru a lansa de acolo rachete în spaţiu, deci costul explorării Cosmosului ar fi mai mic. Iniţial, în cadrul acestui program de 10 ani, ar fi trimişi pe Lună patru oameni care să asambleze baza şi să facă experimente ştiinţifice. După patru ani, baza ar putea găzdui un echipaj de opt-zece oameni care să extragă oxigen din sol pentru combustibil. Dar înainte ca o astfel de bază lunară să poată fi construită, NASA va trebui să aibă o staţie spaţială: componentele masive necesare unui habitat lunar sînt prea grele pentru a fi ridicate de pe Pămînt şi vor trebui asamblate în spaţiu. Staţia va folosi, de asemenea, la asamblarea unui vehicul marţian de mari dimensiuni şi la studierea efectelor zborurilor cosmice de lungă durată. Dar o singură staţie nu pare să fie cea mai bună alegere. Mai mulţi experţi au sugerat ca ea să fie descompusă în mai multe unităţi mai mici. O astfel de staţie, denumită *Industrial Space Facility*, a şi fost proiectată de o firmă din Houston. Ea costă 900 milioane dolari, ar putea fi lansată în 1994 şi ar putea prelua de la staţia *Freedom* majoritatea experimentelor privind producţia spaţială. O altă mini-staţie ar putea să se ocupe de studii biomedicale, iar altele ar putea fi folosite ca puncte de asamblare şi lansare a misiunilor spre Marte şi a celor ce vor urma. Ca şi baza lunară, aceste staţii vor funcţiona pe o perioadă nelimitată. Fiind mai mici şi mai puţin complicate decît *Freedom*, mini-staţiile ar putea fi lansate şi construite cu cheltuieli totale mai reduse.

Sînt, deja, în lucru două noi rachete propulsoare care să facă posibilă construcţia unei staţii spaţiale. Una din ele este o rachetă fără echipaj, pentru încărcături masive. Cealaltă este denumită *National Aerospace Plane* sau *Orient Express*. Mai mică decît naveta, ea ar decola ca un avion de pe pistă, s-ar înălţa în spaţiu pentru a-şi transporta încărcătura umană şi apoi s-ar întoarce pe Pămînt. NASA intenţionează să transforme actuala navetă spaţială într-un model destinat exclusiv transportului, pentru încărcături mai mari decît varianta cu echipaj.

Costul unui astfel de proiect în mai multe etape ar fi mare — cel puţin cinci miliarde de dolari pe an şi chiar mai mult. Dar, spre deosebire de cele 35 de miliarde cheltuite pentru programul navetei — opinează „Time" —, aceste cheltuieli ar avea, între altele, ca rezultat înfiinţarea unor baze şi staţii care să poată fi folosite pentru proiecte spaţiale viitoare.

Bugetul NASA va trebui să crească pentru a finanţa un asemenea program ambiţios, poate chiar să fie dublat faţă de actuala cifră de 11 miliarde pe an. Acest lucru va fi greu de realizat într-o perioadă a deficitelor bugetare. Iată o posibilitate — afirmă „Time" — să se transfere, în această direcţie, banii alocaţi pentru „războiul stelelor" (Star Wars) şi alte programe de apărare atît de criticate şi controversate.

Magda Morait